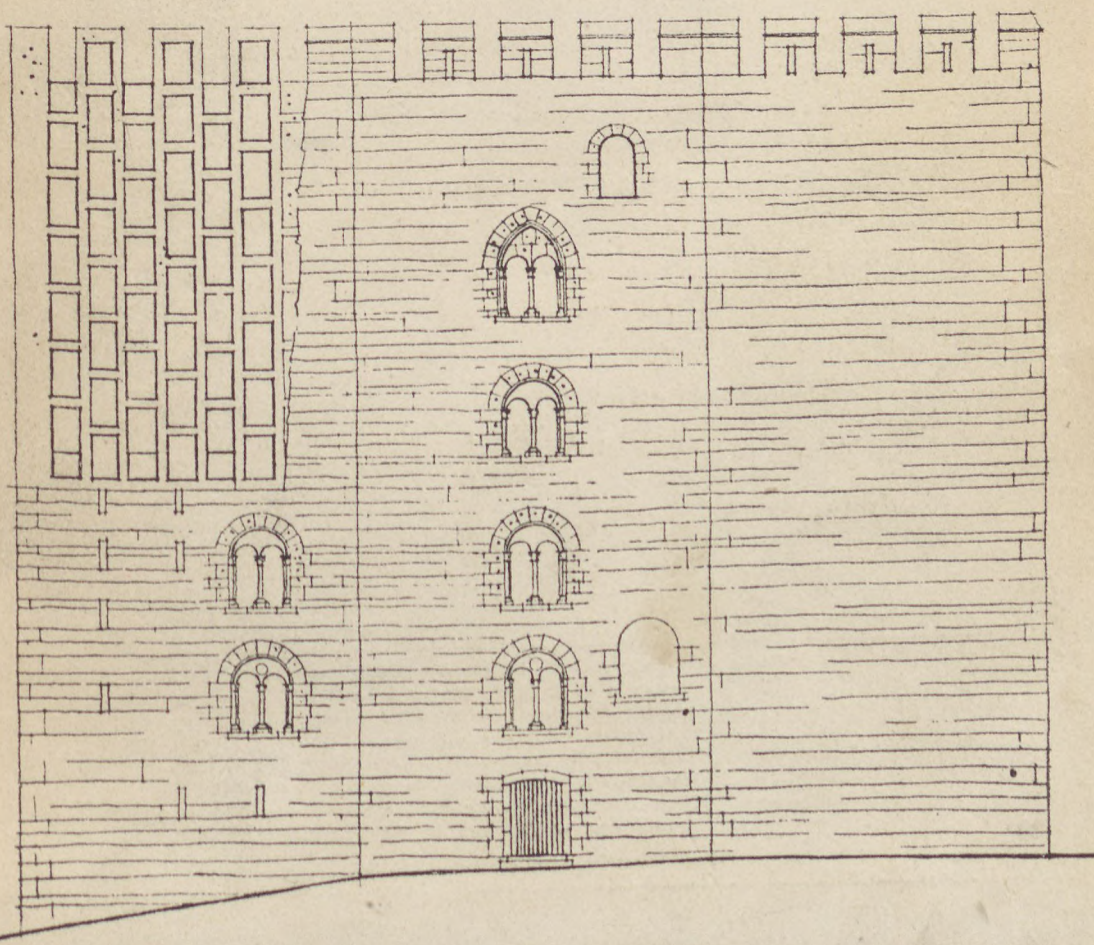

307.658
307685

MŰEMLÉK VÉDELEM

MŰEMLEKVÉDELEM

MŰEMLEKVÉDELMI ÉS ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI SZEMLE

III. évf.

1959

I. szám

Szerkeszti a Magyar Építőművészek Szövetsége Műemléki Bizottsága. Főszerkesztő: dr. Gerő László

TARTALOM

Gerő László: Építészeti felfogásunk alakulása tiz év műemléki gyakorlatában.....	1
Szanyi József: A visegrádi alsóvár	11
Molnár József: A szegedi vár.....	22
Csorna Antal: Hangulatos udvarkertek a budai várban.....	32
Détshy Mihály: Középkori részletek feltárása a verpeléti templomon.....	42
Kuthy Sándor: A Táci református templom.....	45
Gyakorlati Tanácsadó.....	47
Tájékoztató.....	48

*A bortólapon a visegrádi lakótorony három oldalának
kifejtett ábrázolása*

(Szanyi József rajza)

Kiadja a Gondolat Könyv-, Lapkiadó és Terjesztővállalat

Budapest VIII. Bródy Sándor u. 16

Felelős kiadó a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

Képszerkesztő: Kende Frigyes

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hirlapiroda
(Budapest V. József nádor tér 1. Telefon: 180-850) és bármely vidéki postahivatal

Előfizethető a 61 282-es csekk számon. Közületeknek a 61 066-os csekk számon

Előfizetési ár: egy évre 28,- Ft, fél évre 14,- Ft

1-590136 Athenaeum (F. v. Soproni Béla)

MŰEMLÉKVÉDELEM

REVUE D'HISTOIRE DE L'ARCHITECTURE
ET DE LA CONSERVATION DES MONUMENTS D'ART

Année IIème

1959

N° 1

Publiée par la maison d'édition «Gondolat»

Budapest, VIII. 16, rue Bródy Sándor

Rédigée par le Comité des Architectes de Hongrie pour la conservation des monuments historiques.

Rédacteur en chef: Ladislaus Gerő

RÉSUMÉ

ET TABLE DES ILLUSTRATIONS

Ladislaus Gerő donne le résumé de la conception des travaux pratiques de la protection des monuments historiques appliqués dans les dernières dix années en Hongrie. L'initiative personnelle et artistique cède de plus en plus sa place à la considération collective et scientifique. Expansion excessive de la protection aux styles les plus nouveaux et au milieu des monuments; par suite de cela la formation du milieu et de la contrée devient de plus en plus importante dans les projets. 1

1. Réconstruction du château royal de Moyen Age de Esztergom. 2. Réconstruction des restes de mur du château médiéval de Visegrád. 3. Aménagement des environs de la forteresse de Nagyvázsony. 4. Les ruines restaurées de Nagyvázsony et leurs environs aménagés.

Joseph Szanyi publie les plans alternatifs pour conserver et restaurer en détail le donjon roman de Visegrád. La restauration du donjon du XIIIe siècle était commencée à la fin du siècle passé selon les principes puristes. Le travail en est resté là. Au début de notre siècle le tour s'est complété des constructions en bois. Plus tard ces constructions sont brûlées. Maintenant le rôle du restaurateur est très difficile parceque ni la partie originale est intacte ni le remplacement est achevé. 11

1. Ruine du donjon de Visegrád (1867). 2. Plans du donjon de Visegrád (1874). 3. Restauration commencée par Frédéric Schulek avec la construction en bois de fermeture (1920). 4. Le donjon au-dessous de la citadelle. 5. Photo du donjon brûlé (1950). 6. Plan du rez-de-chaussée. Plan du premier étage. Plan du deuxième étage. Plan du troisième étage.

LÁSA TÍZ ÉV
AN

os műemlékünk teljesen
et lassú feloldódása, az
rt (1949. évi 13. sz. tvr.),

ányok feltárása (1930—
és mind régészeti, mind
esztétikai szempontból
szakemberek elismerését
a a legjobb szakemberek

Magyar Népköztársaság
lúzeumok és Műemlékek
régészet, szépművészet,
jz legkitűnőbbjei alkot-
zeumok új kiállításainak
ek megbeszélése sokrétű
munkája így állandóan
ással voltak egymásra.
szakterület munkájába,

ur műemléki együttessel,
ésügyi hatóságok szak-
megmentésére, sőt arra
ható helyreállítás során

mely szervezeti formá-
lálkozásában már ekkor
olt ebben, és évek során
és Műemlékek Országos
lett palotafeltárása és
vábbá a vári építészeti
inek elkészítésére adott
pi szempontok kidolgo-
vező Intézet és Fővárosi
kapott a Népgazdasági
ggal, mely rövid néhány
inek állagbiztosításáról.
alakot és boltozatokat.
összeget biztosított a
szecsoport is működött

MŰEMI

MŰEMLÉKVÉDELMI

III. évf.

Szerkeszti a Magyar Építőművésze

Gerő László: Építészeti
műemléki gyakorlatok

Szanyai József:

Molnár József:

Csorna Antal:
várbau

Détshy Mihály:
templomépítés

Kuthy Sándor:

Gyakorlati Tervezés

Tájékoztató

A bortólapon a

Kiadja a Gondolat

Budapest

Felelős kiadó

Képző

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a 61 282-es csekkal.

Előfizetési ár:

1-590136

Plan du quatrième étage. Toiture en terrasse. 7. Plan représentant les ruines de mur. 8. Remplacement du tour selon la conception de Schulek. 9. Une variation des plans représentant l'état de ruines, où le plafond supérieur suit le plan. 10. Une telle variation de la même manière où l'escalier commencé par Schulek est dirigé jusqu'à la terrasse avec une nouvelle construction. 11. Remplacement de béton et de verre qui donne l'état original dans son bloc, mais qui est moderne dans sa forme. 12. Plan du donjon complété avec des formes modernes. 13. Remplacement de béton et de verre qui donne l'état original dans son bloc, mais qui est moderne dans sa forme. 14. Coupe.

Joseph Molnár rend compte des résultats obtenus dans les recherches sur l'origine de la forteresse ancienne de Szeged. En examinant les parties constitutives les plus essentielles il prouve l'origine turc

22

1. La forteresse de Szeged, Musztafa Dzselaizade, 1543. 2. Carte géographique de Lambion avec la palissade, 1695. 3. Forteresse de Szeged; de la Croix Paitis, 1713. 4. La forteresse entre 1702—1713; faite par de Beaulaincourt. 5. Plan du château-fort et des remparts à bastions italiens. Fin du XVII. siècle. 6. Coupe de la tour d'eau. 7. Plan de la tour d'eau, Bourgeois, 1764. 8. Le château fort à la fin du XVIII. 5, 9. Gravure de la tour de Janissaire à Istambul. 1458. Selon Gurlitt. 10. Plan de la tour de Janissaire. Istambul. Jedi-Kule. 11. La tour d'eau avant de la démolition. 1882. Photo. 12. Le château et le pallissade de Szeged avant la démolition (1811. Marton Köszeghy). 13. Vue de Szeged (XIX-5.) 14. Situation du château-fort et de la ville. 15 Les rapports des débris d'aujourd'hui à la forteresse dernière. 16. Les débris de la forteresse de Szeged (1956). 17. Monuments de de pierre dans le la-pidaire.

Antoine Csorna écrit sur les jardins plains d'entrain du château de Buda, qui sont trouvables dans les cours des maisons du quartier d'habitation. On peut les améliorer avec peu de modification et d'aménagement horticole. Ces jardins consentent aussi à l'atmosphère particulière et historique de l'agglomération ancienne de château.

32

1. 13—15, Place-Disz. 2. 6, Rue-Fortuna. 3. 8, Rue-Fortuna. 4. 13, Rue-Fortuna. 5. 3, Rue-Fortuna. 6. 3, Place-Hess András. 7. 2, Rue-Országház. 8. 2, Rue-Országház. 9. 4, Rue-Országház. 10. 10, Rue-Országház. 11. 2, Rue-Szentháromság. 12. 7, Rue-Szentháromság. 13. Porte du jardin de la maison de Rue-Táncsics Mihály (numéro 5.). 14. 5, Rue-Táncsics. 15. 8, Rue-Táncsics. 16. 21—23, Rue-Táncsics. 17. 12, Rue-Táncsics. 18. 19, Rue-Uri. 19. 37, Rue-Uri. 20. 37, Rue-Uri. 21. 21—23, Rue-Táncsics.

Michel Détshy fait connaître des trouvailles médiévales retrouvées au cours du ravalement de l'église catholique de Verpelét.

42

1. Fenêtre gothique avec des peintures trouvée au côté sud de l'église. 1958. 2. Verpelét. Église catholique. 1985.

Alexandre Kuthy esquisse les circonstances de l'origine de l'église protestante de Tác avec le développement de plan des antécédents de l'état d'aujourd'hui 45

1. Un linteau baroque de l'église de Tác. 2. Détail de la façade. 3. Ornement de coin de la façade; a = blanc, b = jaun, c = enduit granuleux. 4. Esquisse reconstruite des périodes de construction de l'église.

os műemlékünk teljesen et lassú feloldódása, az t (1949. évi 13. sz. tvr.),

L'article est suivi par un compte-rendu de la préparation du béton de pierres concassées appliqué au remplacement des monuments..... 47

La Rubrique d'information fait connaître les séances de la Commission des Monuments Historiques de l'Union des Architectes de la Hongrie et des Commissions des Monuments Historiques de Sümeg, et de Eger.

La Rubrique fait connaître les ouvertures architecturales des villes historiques en Tchécoslovaquie. Compte-rendu du livre populaire de Paul Léon, dont le titre est «La protection des monuments». (Paris, 1952.) 48

ányok feltárása (1930— és mind régészeti, mind esztétikai szempontból szakemberek elismerését a legjobb szakemberek

Magyar Népköztársaság múzeumok és Műemlékek régészet, szépművészet, jz legkitűnőbbjei alkot- zeumok új kiállításainak k megbeszélése sokrétű munkája így állandóan ással voltak egymásra. szakterület munkájába,

ar műemléki együttessel, ésügyi hatóságok szak- megmentésére, sőt arra ható helyreállítás során

mely szervezeti formá- lálkozásában már ekkor olt ebben, és évek során és Műemlékek Országos lett palotafeltárása és ovábbá a vári építészeti inek elkészítésére adott pi szempontok kidolgo- vező Intézet és Fővárosi kapott a Népgazdasági ggal, mely rövid néhány inek állagbiztosításáról. alakat és boltozatokat. összeget biztosított a szecsoport is működött

MŰEMEL

MŰEMLEKVÉDELME

III. évf.

Szerkeszti a Magyar Építőművésze

Gerő László: Ép
műemléki gyak
Szanyi József:
Molnár József
Csorna Antal:
várban
Détshy Mihály:
peléti templom
Kuthy Sándor:
Gyakorlati T
Tájékoztató..

A borítólapon a

Kiadja a Gondol
Budap
Felelős kiadó
Képf

Terjeszti a Magyar Posta. F
(Budapest V. József nádor tér
Előfizethető a 61 232-es cse.
Előfizetési ár:

1-590136

ÉPÍTÉSZETI FELFOGÁSUNK ALAKULÁSA TÍZ ÉV
MŰEMLÉKI GYAKORLATÁBAN
(1949 – 1959)

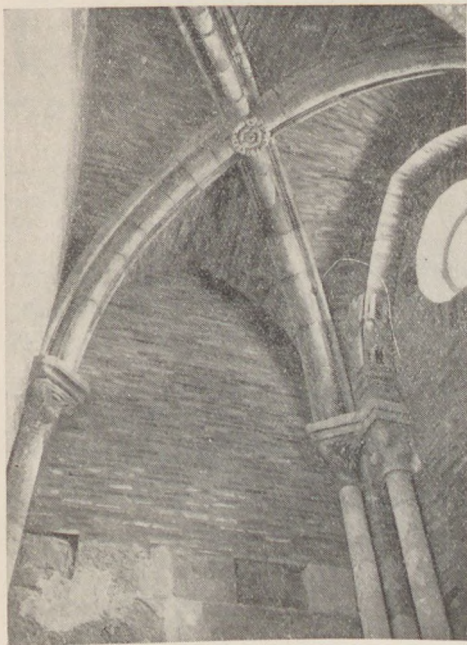
A második világháború pusztításai közepette számos műemlékünk teljesen vagy részlegesen romba dőlt, kiégett, a dermedt rémület lassú feloldódása, az újjászülető élet meghozta az új magyar műemléki törvényt (1949. évi 13. sz. tvr.), mely azóta a műemléki munka alapja lett.

Már az esztergomi XII. századi királyi palotamaradványok feltárása (1930–38) és helyreállítása során a rombemutató és kiegészítés mind régészeti, mind építészeti, mind pedig művészettörténeti és általános esztétikai szempontból kifogástalannak bizonyult, s méltán váltotta ki a külföldi szakemberek elismerését is. E bonyolult műemlékvédelmi feladat sikeres megoldása a legjobb szakemberek kitűnő kollektív együttműködésének volt köszönhető.

Ilyen kollektív szaktestületként állította fel a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa előbb említett törvényerejű rendelete a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját. A műemléki szakemberek mellett a régészet, szépművészet, iparművészet, a természettudományok, valamint a néprajz legkitűnőbbjei alkotnak e központ keretében olyan együttest, amelyben a múzeumok új kiállításainak rendezése, az ásatások, műemléki helyreállítások terveinek megbeszélése sokrétű szempontok kicserélésére adott alkalmat. A közösség munkája így állandóan tökéletesebbé vált. A társterületek tapasztalataikkal hatással voltak egymásra. Mindegyik terület közelről tekinthetett bele a szomszédos szakterület munkájába, és ez segítette csiszolni saját gyakorlatát is.

Ilyen kollektív munka alakult ki a legnagyobb magyar műemléki együttesel, a budai Várral kapcsolatban. A városrendezési és építésügyi hatóságok szakemberei már korán gondoltak a vár építészeti értékeinek megmentésére, sőt arra is, hogy a múlt által elkövetett rendezési hibákat a várható helyreállítás során ki kell küszöbölni.

Ezért 1950-re kialakult Budán az az együttműködés, mely szervezeti formában még nem jelentkezett ugyan, de azonos szándékok találkozásában már ekkor gyümölcsözően megmutatkozott. Igen jelentős tényező volt ebben, és évek során egyre inkább azzá lett a Vármúzeumnak a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja által támogatott és már 1946-ban megkezdett palotafeltárása és a romos vári lakóházműemlékeken folytatott kutatás, továbbá a vári építészeti kirendeltség felállítása, majd a palota helyreállítási terveinek elkészítésére adott megbízás és ezzel kapcsolatos városrendezési és városképi szempontok kidolgozása, amivel két tervező intézet foglalkozott (Középülettervező Intézet és Fővárosi Tervező Intézet). A kollektív munka már szervezeti keretet kapott a Népgazdasági Tanács által életrehívott tárcaközi szervvel, a Várbizottsággal, mely rövid néhány évi működése alatt gondoskodott a budai Vár romépületeinek állagbiztosításáról. Rendbe hozta a tetőket, alátámasztotta a roskadozó falakat és boltozatokat. Megindította számos helyreállítás tervezését és nagyobb összeget biztosított a feltárásokra. Ennek eredményeként most már két építészcsoport is működött a várban: egy a palotában, egy a Vár lakóegyedében.

1. Esztergomi középkori királyi palota
kiegészítése

országok műhelyeinek, kereskedelmi kapcsolatainak színes képét bontakoztatta ki és a látóhatár széles kiterjesztése mellett sokszor feleletet tudott adni nemcsak a budai Várban, de máshol lett anyagainkkal, így pl. a kerámiában edényekkel, kályhákkal stb. kapcsolatban is.

E kollektív munka eredményeképpen egyre tisztábban láthatóvá vált a királyi udvarban született többféle műhely körvonala. Köztük elsősorban a legjelentősebbé, a királyi építőműhelyé. E műhely luxemburgi Zsigmond alatti cseh-prágai kapcsolatainak, Hunyadi Mátyás alatti olasz-firenzei kapcsolatainak egyre több szálára sikerült fényt deríteni.

A budai Vár műemléki együttesének megmentése felvetette más városaink műemléki kérdéseinek problémáját is, továbbá azt, hogy a védelem kevés létszámú hivatalos hatósági szerve ezt a munkát nem képes ellátni.

Ezért már 1950-ben a Magasépítési Tudományos Egyesületben létrejött olyan műemléki munkaközösség, mely e feladat megoldásának segítségét tűzte céljául, és a problémák állandó napirenden tartásán, megbeszélésén, előadások rendezésén túl megszervezte a vidéki Tanácsok bevonásával a helyi műemléki összekötők hálózatát.

Ugyanakkor a tanácsi építészeti műszaki hivataloknak műemléki vonatkozásokban történő megsegítésére az Építésügyi Minisztérium Városrendezési Osztálya a Műemléki Hivatallal karöltve kidolgozta azokat a módszereket, amelyekkel a városrendezési tervhez szükséges városképi és műemléki vizsgálatokat kell végezni. A 72 városban és községben elvégzett vizsgálat adataival, fényképeivel, térképeivel, javaslataival a Tanács az Építésügyi Minisztérium Városrendezési

A sokméteres feltöltődésekből előkerülő, évszázados álmukból ébredő régészeti maradványok sok meglepetést okoztak, a romos vári házak késői vakolatoktól takart és romosságukban itt-ott sejtelmesen feltárulkozó középkori épületrészeleteinek kibontása naponta újabb, eddig ismeretlen, értékes leletekre vezetett. A földrétegeket eltávolító ásó és a takaró vakolatokat lehántó kőműveskalapács izgalmas versenyre kelt a budai Várban, ahol a régészeti munka egy évszázad óta kifinomult módszeressége kihatással volt az építészeti kutatásra is, mely kezdte ezt a módszerességet átvenni a régészektől és alkalmazni saját munkájára, az építészeti maradványok feltárására is.

Ugyanakkor az ásatás folyamán talált számos épületmaradvány felmérése és tudományos feldolgozása a régészek figyelmét hasznosan irányította az addig általuk eléggé elhanyagolt építészeti kérdések felé.

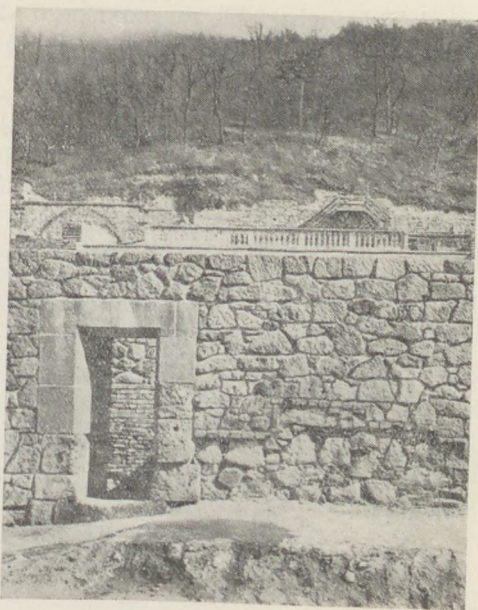
A leletanyag összehasonlító vizsgálata különböző korszakok, távoli

Osztálya és a Műemléki Hivatal olyan szempontokat rögzített, amelyek közös cél felé vezettek, megadták az eddig sokszor nem is ismert műemlékek, műemlékjellegű épületek jegyzékét, és ezek lényeges adatain kívül meghatározták a legsürgősebb, legszükségesebb teendőket is.

A vizsgálatokat 1951–1952-ben a szakterület legjobb kutatóinak bevonásával a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja végezte; 1953–1956 között pedig az ekkor megalakult Városrendezési Tervező Vállalat. A vizsgálatok során tett megállapítások különösen hasznosnak mutatkoztak később, amint ma már országszerte látjuk, a műemlékek megjelölését, és a sokhelytől elkezdett lakóházi tatarozásokat illetően (Sopron, Győr, Szeged, Székesfehérvár, Szentendre stb.) néhány térrendezésnél (Vác, Győr stb.) és más rendezési javaslat valóráváltásánál, mint pl. az üzletek és reklámtáblák megrendszabályozásánál (Szeged, Székesfehérvár stb.).

Itt említjük meg a Fővárosi Tanács által végeztetett nagyarányú műemléki vizsgálat példászerű munkáját és Budapest városrendezési terveit, melyek szerencsésen össze tudták egyeztetni a mai élet forgalmi és egyéb korszerű követelményeit, valamint a belvároson átvezető ún. *várostenhely* kialakítását oly módon, hogy a műemlékek is méltó, sőt gyakran kedvezőbb bemutatáshoz juthatnak. Az V. kerület és a II. kerület ilyen rendezési terveinek lényege az, hogy a bántóan tágos üres telkek, vagy pesti nyelven „foghíjak” beépítésével lezárja a múltban örökösen nyitvahagyott, rendezetlen területeket, lehatárolja és lekeretezi a műemlékeket vagy ilyen együtteseket. Egyidejűen kialakítja az új részek egészséges kapcsolatait, anélkül hogy a történelmileg kifejlődött városszerkezetnek a városlakók szívéhez közel álló kedves intimitását és már életük részévé vált megszokott alakját — a meghitt kereteket embertelenül és helyrehozhatatlanul szétrobbantáná.

Budapest főváros a rendező alapelvek megállapítását követően néhány példászerű műemlék-helyreállítást indított el, mint pl. a III. kerületi Corvin utcai római múzeum építését (1949), ahol a bérházalapozás alkalmával római út- és épületmaradványokat tártak fel. Ilyen a II. ker. Fő utcai Királyfürdő törökkori kupolájának és klasszicista udvarának mintászerű bemutatása a környező terep városrendezési kialakításával egyidejűen, a Majakovszkij út 11. sz. műemlék, az óbudai, Batthyány téri, belvárosi barokk templomok helyreállítása stb. A Főváros, miközben e munkák folyamatban voltak, megkapta a saját területén álló műemlékek önálló intézésének jogát, sőt a budai Vár lakónegyedét is, ahol kitűnő fiatal építészek bevonásával művészi versenyt indított az üres vári telkek, az ún. foghíjak eltüntetésére. Bizonyos szempontból ez a munka is kollektív

2. Visegrádi középkori palota
falmaradványai kiegészítése

munkának fogható fel, amennyiben a várbeli házak műemlékegyütteséből következő korlátozó szempontokon a lehetőségek kölcsönös megbeszéléseken, vitákon és egy időben alakultak ki.

Az előbb ismertetett országos és fővárosi jelentős kollektív munkák mellett egyéni műemlékvédelmi munkák is folytak. Ilyenek voltak a különféle tárcák által saját céljaikra és saját keretükből végzett helyreállítások; pl. a Tierney Vilmos-tervezte Lánchíd, Polláck Mihály: Nemzeti Múzeuma, Hild, Packh: Esztergomi Bazilikája, Péchy Mihály: Debreceni református nagytemploma, Ybl Miklós: Operaháza, Közgazdasági Egyeteme (volt Fővámház), a Steindl Imre-tervezte Országház és Schulek Frigyes: Halászbástyája, Mátyás-temploma, Schickedanz: Országos Szépművészeti Múzeuma és Millenáris emlékműve stb., stb. műemléki helyreállításai.

Ezek, valamint több vidéki kastély-műemlék igénybevétele és rendbehozása a kezdetben elhanyagolt építésrendészeti út kötelező betartását és megkövetelését tette a műemlékvédelem fontos feladatává. Szívós küzdelemben értünk el az első évek meggyőző és felvilágosító munkája után oda, hogy most már a törvény büntető szankcióit is alkalmazzuk ha kell, azokkal szemben, akik a nép vagyont rongálják.

Visszatekintve az elmúlt tíz év építészeti gyakorlatára, azt látjuk, hogy legtöbb nehézség a műemlékek helyreállítása során a helyes út kijelölését és megmutatását illetően merült fel. Hosszan tartott a különféle — közületi és vállalati stb. — építtetők meggyőzése, míg sikerült elérni annak a gyakorlatnak általánossá válását, hogy a műemlékek, műemlékjellegű épületek helyreállítását szakemberek tervezik, vezetik és ellenőrzik, továbbá terveiket a műemléki hatóságoknak bemutatják és a törvény által is előírt műemléki hozzájárulást az építéshez, átalakításhoz vagy akár tatarozáshoz megszerzik. Csak ily módon lehet ugyanis a kontárok megbízását s az általuk végzett munka hibáit elkerülni. E szervezési tevékenység keretébe tartozik az egyházügyi hatóságok, a püspökségek mellett alakítandó egyházművészeti tanácsok szorgalmazása is, ami az egyház kezén levő jelentékeny műemlékanyag helyes megtartását célozza.

A nagy építészeti együtteseket ért háborús pusztítások Európa-szerte felvették, hogy nem elégséges, mint az eddig általános volt, csak az egyes műemlékekkel foglalkozni, hanem a műemlékvédelmet ki kell terjeszteni a műemlék környezetére, a több műemlék alkotta műemléki együttesre, ilyen terek, utcák szakaszaira, egészére vagy ilyenek együtteséből álló városrészekre, egész városoknak védelmére. A védelem nagymértékű kiterjeszkedését jelentette ez, ami ismét több szakember közös munkáját, a műemlékvédő és városrendező, a városfejlődéssel foglalkozó történész együttműködését kívánja meg. Ilyen munkaközösségek mindenütt alakultak Európában az utolsó évtizedben, és a nagy veszteségek hatása alatt sok történelmi várost nyilvánítottak védetté. Így pl. Csehszlovákiában a védett városok száma ma majdnem 40, és nagy számú kutató foglalkozik e városok szerkezetének, forgalmának, műemlékeinek, szanalásának stb. feltárási és tervezési feladataival. Lengyelországban szintén a Tudományos Akadémia egyik intézetének feladata a várostörténeti kérdések tisztázása.

Nálunk e kérdés megoldása még kissé lemaradt. Eddig csak a Budai Vár rendezésére készült a vezérszintre (épületek földszinti alaprajzaira) vonatkozó részletes felmérés, valamint a tetőket is feltüntető alaprajz és néhány javaslatot tartalmazó terv, és még ezek között is több vitatható. A terv nélkülöz sok oly alapvető vizsgálatot, mely a város építészeti arculatának kifejlődésére adhatna feleletet. Hiányzik az építési korok szétválasztása, a Várhegy kereszt- és hossz-

3. Nagyvázsonyi vár környékének rendezése

szelvénye, a telekkialakulások levezetése stb., amelyekkel nemcsak itt, de más városaink védett részeinél is foglalkozni kell, hogy jövő terveinket tudományos feltárások megállapításaira alapozhassuk. Így kell ezt tennünk Sopron, Kőszeg belvárosainál, Győr, Veszprém, Pécs egykori várfalakkal határolt területein és mindenütt, ahol ezt az értékes városszerkezet vagy műemléki együttes megőrzése kívánatossá teszi.

*

Az elmúlt tíz esztendő műemlékvédelmi gyakorlatában természetesen fontos szerepet játszott a legkülönbözőbb pénzekből és a legkülönbözőbb építetők által végeztetett, sokféle tervezőtől tervezett műemléki helyreállítások terveinek elbírálása, továbbá a kiviteli munkák ellenőrzése, ami a Műemléki Felügyelőség, illetve jogelődeinek feladata volt. A munkában teljes egységet biztosítani, amit főleg a kivitel ellenőrzése során kellett volna elérni, lehetetlen volt a műemléki hatóság aránytalanul kis létszáma miatt. A korszerű magyar műemlékvédelmi törvényben lefektetett elvek és a külföldi védelemmel lépést tartó hazai védelem gyakorlata alkotta az engedélyezés és a lehetőséghez mért ellenőrzés alapját. Ezeknek az elveknek alakulását, módosulását részletesen tárgyaltuk: „Építészeti műemlékek feltárása, helyreállítása, védelme” (Bp. 1958) c. könyvünkben, e cikkben nincs módunkban részletesen kitérni rá.

E korszerű elvek képezték alapját a Felügyelőség munkájának is, melyet itt néhány oldalról ismertetünk, főleg azokból a szempontokból, amelyekben az utolsó tíz év gyakorlata eltérést — talán szabad azt mondani fejlődést — jelent a korábbi műemlékvédelmi építészeti gyakorlathoz képest.

A műemléki hatóság saját költségvetése terhére kezdeményezett munkákról lesz itt szó, amelyeknek ismertetéseit az olvasó lapunk más helyein is megtalálja. Az a körülmény, hogy az építés kivitelezése nagy állami vállalatok kezébe került és a termelékenység döntő fontosságú kérdéssé vált, szükségképpen azt eredményezte, hogy ez a szocializmus nagyarányú feladataira méretezett építőszervezet a műemlékvédelem minden egyes esetében külön elbírálást és gyakran külön munkamódszert, esetleg speciális anyagokat kívánó, emellett legtöbbször csak kisebb összegű munkáját nem vállalta és ezért a műemléki hatóság saját munkáinak elvégzésére más — kivételes — útra kényszerült. Így volt ez nemcsak nálunk, de a baráti népi demokráciákban is. Ez a kivételes út a saját szakmunkások alkalmazása és kiképzésének útja, melyet a Felügyelőség először a visegrádi palotamaradványok fokozatos feltárása közben felmerült romkonzerválások elvégzése alkalmával kezdett meg. Ezt követte a Garadna völgyében 1950—1952-ben végzett őskohó-helyreállítására szervezett műemléki brigád, mely 1953-ban már nemcsak itt, de a Diósgyőri Váron, a pécsi vármaradványok konzerválásán is dolgozott, továbbá a Balaton körüli munkákkal, a nagyvázsonyi, szigligeti és csobánci várakkal, az akali és révfülöpi templomokkal bővítette munkaterületét, sőt a gyulai vár műemléki munkáit is elvégezve, szélesebb munkaszervezetté alakult.

Lényeges változás következett be az 1957-es és 1958-as évek folyamán, midőn az Országos Műemléki Felügyelőségnek nemcsak költségvetési keretösszege emelkedett lényegesen, de személyi létszámában is gyarapodott és 1958 végére a tervezési osztályon az addigi két építészmérnök helyett 10 fő dolgozott. A nagyobb anyagi kerettel rendelkező és többféle szétágazó munka elvégzésére 1958-ban öt vidéki Műemléki Művezetőséget szerveztek, melyek további munkacsoportjaikkal a szerteágazó jellegű, korú és állapotú, területileg szanaszét szórtan fekvő műemlékeken végeztek munkákat.

1958-ban vált külön a soproni művezetőség kebeléből a kőszobrász-kőkonzervatóriai műhely; más műhelyek is alakultak — mint amilyenek a visegrádi asztalos-, lakatos-, kőbetonműhelyek mellett a budai asztalos-, lakatos-, bádogos- és villany-szerelőműhely — a műemléki munkák központi ellátására.

A műemléki helyreállításokon a szakmunkások, csoportvezetők és művezetők, valamint a Felügyelőség építészei, kőkonzervátorai, régészei és művészettörténészei *közös munkájának* eredményeképpen *születtek meg olyan eljárások, amelyek ma már módszert képeznek* és e módszerek alkalmazása a magyar hatósági műemléki munkáknál általánosnak mondható.

Ilyenek mindenekelőtt a romfeltárások és rombiztosítások során a hazai szélsőséges klímában fokozottan mülékony falazati anyagok miatt szükségessé váló *védő ráfalazások és kiegészítések*. E munkák célja tehát elsősorban óvó, megtartó jellegű. Minden restaurálás, de különösen a kiegészítés megmutatása fontos műemléki kívánalom. Szükséges ez azért, hogy az eredeti részek hitelessége csorbát ne szenvedjen, és elkülöníthető maradjon az új hozzátétektől. A kiegészítés megmutatására különféle gyakorlat alakult ki a magyar műemlékvédelem építészetiében. Az idegen anyag alkalmazásától, pl. különleges méretű téglasztergomi felhasználásától a horonytaggal és téglasorral történő elkülönítésen keresztül a téglák és kővegyes alkalmazásáig sok változat lehetséges. Ezek mellett helyes a faragványos részek tömbkövel való kiegészítése, vagy a kiegészítés oly módon való feltüntetése, hogy a kiegészített felület homloksíkját az eredeti részek homloksíkjához képest néhány centiméterrel hátrább képezzük ki. A kiegészítésre alkalmazott darabok felületének az eredeti kövektől eltérő megdolgozás-

műemléki propagandán kívül az építészeti általános kultúra terjesztését szolgálja jelen lapunk megindítása — 1957. október óta. E népszerűsítést is célzó kiadványok egyúttal az építészettörténet kérdései felé fordítják a figyelmet és módot nyújtanak arra, hogy ezzel a múltban annyira méltatlanul elhanyagolt területtel egyre többen foglalkozzanak.

*

Az Országos Műemléki Felügyelőség saját terveinek elbírálására oly módszer alakult ki, mely a ma már szépszámú szakegyüttesnek módot nyújt a terv meg-bírálására, annak kezdeti, vázlattevi állapotában. E saját műhelyünkbeli bírálat után tovább érlelt tervet a Magyar Építőművészek Szövetsége Műemléki Bizottsága elé vesszük, ahol azt a terv készítői ismertetik. A Bizottság mindig élénk és sokoldalú vita után fogadja el a terveket vagy módosításokat javasol rajtuk. Csak ezután nyújtjuk be a terveket az Építésügyi Minisztériumba, végső jóváhagyásra.

A Felügyelőség által végzett műemlékhelyreállításokkal egyidejűen gyakran felvetődik a környezet jövő sorsának kérdése is. Ezzel a műemlékhelyreállítások nemegyszer a városrendezés (Sopron, Pécs, Győr) vagy községrendezés (Visegrád, Nagyvázsony) kiinduló pontjai, kezdeményezői, szorgalmazói lesznek. Így volt ez a budai Vár esetében is. Ily módon a műemlékhelyreállítás a közvetlen környék és ezen túl a környezet, sőt a tájrendezés a műemlék és a természet kapcsolatának kérdését is felveti.

A romkonzerválás során elkerülhetetlen építészeti beavatkozás merev hatást okoz, ami ugyancsak arra vezet, hogy a romok természetes megjelenésének zavartalanására törekedjünk. A rommaradványok ilyen bemutatása, a környezet óvatos alakítása az erdészet és kertészet szakembereivel való szorosabb együttműködést teszi szükségessé és ez együttműködés további kimunkálását, kiszélesítését kívánja.

A csobánci vár természetes sziklakúpjának kopársága, sima, gypszerű növényzete, fanélkülisége fokozza a vár megjelenésének monumentalitását. Így van ez Sümegen is, ahol e terület ily értelmű védettségét kértük és kaptuk meg az Országos Természetvédelmi Tanácstól. Ahol nagyarányú erdő veszi körül a várat, ott nem kell feltétlenül kiirtani az erdőt, ha egykor az ellenség megköze-lítésének, mozdulatainak figyelése miatt nyilvánvalóan jókora darabon kiirtották kedvéért az erdőt a vár körül. De ilyenkor is célszerű az egész romegyüttes hatásának ágakat felnyírni, ahogyan az a visegrádi várnál történt. A falazatokat pusztító reszni és kitisztítani, az értelmetlen omladékokat eltávolítani.

A környezet artisztikus kialakítása a gyepezők, fák karbantartása, autóparkolóhelyek létesítése igen hatásos és a szemlélő élményét fokozó eszköze a műemlék méltó megjelenésének és bemutatásának, ahogyan ezt Nagyvázsony vára kitűnően példázza. Az aszófői romtemplom környékét ugyancsak ker-tészeti elemekkel lehet szebbé tenni azzal, hogy a rom mellé ligetet telepítenek, az utat enyhe ívben távolabb vezetik, és a rom mellett fakadó forrást kihasz-kasztély versailles-i típusú nagyarányú barokk kertjének helyreállítása, melyre az egyetem Kerettervezési Tanszéke készített tervet. Ugyanitt a díszudvar belső helyreállításához kapcsolódva helyreállítatja a használó Intézet az eredeti ké-pet megközelítő barokk rajzú belső kertet is.

4. A helyreállított vázsonyi romok és rendezett környékük

A budai középkori királyi palota és vár maradványai bemutatásánál a környező kert különféle típusok szerint történő rendezésével kívántuk emelni a műemlék-maradványok hatásos megjelenését, úgy, ahogyan 1951-ben javasoltuk (a Budai Vár helyreállítása c. munkánkban): az alsó kertnek angol-parkként, a középsőnek középkori virágágyas és lugasos kertként, és a felső terasznak szabályos barokk-kert módjára való kialakításával. A természettel harmonikusabb kép elérésére a nagyobb várfalszakaszokon függőnövényeket terveztünk, felülről lecsüngő módon, és alulról felkúszó növényeket képzeltünk el, amelyekre Visegrádon is szükség volna, a reneszánsz időkben alkalmazott és reneszánsz kertekben máig fennmaradt nagycseresep virágokkal: narancs, citromfa, gránátalma, oleánder és tujákkal együtt. Ilyeneknek alkalmazásával és a gyökereikkel a falazatoknak nem ártó, a koronákon vagy más helyeken megtelepíthető, esetleg falakat védő hatású, nedvszívó és igénytelen sedum-félék telepítésével fogunk kísérletezni azért, hogy műemlékeink megjelenését a környezetükkel, tájjal harmonikusan kapcsoljuk össze, sőt néhány óvatos kézzel megrajzolt vonallal kiemeljük.

*

Az utolsó tíz év építészeti gondjairól szóló beszámolót ki szeretném egészíteni még néhány gondolattal. Gyakran lehet hallani olyan véleményt, hogy a múlttal szemben, mely nem törődött a magyar műemlékállománnyal, sohasem költöttek annyit műemlékekre, mint ma.

Ez a megállapítás ilyen formában nem helyes. Az a múlt, amelyre a műemlékvédelem, mint intézményes állami feladat, visszatekinthet, nem túlságosan régi,

mindössze csak másfél évszázadra tehető. És ebben a nem egészen másfél évszázadban a háborús pusztítások nem voltak oly mérvűek, hogy helyreállításuk nagyarányú állami beavatkozást igényelt volna, mint a második világháború pusztításai.

Mégis a múlt században meginduló historizáló felfogás, a történelemkutatás stb. a nemzeti építészeti múlt felé fordítja a társadalom figyelmét. A kapitalista társadalom a maga módján áldoz műemlékeire, amelyeket azonban kora fejletlen műemléki szempontjainak megfelelően állít helyre, azaz nagymértékben átalakít, átépít, deformál, a megbízott építész egyéni ízlésének és felfogásának megfelelően, ahogyan az a kassai székesegyház, a pécsi székesegyház és a budavári Mátyás-templom esetében történt. E századvégi munkák mindegyike kétmillió aranykoronára rúgott, aminek durván 60—60 millió Ft építési érték felelne ma meg. Az óbudai római katonai amfiteátrum 16 házának kisajátítási költségén és a feltárás költségén kívül a falak konzerválásának építészeti munkái az 1939—1942. években mintegy 6 millió Ft-ra rúgtak mai értékben.

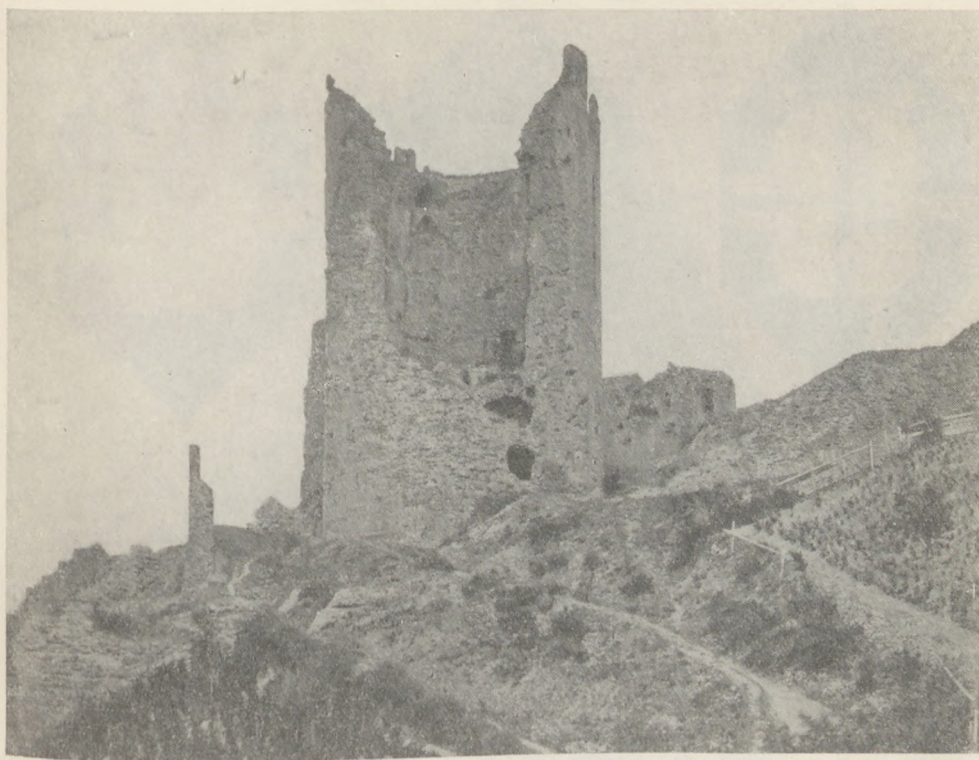
Viszont az is igaz, hogy a Lánchíd, az Országház helyreállítása, a Fővám-épület átalakítása, a vári lakónegyed állagbiztosítása stb. stb. szintén sok millió állami hitelt vett igénybe és 1958-ban Budapest Főváros Tanácsa műemléki tervelőirányzata egymagában 36 millió Ft-ra rúgott.

Nem is az összegszerű összehasonlításban van a lényeg. Hiszen azon is sok múlik, hogy ezt az összeget az állam gépezete mennyi idő alatt tudja előteremteni, amiben az iparosodó Magyarország ma vitathatatlanul fejlettebb. Annál lényegesebb a helyreállítások tudományos módja, pl. a tudományos műemléki feltárás új metodikájának kidolgozása és bevezetése; a múltban méltatlanul elhanyagolt állagbiztosítása, ezeknek sokszor nagyarányú feltárása, mint pl. Budán, Visegnek megszervezése, a műemléki bizottságok felállítása, az építészeti ismeret-terjesztés nálunk most, az utolsó tíz évben megindított és részben már meg is de kollektíven érlelt és kialakított szempontjai, ezek azok a döntő különbségek, amelyek mai műemléki munkánkat a múlttól megkülönböztetik.

Gerő László

Az antik ember határozottan kiszakítja magát a tájtól, a természetből, a geobotanikai kozmoszból. Hogyan lehetséges ez? Miként hagyhatja el az ember egyszerű. Egy darab földet néhány fal segítségével körülzár és az alakatlan vég-telen térrel a körülhatároltat, a végest állítja szembe. Így keletkezik a fórum. Nem olyan mint a ház, egy följelé zárt belsőség, akár a barlang, amely a me-darab a vidékből, amely befelé fordul, eltekint a többitől és vele szembefordul. Ez a lázadó kis földdarab, amely elszakadt a nagy anyától és vele szemben saját tulajdonságait őrzi, mint másik ország emelkedett föl és ezért sajátos szabaddalva tisztán emberi birodalmat terem.

ORTEGA Y GASSET

1. A visegrádi lakótorony romja (1867)

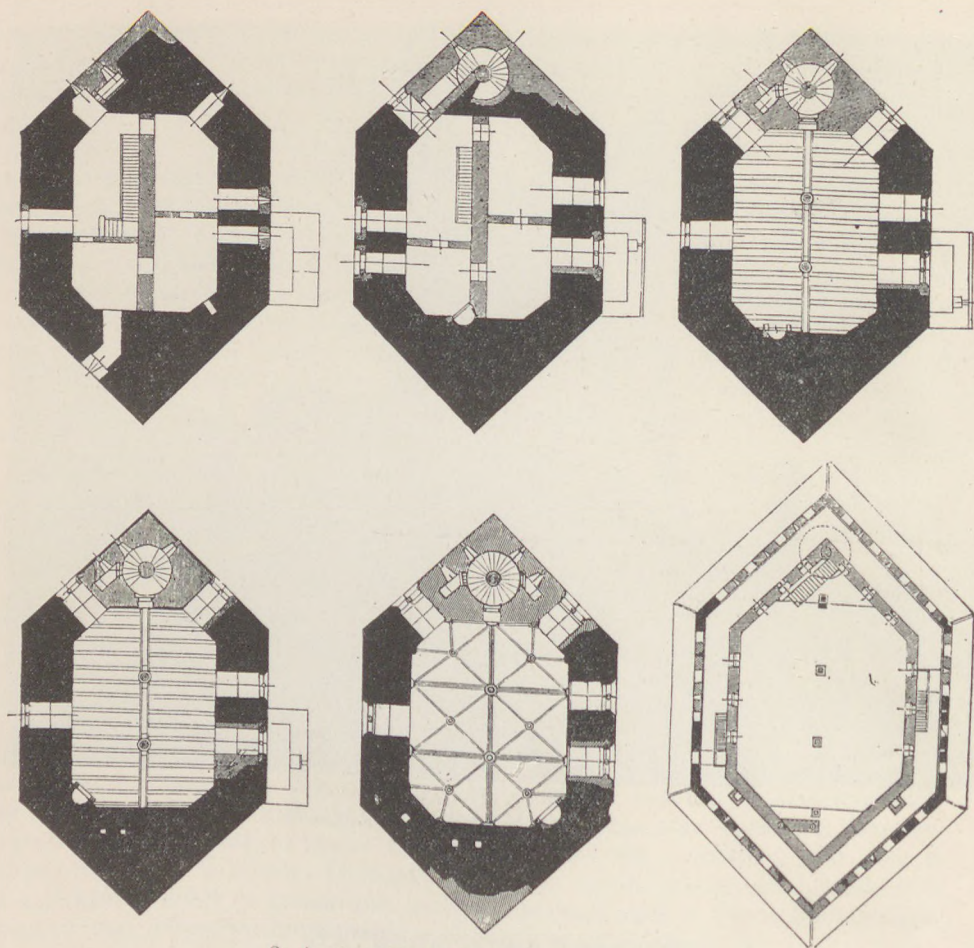
A VISEGRÁDI ALSÓVÁR

A visegrádi vár építése IV. Béla király nevéhez fűződik. Uralkodása alatt (1235—1270) az ország prédája lesz a mongoloknak (1241). Megakad a III. Béla idejében megindult lendületes fejlődés — a termelőerők nagymértékben elpusztulnak, románkori építészeti emlékeinket felégetik. Fokozott fontosságot kapnak a várak, ezért építésük a dulás után fellendül. A visegrádi vár építését 1251-ben kezdték el és 1258-ban már készen állott. E kor építményeire jellemző a nehézség, a vastag falak, szűk ablakok — még a templomok is valóságos erődök. Építésük sok anyagot igényelt.

A visegrádi vár nagy kiterjedésű és több védőműből áll. Két önálló vára van: az alsóvár és a fellegvár. Különösen nevezetes az alsóvár közepén álló lakótornya, az alsó várrendszer magja.

Ezt a tornyot sokáig az engedetlen Salamon herceg fogsága helyének tekintették, és innen ered máig is használt hibás elnevezése: „Salamon-torony”. Helytelen, mert a torony Salamon fogsága idejénél (XI. század) két évszázaddal később épült.

A lakótorony építéséről nincsenek okleveles adataink. Építési idejét a romjai között talált művészeti leletei, faragványos kövei határozzák meg. S ezek azt

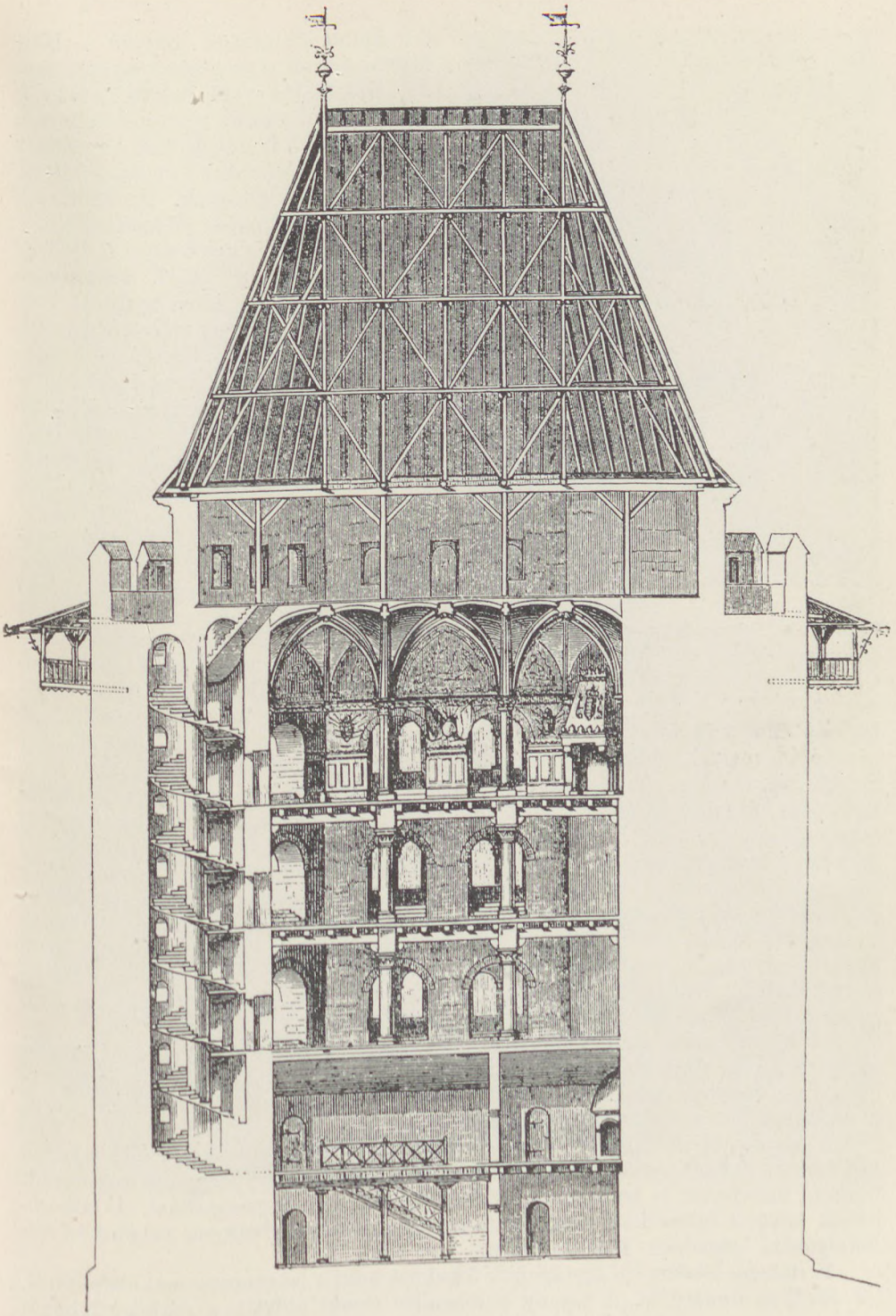
2. A visegrádi lakótorony alaprajzai (1874)
(Henszlmann : Magyarorsz. Műeml. 1876)

mutatják, hogy az alsóvár a felsővel egyidejű. Vagyis a lakótorony építési idejét a XIII. század ötvenes éveire tehetjük.

A visegrádi alsóvár felépítésétől kezdve 100 évig királyi lakhely. Ennek felel meg igényes építése, mely kiemeli a többi lakótorony (donjon) közül, és a hasonló korú építményekkel összevetve a visegrádi lakótorony előkelő helyen áll. II. Frigyes Termoliban épült tornya cca 100 m² alapterületű, meg sem közelíti a visegrádi lakótoronyt. Hatalmas falvastagságai, magasságának harcászati előnyei érthetővé teszik, hogy a lakótorony a vár urának biztos lakásul és vagyontárgyainak őrzésére szolgált.

Dercsényi Dezső szerint (Visegrád műemlékei, Bp. 1951) a lakótoronynak esztergomi útvonal ugyanis az alsóvár erődszögű rajnai toronyhoz. A budai-ellenőrzését szolgálhatta.

1702-ben Lipót császár parancsára a magyar várakat, köztük a visegrádi fellegvárat és lakótoronyt módszeresen, robbantásokkal teszik harcképtelenné.

3. Schulek Frigystől megkezdett helyreállítás a későbbi faszerkezetű elzárással (1920)

Az újabb kutatások alapján — Héjj Miklós szerint — a lakótoronyban okozott pusztulás korábbi keletű. Lubenach német utazó szerint a torony déli része már 1582-ben hiányzik. Ezt az állítást Houfnagel XVI. század végén készített metszetei is igazolják. Az 1867. évi fényképen a robbanás jól leolvasható.

Az alsóvár elrendezése is jellegzetes alkotása a XIII. századnak. Magva a hatalmas, kissé nyújtott hatszögletes torony, mely méretében és igényes építésében Magyarországon páratlan. Építőjét francia eredetűnek tartjuk, ahonnan az európai lakótorony típusa is származik. A torony falai 3,5 m, a hatszög csúcsain 7,5 m vastagok. Magassága cca 31 m, alapterülete 360 m².

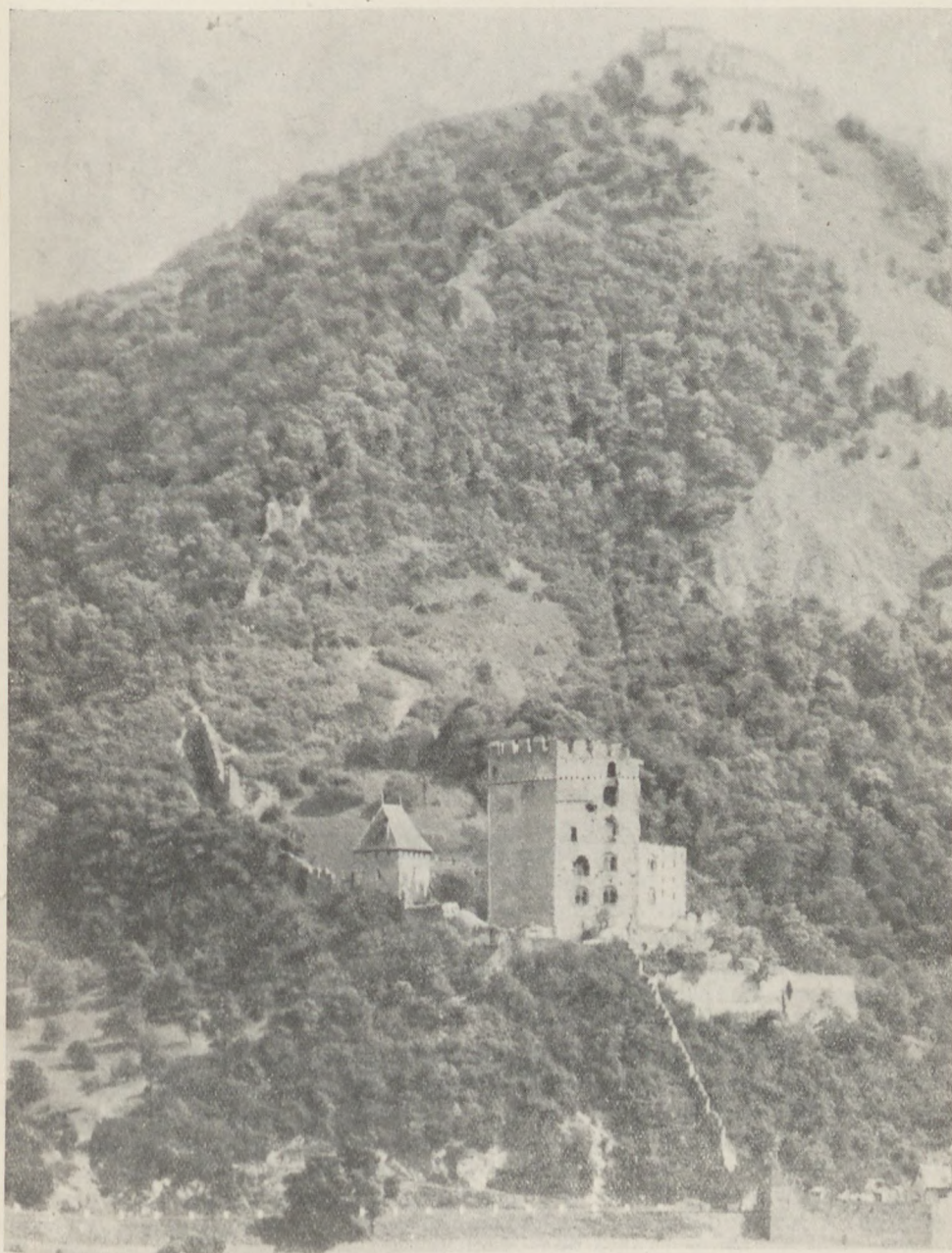
Lakótornyainkat fafödémek osztották emeletekre, csak a felső terasz alatti és az alsó helyiségek voltak boltozottak. Az alsó két szint helyiségei Visegrádon 4, illetve 8 kamrát alkottak, és nem minden helyiségből lehetett a szomszéd helyiségbe jutni. A felsőbb emeleteket 2 részre osztották. A

legfelső emelet boltozott volt, ezt igazolja a torony töredékeiben talált két zárókő is, melyek formai kiképzésük szerint az eredeti építkezéshez tartoztak. Beboltozásra vallanak a boltvállak bordáinak indításai is, melyek máig megmaradtak. A talált zárókövek igen valószínűvé teszik, hogy a felső helyiségeket fal vonult keresztül, a felső helyiségek boltozatainak hordására. Az első szinten néhány lépcsőfokmaradványt találtak. A második emeleten nincs lépcsőnek nyoma. Itt csak a későbbi korból származó ágyúlőrés nyílásai voltak. Ez a lőréses helyiség a mai földszinti helyiség, mely alatt azonban még egy helyiségnek kell lennie. Igazolva látszik Henszlmann Imre egykori leírása, a Héjj Miklós által 1958-ban megkezdett ásatások alapján is.

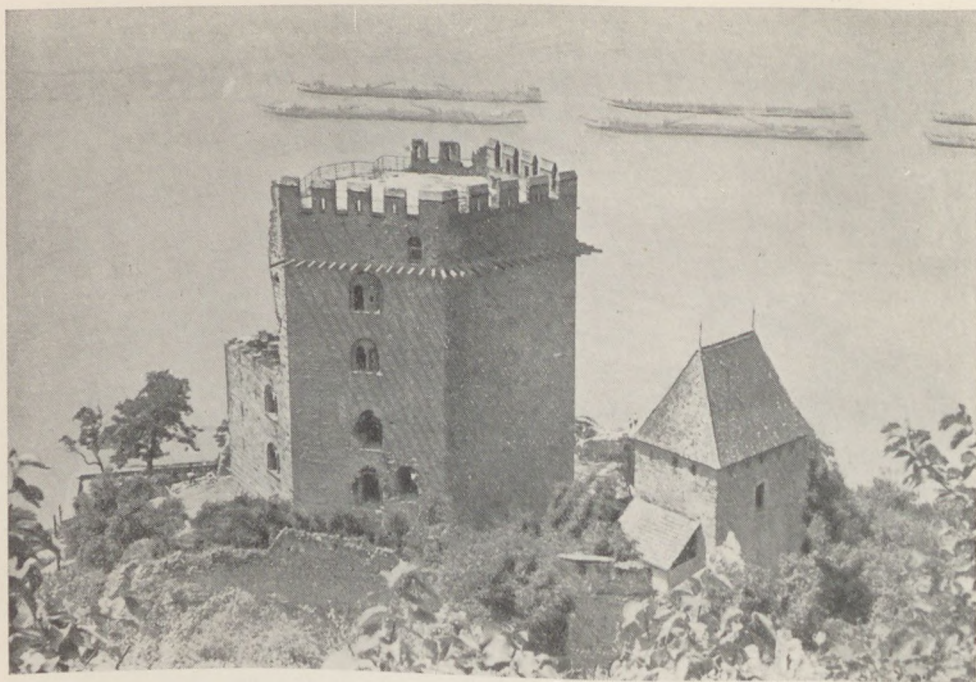
Említésre méltó még a lakótorony nyugati oldalára épült lépcsőház, amely egykor a terasz alatti helyiség magasságáig biztosította a közlekedést. Ez a lépcsőhelyezés idegen a lakótoronyok típusától, de későbbi építését bizonyítja az is, hogy kövei nem voltak a torony falával összeépítve.

A torony belső északi falában minden emeleten kandallóépítmények nyomai találhatóak. Tetejét nem tető, hanem vízszintes terasz fedte, melyet a megmaradt burkoló kölemez is igazolnak, szélein falazott védő oromzatokkal. A falkorodó körül a falazatban megmaradt gerendalyuk-maradványok valamikori védfolyosóra engednek következtetni.

E néhány adaton túl igyekszünk fogalmat adni a lakótorony mai állapotáról, sőt jövőbeli sorsáról is. A torony a település északi oldalán a várhegy lábánál

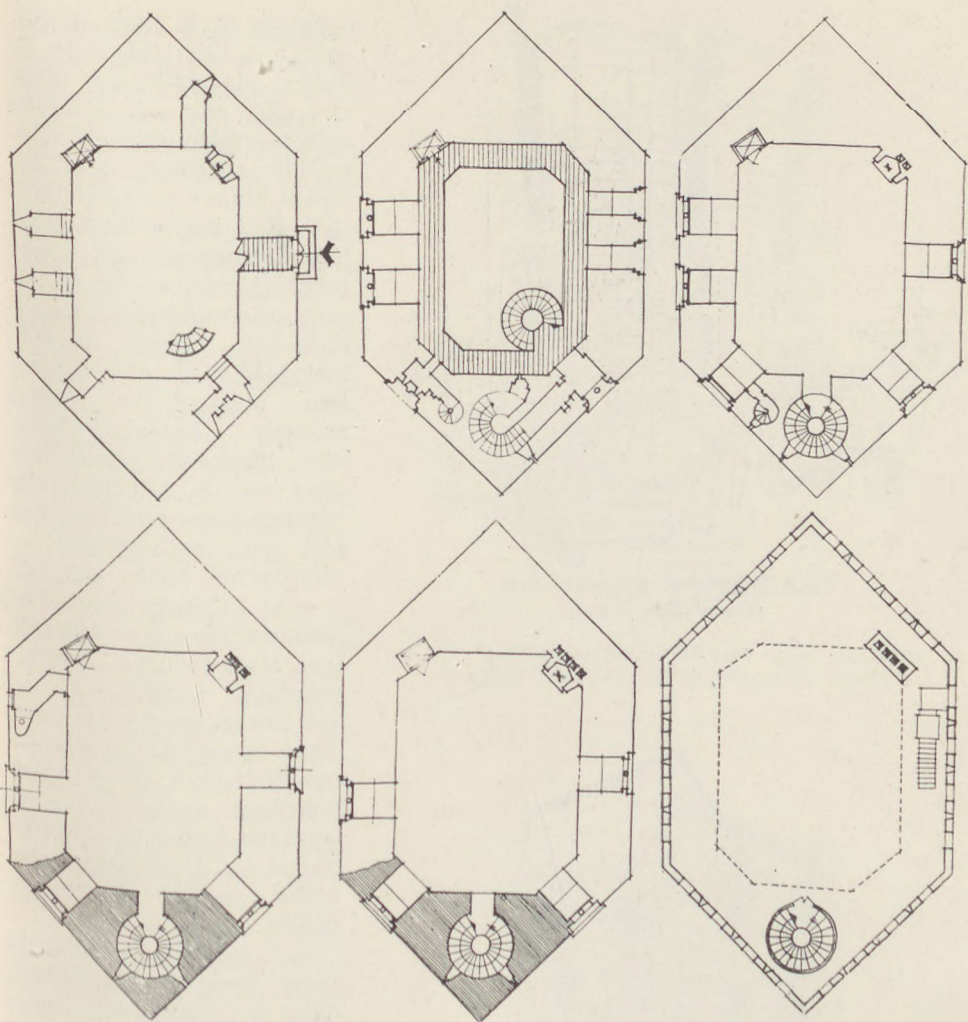
4. A lakótorony a fellegvár alatt
(Borsos Imre felvétele)

5. A leégett lakótorony képe (1950)

a Duna jobb partján áll hasáb alakú tömegével és tátongó, egykori robbanás- okozta nagy sebével. Környezetét sűrű zöld növényzet borítja. A torony fölött meredeken magasló hegy, rajta a fellegvár romjaival, az ide felfutó völgyzáró fal maradványain, a falon átvezető kapu védőtornya és sisakja, a szemben levő egykori római tábor szőlőkkel telepített dombja, a torony aljában gyümölcsök barátságos látványa, a füves tisztások csillogó zöldje és az alatt hömpölygő széles Duna felejthetetlen látványt nyújtanak. A sötétszürke tömegű méltóságos torony szélesen és biztosan áll a hegy meredek lábánál, uralkodva környezetén. Erős tájszervező ereje van a lakótoronynak. A magas hegy árnyékában jó léptékű szolgálnak a település kis házai és tisztán érezzük a XIII. századi románkori királyi épület monumentális méreteit.

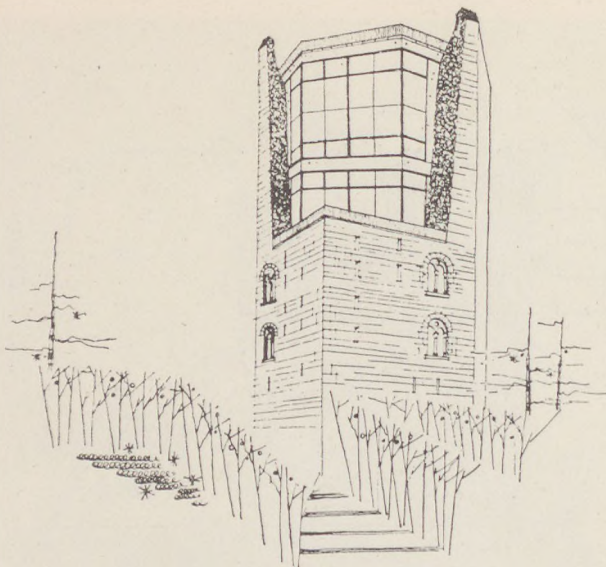
Romos állapotát az idő pusztító erejétől eddig is több ízben igyekeztek megvédeni. Így már 1872-ben Schulek Frigyes, a budai Mátyás-templom restaurátora, a Halászbástya építője restaurálta. Elbontatta ekkor a torony nyugati oldalán levő késői lépcsőházat. A kirobbantott déli falsarokba nagyméretű csigalépcsőt helyezett. A kirombolás megvilágítására román ikerablakokat nyitott. Pedig régi leírások és az 1867-ből származó fénykép tanúsága szerint itt nem voltak ablakok. A torony déli két csúcsoldalának alsó emeleti semmiféle eredeti ablaknyílást nem mutattak. Csak a hegy felőli oldal felső emeletén maradt meg a falkeztetni. Lehetséges, hogy a fent talált maradványnak a torony alsó emeletére való átvétele és a másik oldalra szimmetrikusan átvett elképzelése eredményezte a Schulek-féle rekonstrukcióból származó, ma látható neoromán ablakokat. A hely-

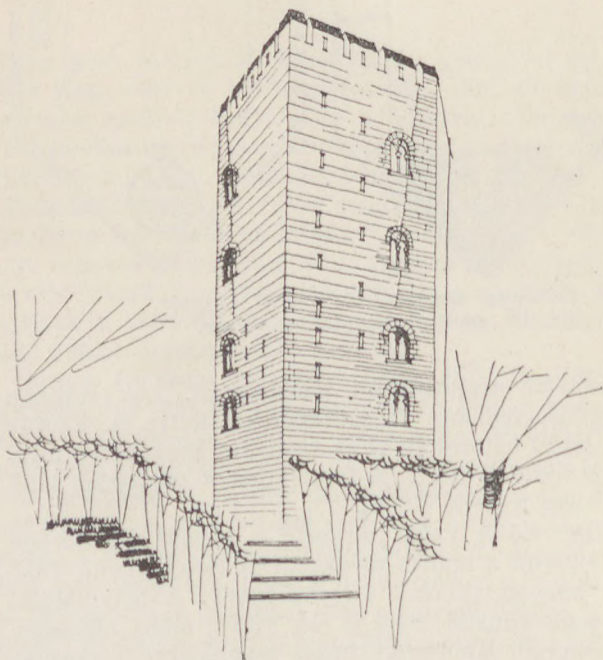
6. Földszinti alaprajz, I. emeleti alaprajz, II. emeleti alaprajz,
III. emeleti alaprajz, IV. emeleti alaprajz, tetőterasz

reállítás pénzhiány miatt kétemelet magasságban abbamaradt. Lux Kálmán az első világháború alatt a legfelső födémet vasbetonból készítette el. Ezután a még hiányzó falakat faszerkezettel határolták el és vasbeton konzolokon megépült a fából rekonstruált külső védőfolyosó is. A faszerkezetek gondatlan látogatók miatt és toronyór hiányában leégtek (1950).

Az Országos Műemléki Felügyelőség ezóta tervezte a kiégett lakótorony megóvását, de csak 1959. évre sikerült a munka megkezdését előirányozni. Több tervet készítettünk, minthogy nagyon eltértek a vélemények. A helyreállítás megnyugtató megoldása Felügyelőségünkön belül is sok vitára adott alkalmat. A problémák röviden: 1. A visegrádi lakótorony hazai hasonlókorú emlékeink között a legtekintélyesebb megmaradt építészeti alkotás. 2. A közvélemény szemében is egyik legjelentékenyebb műemlékünk. 3. Jelentékeny műemléki

7. A romfalakat bemutató terv
(Szanyi József rajzai)

8. A torony kiegészítése a Schulek-féle elképzelés
továbbvitelével

együttés egyik tagja. 4. Kiemelkedő tájértékű elem. 5. Teljes helyreállításra nincs elegendő adat. 6. Részben már helyreállították. E helyreállítás rusztikus, régi formákat utánzó módszerrel történt. 7. A helyreállítás azonban abbamaradt, és így a műemlékvédelem más kívánásainak megfelelően, mai eszközökkel végzett további helyreállítás a múlt században megkezdett munkát mintegy középkorosítaná, azaz középkori hitelességet adna neki. 8. A befejezetlen vármaradvány festői romhatású, ami régiségértékét, a romélményt húzza alá.

Az épület gyakorlati hasznosítására nem volt építetű. Míg a Felügyelőségnek a műemlék megóvására nem volt anyagi kerete, igyekezett olyan használót keresni a műemlékhez, aki a karbahelyezés költségeit viselte volna. A hivatalos költségkeret bővülésével ez a probléma legutóbb szerencsésen megoldódott.

A műemlék konzerválásával kapcsolatban vannak, akik a Schulek-féle tervet kívánják befejezni és az általa megkezdett alsó emeleti helyreállítást folytatni, a felsőkön tátongó lyuk betömésére.

Ha azonban abból a műemléki elvből indulunk ki, hogy a kiegészítésnek nem szabad a régít utánzó hamisításnak lennie, hanem inkább korszerűnek, akkor maibb építészeti elképzelésnek is lehet helye. Az ilyen jellegű kiegészítés jobban elképzelhető, becsületesebben

megmutatja a későbbi keletkezés idejét. De természetesen csakis harmonikus elképzelésének kell lennie.

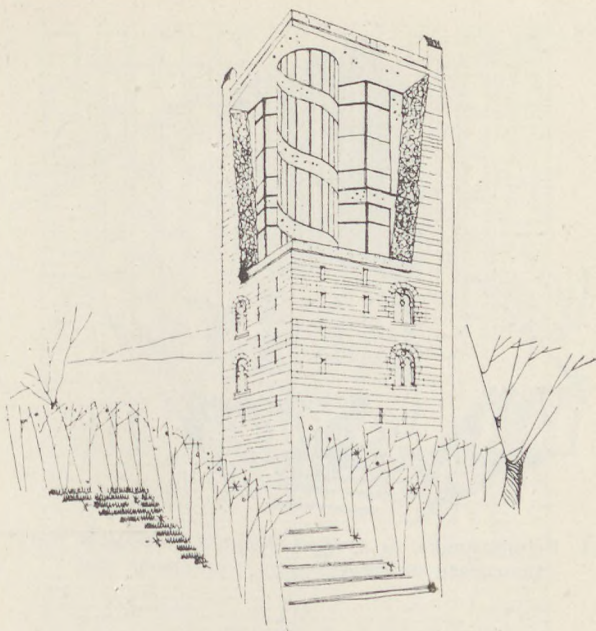
Mindkét fenti megoldásnak vannak előnyei és hátrányai is.

Mint a problémák felsorolásával mondtuk, nincs elegendő hiteles adatunk a torony eredeti állapotáról. Ezt súlyosbítja, hogy már a megelőző helyreállítások is önkényes részleteket tartalmaznak, melyeket mi nem látunk kellően igazolva.

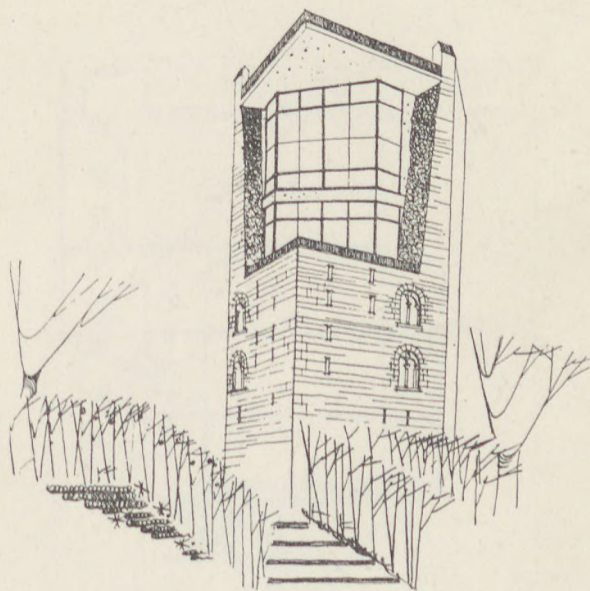
Sok alternatívát készítettünk a helyreállításra, melyeket 3 főcsoportba oszthatunk.

I. A Schulek-tervezet befejezése, bizonyos jelzésével az új építésnek. Előnye, hogy a megkezdett csigalépcső könnyen folytatható, a fal-tömeg felépítésében stílus-problémákat nem vet föl. Hátránya a XIX. századi — ma már helytelennek ismert — helyreállítási elv átvétele.

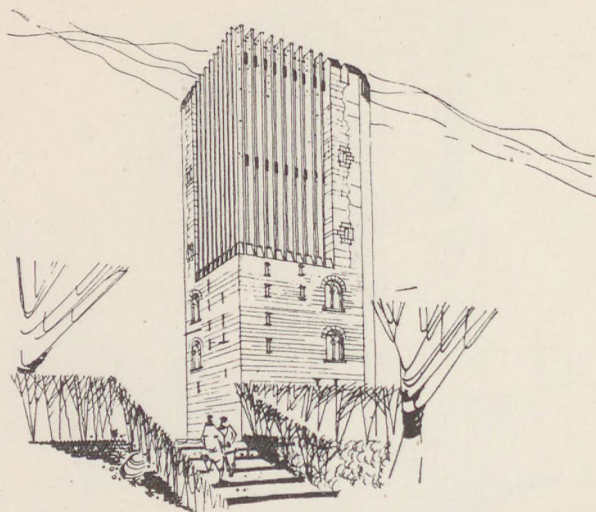
II. A félbehagyott schuleki terv modern kiegészítése oly módon, hogy a romos falak romhatása érvényesülhessen. Előnye a régi megszokott képhez közelállása, az erőteljes falak romállapota monumentális hatásának érzékeltetése. Hátránya a schuleki csigalépcső folytatásának nehézsége és az új szerkezetű vasüvegfalnak a régi testben újszerű megjelenése. Ez utóbbi vitatható, mert ellentett hatásokkal operáló műemléki helyreállítások helyenként kitűnő példákkal szolgálnak (Prága Hradcany, Sztrahowí kolostor stb.).

9. A romhatást bemutató terv egyik változata, ahol a felső földem az alaprajzot követi

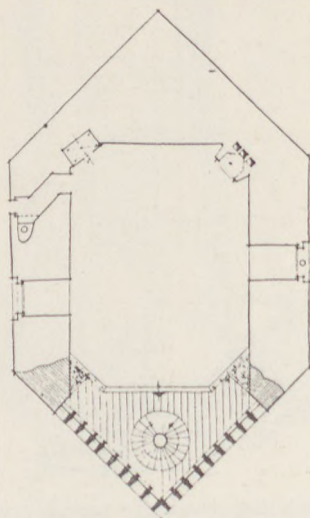
10. A romhatást bemutató terv oly változata, melynél a Schulektől megkezdett lépcsőt új szerkezet viszi a teraszig

11. Betontestekkel és üveggel elképzelt kiegészítés, mely tömegében, az eredetit adja, formájában mai

III. A Schulek-kiegészítés továbbfolytatása a lakótorony külső köpenye eredeti alakjában, de új formákkal (pl. vasbeton lamellákkal és üveggel vagy vasbetonráccsal). Előnye a mai kiegészítés őszinte megmutatása mellett a műemlék eredeti térformájának visszaadása, a megkezdett építészeti részek továbbvitelének egyszerűsége. Hátránya a II. pontnál említett okok.

Megemlítjük, hogy az Országos Műemléki Felügyelőségen belül, valamint a Magyar Építőművészek Szövetsége műemléki bizottsága előtt is bemutattuk a tervvázlatokat, melyek felett élénk viták folytak.*

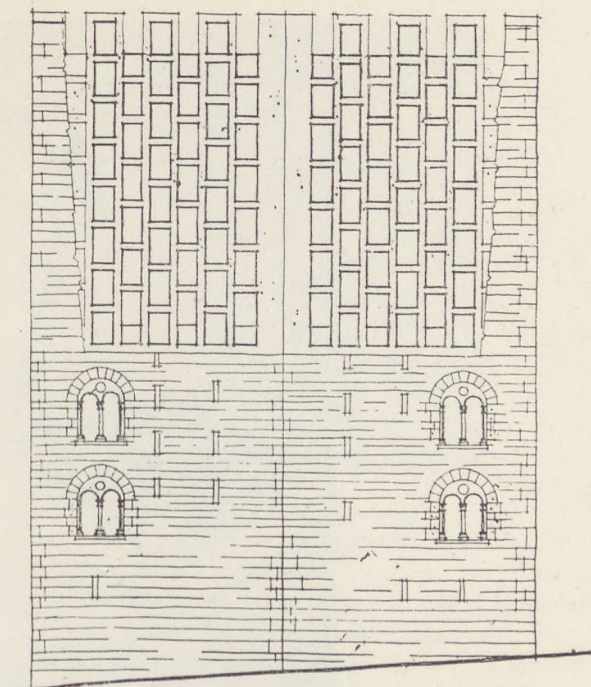
12. Mai formákkal kiegészülő lakótorony alaprajza

* A bizottsági vitában sok építész vett részt, és ott voltak a Felügyelőség tervezőin kívül tudományos osztályának képviselői a visegrádi múzeum vezetősége, továbbá a vendégként Magyarországon tartózkodó Jiri Kosztka művészettörténész, a csehszlovák műemléki hivatal vezetőbelyettese is. A bizottságban teljesen egységes vélemény alakult ki abban, hogy a torony belső szintjeinek helyreállítása lerontaná az eredeti maradványok mai látványának monumentalitását. Kívánatos viszont, hogy a torony állagbiztosi-

Mindhárom itt bemutatott műemléki megoldásnak voltak szószólói és támadói. Sőt volt olyan kritikus is, aki mindhármát elvetette. Olyan azonban nem volt, aki egy negyedik, új megoldást ajánlott volna, hacsak a régi, leégett faszindelyes állapotról nem gondolunk, amit azonban nemcsak fahiány, de tűzbiztonság miatt sem tartunk kielégítőnek.

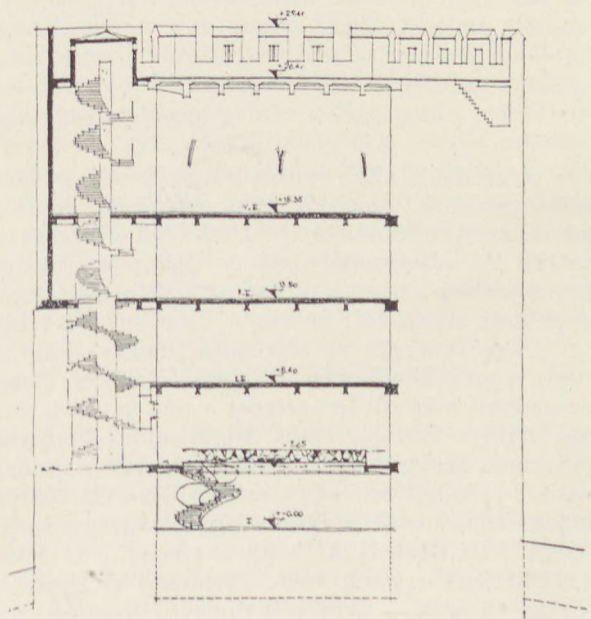
Az itt bemutatott terveink az előadott kérdéseket ábrázolják. Célunk volt velük a problémákat a szélesebb közvélemény elé vinni, mielőtt még a helyreállítás megindul.

Szanyi József

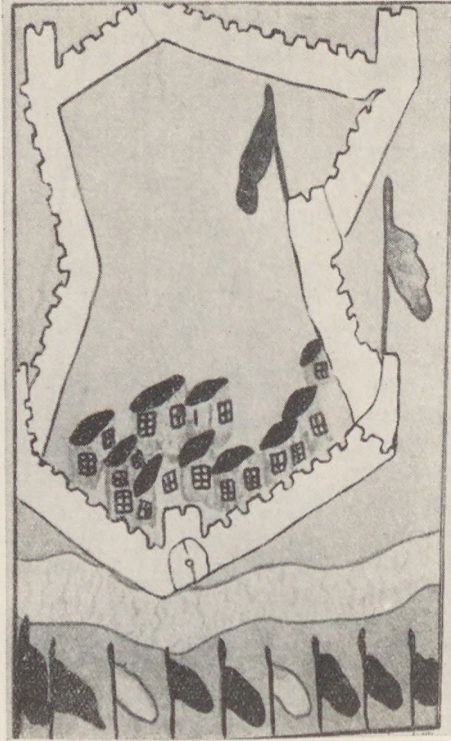

13. Betontestekkel és üveggel elképzelt kiegészítés tömegében az eredetit állítja vissza, formájában ma

tására is szolgáló legfelső védőteraszra fel lehessen jutni, a pazar kilátás élménye miatt, mely itt szerencsésen kapcsolódik a műemlék élményéhez. — Egységesen nyilvánult meg továbbá az a kívánság is, hogy a torony legalsó emelete és a környező terep eredeti szintje feltárassanak, és a helyreállítás ezek figyelembevételével történjék. Mégis úgy látta a bizottság, hogy a helyreállítást e kutatásoktól függetlenül is meg lehet kezdeni, ha a helyreállítási tervekben megnyugtató álláspont alakul ki. Szerk.

14. Metszet

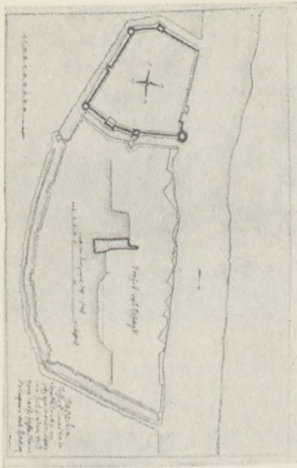

1. A szegedi vár (Musztafa Dzelálzáde
1543)

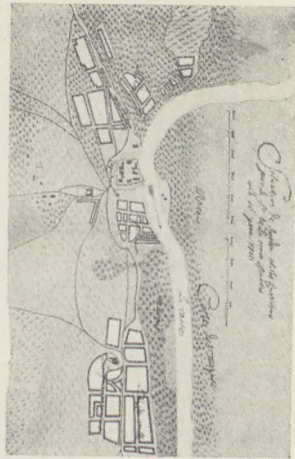
A SZEGEDI VÁR

A törökök által épített szegedi vár egyike volt azoknak a külső tornyos erősségeinknek, amelyek nem ostromok, dúlások vagy éppen elemi csapások következtében tűntek el a föld színéről. A szegedi várat az 1882-es árvíz után bontották le, városszabályozás és újjáépítés alkalmával. Ezzel az elhamarkodott intézkedéssel nemcsak a várost fosztották meg egyik legeredetibb és legszebb építészeti emlékétől, hanem a Tisza—Duna közét is.

Nem ismerjük az időpontját, mikor épült itt első ízben vár, de feltehető, hogy a szegedi várat a tatárjárás után IV. Béla alapította 1242 körül. A XIV. században már sűrűn szerepel a vár nevének említése a királyi rendeletekben; így Róbert Károly, majd Zsigmond uralkodásának idejében. Az e korszakból származó okmányokban mind gyakrabban történik említés a szegedi várnagyokról is; 1358-ból már név szerint is ismerjük Németh János várnagyot. Írott emlékeink sajnos csak szűkszavúan, hézagosan emlékeznek meg a várról magáról. Mégis feltételezhetjük, hogy a szegedi vár 1405-ben már szilárd téglafalakkal körülkerített erősség volt: Zsigmond királyunk rendelete értelmében a szabad királyi városok — ilyen volt Buda, Székesfehérvár, Kassa és Szeged is — tartoztak körülkeríteni magukat szilárd fallal. Az elmondottak alapján nem lehet kétséges,

2. Lambion térképe
a palánkkal (1695)

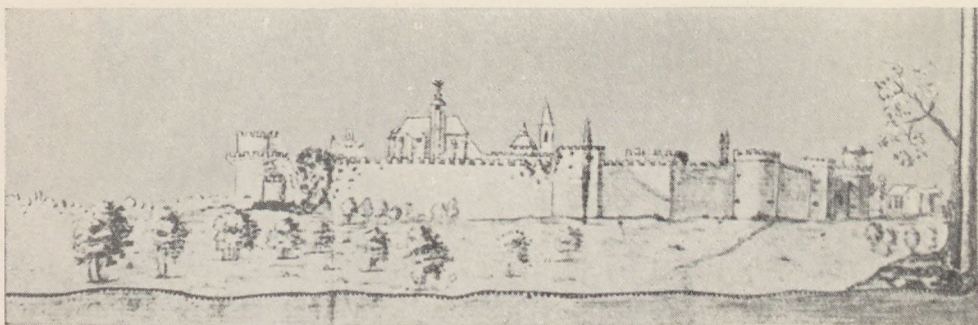
3. Szeged vára
(de la Croix Pattis 1713)

hogy Zsigmond rendeletének megjelenése után építették meg a vár középkori falait és tornyait — közvetlenül a löfegyverek általános bevezetése előtt.

Szeged ismeretlen középkori arculatára derít némi fényt éppen Zsigmond uralkodása idejéből egy előkelő francia főúr — Bertrandon de la Brocquiere —, aki emlékirataiban számol be 1432. évi szegedi tartózkodásáról. Ő, aki „magyaros misén” is részt vett a Haviboldogasszony templomában, úgy látta, hogy Szegednek csak egy utcája van, amely 1 mérföld hosszúságú (3 km). Beszámolójából arra következtethetünk, hogy „szállása” az Alsóvárosban lehetett, mert Szeged többi „város”-részét víz vette körül, ahová csak ügyyel-bajjal lehetett eljutni. Talán ezért nem láthatta a várat. Szeged városnegyedei a szigeteken épültek, és az ősi templomok körül fejlődtek ki laza összefüggésben : az Alsóváros, a Palánk, a Vár és a Felsőváros — mindegyik városrész külön-külön közigazgatási jogkörrel.

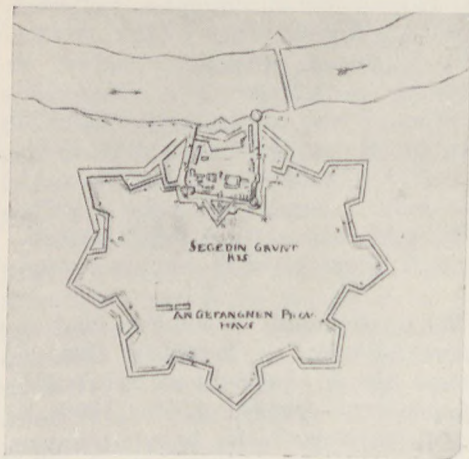
A vár mint a királyi sójövedelem egyik főgyűjtőhelyének védője minden időben fontos szerepet töltött be az ország gazdasági, kulturális életében, de különösen Zsigmond és Mátyás uralkodása idején. Szeged ezekben a hadas időkben a délvidék legfontosabb seregyűjtő állomása volt és szerepét a későbbi századokban is megtartotta, a törökvilágban éppen úgy, mint az osztrák elnyomatás idején. Szeged katonai jelentőségét erősen kidomborította királyi naszádosoknak a vár tövében létesített hadikikötője is. A naszádosok hajói és gályái végezték a csapatszállításokat a balkáni hadjáratok ideje alatt. A fejlett hajózásból arra lehet következtetni, hogy Szegeden volt a legrégebbi hajóépítők (molnárok) céhe is.

A szegedi vár fontossága különösen akkor domborodott ki, mikor a magyarság, mint európai nagyhatalom, a „hit szilárd bástyája” — kezdetben támadó, majd lassanként védekező — harcot folytatott egy új világhatalom, az „Iszlám zászlóhordozója”, az oszmán-török nép lassú, de szívós térhódításai ellen. Hunyadi János halála után Nándorfehérvár (1521) eleste bizonyította be, hogy a magyarság már nem képes felfogni a három világrészről toborozott „hitharcosok” fanatikus rohamait. Ugyanakkor a hitvitákba bonyolódott Európa magára hagyta a „kereszténység védőbástyáját”.

4. A vár 1702—1713 között, de Beaulaincourt-tól

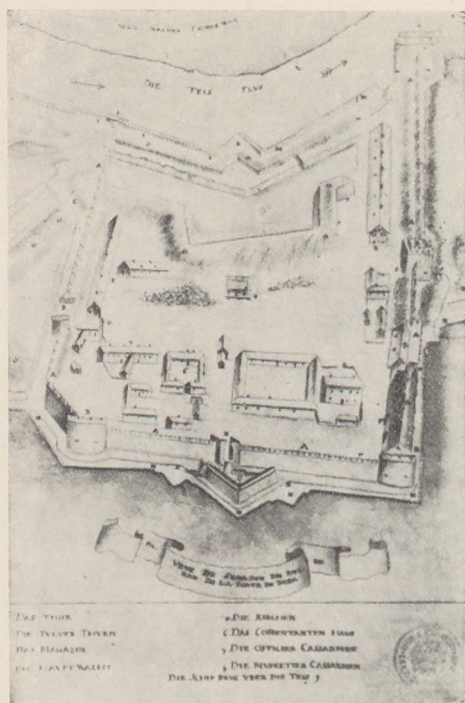
A mohácsi csataterén századokra megpecsételődött az európai hatalmaktól magára hagyott és belső bajoktól meggyengített Magyarország sorsa. A török egymás után foglalja el az ország városait. Szeged csak János király halála után, 1543-ban kerül végleg török fennhatóság alá. A vár bevétele alkalmával készült el — eddigi ismereteink szerint — az első tájékoztató rajz. A nagy Szulejmán szultán történetírójának feltehetően Musztafa Dzselaádzának tollából került ki az a színes vázlat, amely axonometrikus ábrázolásban mutatja be Szeged középkori körvonalait. E törökeredetű színes vázlat sajnos elégtelen ahhoz, hogy messze-
menő következtetéseket vonjunk le a középkori várról. Annál érdekesebbek a török történetírónak azok a sorai, amelyekben a várral kapcsolatban tudósít minket: „A hitetlenek országán keresztül folyik a nagy folyamok közé tartozó Tisza nevű folyó, amelynek partjain nagy és virágzó városok vannak; különösen Szegedin néven ismerős vár, amely körül vont bástyái az égig érnek; fala a kilencedik éghez hasonló szélességű, belseje pedig tele van templomokkal és zárdákkal.” (Thury József ford.) Musztafa Dzselaádzáé magasztaló, keleti írókra jellemző fellengzős leírása elsőnek igazolja, hogy középkori várunk a törökvilág kezdetén már szilárd tornyokkal és fallal körülkerített erősség volt.

5. A vár és olaszbástyás védőöv terve, XVII. sz. vége

A szegedi vár második és legfontosabb építéstörténelmi korszakát az 1545. esztendő-től számíthatjuk, mikor a török hatalom Szegedet szandzsák-székhellyé jelölte ki; már ezzel a ténnyel is kihangsúlyozva a vár fontos hadászati jelentőségét. A törökök azonnal megkezdték a vár átépítési és megerősítési munkáit és azt 1545-ben már befejezték. A rövid építési időből — két esztendő — feltételezhetjük, hogy a törökök munkája a középkori váron korszerű átalakításokra és megerősítésekre szorítkozott, a vár körvonalainak megváltoztatása nélkül (lásd Szigetvárt).

A szegedi várnak ez az építése mégis nagyszabású munka volt, amiről

8. A vár XVIII. század végi ábrázolása

míg az „egyesült európai keresztény hadseregek” rohamai megtörték Budavár elszántan harcoló török csapatainak erejét és ezzel felszabadították Magyarországon hódoltság területének nagyobb részét, ekkor került a szegedi vár is a császáriak kezébe (1686). A szegedi vár, mint végvár ezután is fontos szerepet töltött be a délvidék határán, azonban hadászati jelentősége mindjobban elhalványodott a félhold uralmának fokozatos letűnésével.

Evlia szegedi tartózkodása után egy emberöltővel már megbízható, mérhető alaprajzok nyomán összefüggő képet alkothatunk a szegedi várról és a vele kapcsolatban levő palánkról.

A bécsi „Kriegsarchivum” gondosan őrzött katonai térképei, helyszínrajzai, épületfelmérései, amelyek csak századunk elején váltak hozzáférhetővé a kutatók számára, igazolták a török leírás szavahihetőségét és adatainak megbízhatóságát.

Az egymást váltó parancsnokok igyekeztek rendbehozni a vár rövid ostromában megrongált falakat és rondellákat annál is inkább, mert a Tisza balpartja még török kézen maradt. A vár és palánk cölöpeinek pótlására ugyan 1687-ben 150 tutajt úsztattak le Tokajból, azonban falai továbbra is javítatlanul maradtak. Már a törökvilágban is sok gondot okozott a Tisza partjára épített vár karbantartása, legalábbis erre céloz Evlia, mikor megemlékezik a gyakori áradások által okozott rongálások kijavításáról. A bécsi haditanács elmaradt segítségével és halogatása miatt a keleti várfal, a vízben álló északi rondellával együtt, 1692. május hó 27-én nagy robajjal a Tiszába dőlt. Így a vár teljesen védtelenül nyitva maradt a török part felé. A katasztrofális helyzet miatt a haditanács 3000

A Tisza folyó az egész várat megkerüli, mivel a vár négy oldalát árok veszi körül. Az ellenség idejéből a mai belső vár maradt fenn. A külső vár (palánk) nem olyan rendezett és díszes, mint a belső, csak Szulejmán khánnak ódon szerű dzsámija és ennek minaretja érdemel látnivalót. A vár falának belső oldala tömésfal, a külső városnak pedig egész kerülete tömésfal. Összesen 3000 deszkaszindelyes alacsonyabb-magassabb háza van. Egy fürdője, egy fogadója, tizenegy kisebb-nagyobb temploma van, de sok rombadólt helye is van. Kétszáz bolt, egy medressze (főiskola), két kolostor és két elemi iskola van benne. Külvárosát is a Tisza folyó fogja körül, mivel ez is árokkal van kerítve.” (Karacson Imre ford.)

E hézagpótló leírás az egyetlen olyan írott emlék, amely betekintést nyújt a szegedi vár törökkori állapotába. Az adatok gyér száma, a hézagok leírások ellenére egyre jobban kezdenek kibontakozni előttünk a XVI. és XVII. századbéli vár körvonalai.

Közel másfél évszázad múlt el,

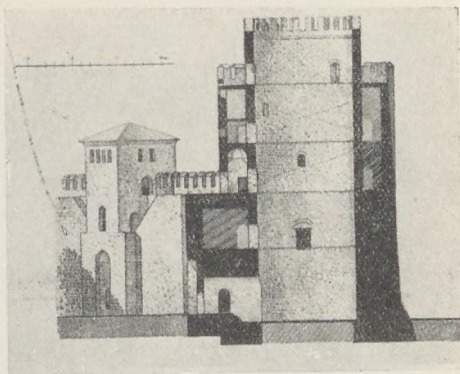
Ft gyorssegelyt utalt ki a vár kijavítására. Még három év sem telik el, mikor a szádafalakkal sebtében kijavított keleti oldalt 1695-ben újból ledöntötte a haragos Tisza. Ilyen előzmények után a haditanács végre elrendelte a szegedi vár felmérését, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a megerősítési munkák megtervezéséhez beszerezze a vár pontos tervét. A felmérési munkákat Lambion császári hadmérnök végezte el 1696-ban. Ez az első léptékhelyes helyszínrajz, amely már szakszerű pontossággal ábrázolja a török által épített szegedi várnak és palánkjának alaprajzát. A helyszínrajz szabálytalan hatszögalaprajzú várat ábrázol. A falak által bezárt terület 12 magyar holdat foglalt magába.

A helyszínrajz és várfal beforgatott metszete világosan bizonyítja, hogy a falakhoz hozzáépített kazamaták már a császáriak téglából épített munkája volt (XVIII. sz.), melynek egy hosszúkás négyszögalaprajzú csonkja mint műemlék még ma is látható a tiszaparti sétányon, a múzeum épülete mögött.

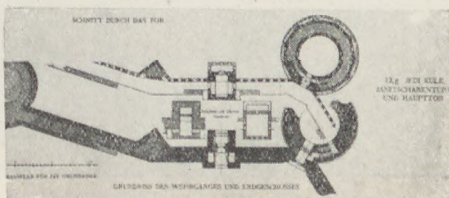
A helyszínrajz szerint a vár falainak minden egyes töréspontján kerek rondella állt, amelyek közül a két kisebb teljesen egyforma méretű volt (12 m átmérővel). Az északi és a déli nagyrondellák közül már csak a délit, a „Szu kaleszi”-t (vizitorony) ismerjük, mert az északi rondella, amint már említettük, a keleti fallal együtt a Tiszába dőlt. Ezt az állapotot ábrázolja Lambion helyszínrajza is. A vár északi oldala kissé elhajlott, így a ledőlt nagy és kis sarokrondella közti 92 öl hosszú várfalat csak négyszögalaprajzú, kb. 15 × 15 m félig előálló boltozott kaputorony szakította meg, amely „mindig zárva volt”. A két kisebb rondella közti nyugati törésnélküli egyenes vonalú várfal 104 öl hosszú volt, melynek középtáján az északi részen állóhoz hasonló kaputorony állt. A palánk felé néző déli várfal kb. 128 öl hosszú vonalát egy közbeiktatott tornyos kapu és egy rendkívül erős, boltozott torony szakította meg.

A várat három oldalról 19 m széles vizesárok vette körül, negyedik oldalát a Tisza határolta. A vizesárok mögött levert cölöpsor követte a várfalat. A várfalak 7 m magasak voltak, melyek mögött a mellvéd magasságáig 5 méternyi koronaszélességű földfeltöltés húzódott végig. Az ágyúpad céljára készült feltöltés felett 1,60 m magas, ágyúlőrésekkel szaggatott mellvéd mögött az egész várat körül lehetett járni. A vár déli kapuja előtti vizesárok fölött felvonóhid vezetett a palánkra, amelyet kettős árokrendszer, majd földsánc védett, ölmagas kihegyezett cölöpsorral. A 19 m széles árok vizét a Tisza folyó táplálta. A palánk Tisza felőli oldalát zeg-zugos alakban sűrűn levert cölöpkarók erdeje védte a támadókkal szemben.

Nagyon sajnálhatjuk, hogy Lambion nem tüntette fel rajzán azokat a közép-

9. Janicsártorony metszete Istanbulban 1458, Gurlitt szerint

10. Janicsártorony alaprajza, Istanbul, Jedi-Kule

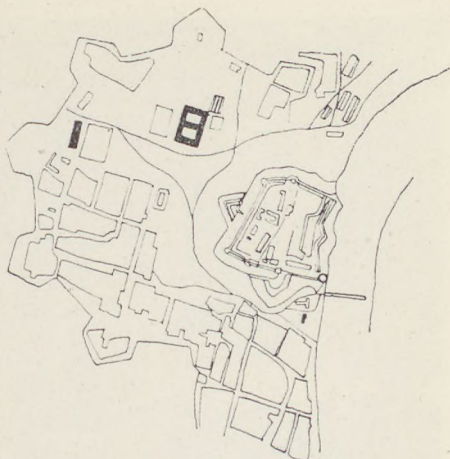
11. Vízitorony lebontás előtt, 1882, fénykép

kori épületeket, amelyek átvészelték a törökvilágot. A XVIII. századi császári hadmérnökök tervei egyre nagyobb részletességgel ismertetik az egykori vár alakját és szerkezetét léptékhelyes rajzokon, amelyekből sok eddig ismeretlen kérdésre kapunk feleletet. A század folyamán készült részletesebb, nagyobb-léptékű katonai felvételi rajzok között szerepel Bourgeois francia származású hadmérnök 1764. évben keletkezett, a már említett „víztorony”-t ábrázoló fontos rajza is. Ezen felismerhetjük az Evlia által annyira megcsodált rondellát, amelynek építőmesterében Szinán Kodzsa mimárt jelölte meg (1489-1588). A szokatlan megoldású zömök rondella egykor a vár déli sarkán állt, a Tisza sodrában. Feltehető, hogy éppen ezért nevezték el a törökök „Szu kaleszi”-nek, azaz vízi-toronynak, melynek neve mind máig fennmaradt. Tulajdonképpen két — egy kisebb és egy nagyobb átmérőjű — egymásbatolt hengertestből állt, és a földszinten elérte a 3 méteres falvastagságot.

A rondella külső átmérője 20 m volt, míg a magassága 15 m. A „Vizi-torony” kiemelkedő teste nem volt boltozott, mint a vár sarkain levő kisebb rondellák. A várral nyaktag kötötte össze. A rondella földszinti hengerteste a vár sarka elé ugrott. Egyhangú felületét négy ágyú ékíves lőrésének nyílása törte át, lépcsősen visszaugró konzolsorral. A külső hengertest első emelete körbefutó dongaboltozattal fedett folyosót zárt magába, amelynek falát sűrűn lyuggatták át a kilövő nyílások. A rondella első emeletét a vár belső földfeltöltése koronamagasságából lehetett elérni, ahová egyenes lépcsőkar vezetett. A felette levő nyitott körfolyosót pedig sűrűn szegélyezték a védőoromzatok éppen úgy, mint az üres magasított hengertestét. A belső üres henger két szintes lehetett középpontjában a

hatalmas császárfával, amely a különböző szintek lepallózott gerendáinak végeit hordta, míg a másik végüket a rondella belső palástjában levő lyukakba illesztették. Hasonló volt a legfelső emelet padlószerkezete is. Az emeletek közti közlekedést létrák biztosították. A vízi-toronyról ránk maradt egyetlen fénykép — amelyet 1882-ben, a vár lebontása előtt készítettek — komor hatású. Mégis élénken szemlélteti a rondella masszív tömegét és nem utolsósorban falazási módját, amely döntően bizonyítja a törökök által oly kedvelt „derz” falazat szerkezetét. A rondella védőoromzatának nyílásai a mellékvédfal fél szélességét teszik ki; ez a tény azt bizonyítja, hogy a modern tüzfegyverek bevezetése után építették meg a nagy rondellát. Az egykori hatalmas védőmű nyomát ma már csak az a köralakú széles kőfalazat jelzi, amely a Tisza alacsony vízállásánál kirajzolódik medrében. Az újabb kutatás az írott emlékek és analógiák alapján azt bizonyítja, hogy a szegedi vár vízi rondellájának eredetét az isztanbuli „jedi kule”-ban kell keresnünk, amelyet Bizánc meghódítója, II. Mehmed, „a győző”, építtetett a szegedi vár építése előtt 100 esztendővel (1458). Ha a rajzunkon látható „hét torony” közül a „janicsár torony” felmérési rajzait tüzetesebben tanulmányozzuk és ezt a Bourgeois-féle szegedi vízi-torony rajzaival összehasonlítjuk, úgy nem lehet kétségünk aziránt, hogy az utóbbi védőmű török eredetű munka volt, mint annyi más várunk bástyái és rondellái (Szigetvár, Szécsény, Budavár, Esztergom, Székesfehérvár stb.).

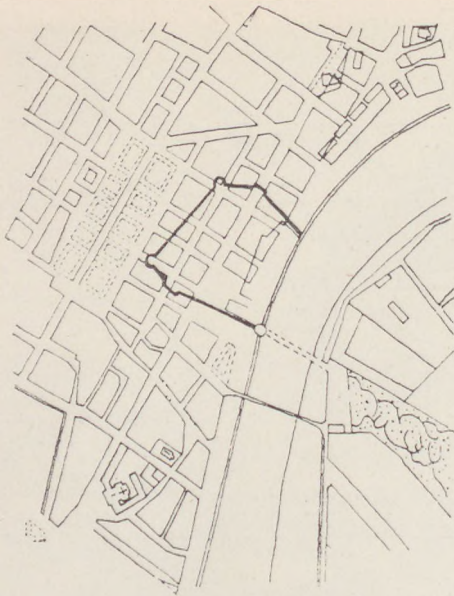
A szegedi vár harmadik építéstörténeti korszakában a töröktől való felszabadulástól (1686) a vár bontásáig (1882) lényegileg már nem történt változás. A két hosszú évszázad alatt végzett várerősítési munkák csupán ideiglenes jellegűek voltak, amelyek a külső földsánc és a kazamata toldalékok építkezéseiben merültek ki, mindenkor a magyar nép „ingyen munká”-jának igénybevételével. Már 1687-ben 150, 1702-ben 600 és 1708-ban 500 tutaj faanyagát úsztatták le Szegedre, a vár és palánk hiányzó cölöpeinek pótlására, de ezt a fát is ingyen munkával

12. A szegedi vár és külső öve bontás előtt (1811 Kőszeghy Márton hadmérnök felmérése)

13. Szeged látképe (XIX. század)

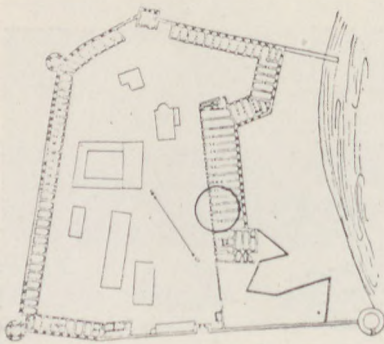

14. A vár és város viszonya
(Walla Gézáné rajzai)

kat 1714–1716-ig, tehát három éven keresztül folytatták. Ebben az időben építették a vár déli belső falához azokat a boltozott kazamatákat, amelyeknek építéséhez felhasználták nemcsak a török temetők turbános sírköveit, hanem a várban állott középkori templomok faragott kőveit is.

A nyugati várfalhoz III. Károly, míg az északi fal mentén Mária Terézia uralkodása alatt építették meg a boltozott kazamatákat, melyeknek tégláit a városi téглаető kemencék voltak kötelesek minden égetés után az építkezéshez szállítani (1764). A XIX. század elején József császár megszüntette a vár erődítmény jellegét, majd vegyes bizottsági megállapodások alapján folytattak sikertelen tárgyalásokat a vár megváltása ügyében. A várat országos javítóintézetnek, majd politikai foglyok internáló helyének használták.

Csak 1879-ben, az árvíz évében került a vár végére Szeged város tulajdonába. Szeged azonban nem sokáig örülhetett jogos tulajdonának, mert a várost majd évtizedenként látogató árvízveszedelmek végleges megfékezése érdekében történt újjáépítés és folyamszabályozásnak a várat fel kellett áldozni.

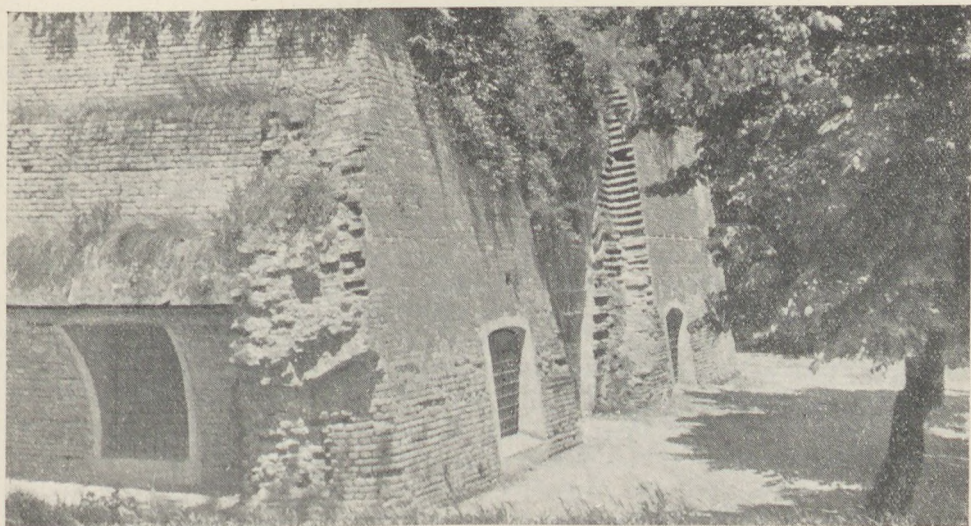

15. A mai maradványok és a régi vár

termeltették ki a Felvidék erdeiből. Csak Rákóczi szabadságharca után kerülhetett sor arra a nagyszabású, külső várerősítési munkára, amelynek terveit Lambion, majd De la Croix le Paitis készítette. A szatmári békekötés és a Szegetet elsősorú 1712-es árvíz után kerülhetett sor De la Croix le Paitis tervének leegyszerűsített kivitelére. Az árvíz által sújtott Szeged ekkor ugyanis csaknem teljesen elpusztult. Savoyai Eugén herceg tervmódosító javaslataival építették meg azokat a földsáncokat, amelyek félkör alakban vették körül az egykori török eredetű vár előtti terepet.

A nagyszabású földmunkát, amelyet három közeli vármegye népének ugyan csak ingyen munkájával hajtottak végre, „Eugénius árkának” nevezték el. Ezek a munkák is ideiglenes jellegűnek bizonyultak, mert egy évszázad leforgása alatt a földdel egyenlővé tették a Szegetet látogató árvizek. A megerősítő munká-

Az átgondolt várostervezés és a rakpart rendezése alkalmával határozták el a Tisza partján álló vár lebontását. A vár és a kazamaták bontási anyagát is felhasználták a város újjáépítéséhez. Szegedi Kováts István építőmester érdeme, hogy a vár bontásából kikerült hajdani középkori épületek másodlagosan beépített faragott kőveit megmentette az utókor számára. A „Móra Ferenc Múzeum” gazdag kőtára azt igazolja, hogy a kőben

16. A szegedi vár maradványai (1957)

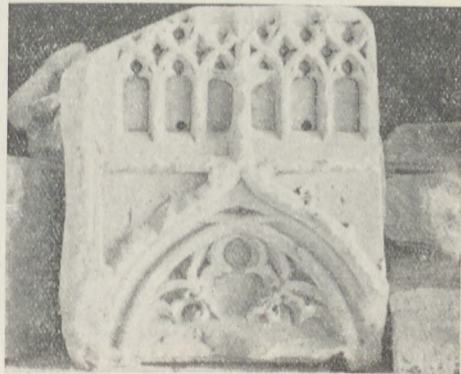
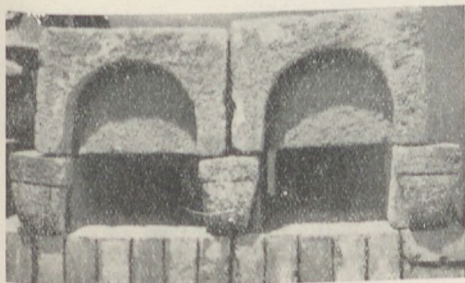
szegény alföldi város valaha nagy anyagi áldozatok árán építette pompás gótikus épületeit.

A vár egykori területén megmaradt négyszögalaprajzú „vármaradvány” csupán az összefüggő kazamaták egy szerény csonkja, amelyet 1764. évben építettek a császáriak. A háromhajós kazamata épületet most az Országos Műemléki Felügyelőség Szeged Város tanácsával karöltve állíttatja helyre. A helyreállítás terveit a Szegedi Tervező Iroda készítette. A vármaradványban és a körülvevő kert fedett folyosóin lesznek láthatók Szeged köemlékei, a múzeum kőtára és a város fejlődéstörténeti anyaga, mely szakszerű tolmácsolásban fogja emlékeztetni Szeged közönségét városuk nagy történeti és művészeti múltjára.

Molnár József

Irodalom:

Reizner János: *Szeged története I—III. K. 1898.* Evlia Cselebi: *Magyarországi utazásai I—II. K. 1908.* Cs. Sebestyén Károly: *A szegedi vár 1928.* Gerő László: *Magyarországi várépítészet 1955.* Thury József: *Musztafa Dzselaádzáde: Török történetírók II. k. 171. o. C. Gurlitt: Denkmäler Constantinopels 1912.* Tinódy Sebestyén: *A szegedi veszedelem.*

17. Románkori kövek a múzeum kőtárából

A Vár évszázados utcáit járjuk, a meglepetések sorozata ér bennünket. Az enyhén hajló utcasorok polgári házához kiemelkedő paloták csatlakoznak, majd torony áll őrt az emeletes házak között. Változatos pompájú utcák követik egymást. Mint egy mesekönyv forгатagában, türelmetlenül várjuk az újabb és újabb élményt, amely a fordulókban a sikátorokat és a viharvert kövekkel párnázott utcasarkokat elhagyva ránk tör...

A kapuk alá is bepillantunk itt-ott, ülőfülkék beszélnek a múltról — majd beljebb merészkedünk és... megint más világba lépünk...

Már a tágas, áruhordó szekerekre, kényes hintókra méretezett kapuszín alól is látjuk, hogy a mögötte meghúzódó, néha csak parányi udvar mily különleges és mily egyéni jellegű! — Váruddar. — Budai fogalom: kis udvarok és kertek, mindben közös az ódon környezet, a boltívek és vaskos falak háttere. A zárkózottság és intimitás csodálatos keveréke, melyet csak itt látunk oly változatos kivitelben és ily szoros összefüggésben.

A váruddarok zöme még csak ébredéz, többé-kevésbé romosan, elhanyagoltan várja az egyre jobban kibontakozó újjáépítés munkáját. A részletes tervezés folyamán az udvarok rendezése is sorra kerül és a jövőben a kertészeti vonatkozásokat is figyelembe veszik.

Igyekezünk majd korhűen visszaállítani az udvarokat, a holt kövek között növények bontakoznak, a kicsi pázsiton szökőkút vagy odaillo szobor várja a látogatót. A falakon repkényszőlő, borostyán fut végig, itt-ott virágláda hoz színt a falak közé, ahogy a régi fényképeken látjuk. A Vár lakói mindig szeretettel ápolták és ápolják a kőbőlben, cserépben vagy akár fazékban fejlődő fehér és rózsaszín leandert, a tűzpiros gránátalmát, a futó muskátlit vagy az agyagedénybe ültetett sarkantyút, az árnyékot kedvelő gumós begóniát, a páfrányt és sok más kedves virágot.

A kis udvar is megtalálja a maga sajátosságos, ámbar egyszerű növénydiszét. Nagyobb területen viszont gyepes, pázsitpótlós kert létesül virággal, rózsával, sok évelővel, ahogy azt a nap-és fényviszonyok megengedik.

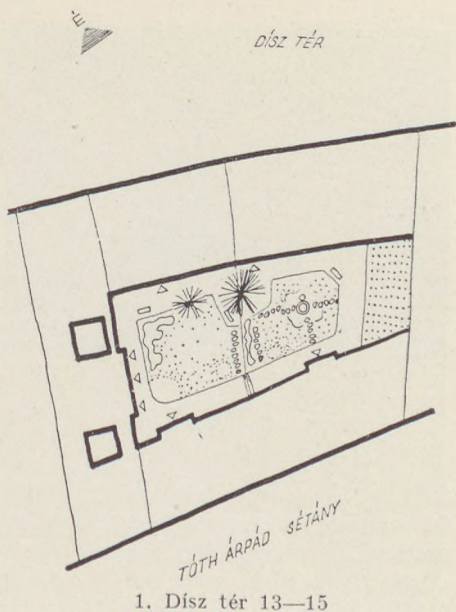
Bemutatunk néhányat a kis udvarkertek közül, ahogyan most találjuk őket, és ahogyan a jövőjüket elképzeljük. — Az aránylag nagyobbakkal, terjedelmesebbekkel ezúttal nem foglalkozunk, mert azok mindegyike külön önálló tanulmányt igényelne. — Nehéz a választás, oly gazdag a sorozat. Reméljük azonban, hogy sikerül a vári udvarok jellemző keresztmetszetét bemutatni. Az udvarokat magukba foglaló lakóházak, építmények úgyszólván kivétel nélkül középkori eredetűek, vagy legalább középkori maradványokon fejlődtek tovább. Felsorolásunk folyamán utalunk az építmény történetére, majd az udvarnak és jövőendő kertjének összefüggésére.

Bécsikapu tér 6. Körülépített, udvaros, egyemeletes lakóház, eredetije Buda 1686. évi visszafoglalása alkalmával nagyrészt elpusztult. Minden valószínűség szerint a XVIII. sz. első felében épült újjá. Dongaboltozatos kapualját elhagyva

zárt udvar tárul elénk, ahol pázsitziget létesíthető, virágdísszel (1. ábra). Az erkélyre illesztett virágláda szint hoz, néhány festői futónövényfolt megtöri majd a falak egyhangúságát. Kis, falakkal körülhatárolt udvar kiképzésére jellemző példa a Bécsikapu tér 6. udvara.

Dísz tér 11. Két utcára néző egyemeletes lakóház, melynek hátsó frontja a Tóth Árpád bástyasétányra nyílik. Középkori eredetű, az 1686. évi ostrom alkalmával jórészt tönkrement. Sokszor átépítették. Kapualja dongaboltozatos. Udvarát keleti irányban 3 íves nyílt folyosó határolja, dél felé, a kapuval szemközt nagy boltív (vajon ez megmaradhat?), amely alatt bántó módon meredeken lefelé haladó autóbéjárót, illetve kocsiszínt építettek. A nyugati tűzfalal valamikor gondosan megépített treillage díszíti (javításra vár), melyet vadszőlő fut be. A fal alatt és a kocsilehajtó helyén kis örökzöld növényekkel díszített kertfelület alakítható ki. Szobor, váza felállítására is van lehetőség!

A Dísz tér 13., 14., 15. és a Tóth Árpád bástyasétány 3—4. sz. házakhoz tartozó terület közös légerter alkotó aránylag tágas udvarkertté képezhető ki. Míg a Dísz téri házak középkori eredetűek, a Tóth Árpád sétányé most épült, de mértéktartással és így az épületszomszédok déli lezárását jelenti. A folyamatban levő restaurálás után a középkori épületei harmonikus egységbe olvadnak össze a mai idők kislakásos házaival. Különösen, ha majd némi futónövény takarja a most még kivilágító fehér falakat! — A Dísz tér 13. két, kis boltívekkel ékesített, egymásbanyúló udvara a meglepetések sorozatát tartogatja számunkra, míg az épületnek a közös udvarra nyíló homlokzata nyugodt térlezárást biztosít. — A Dísz tér 14. utcai szárnya legnagyobb részben elpusztult, helyreállítása folyik. Az udvari rész telje-

1. Dísz tér 13—15

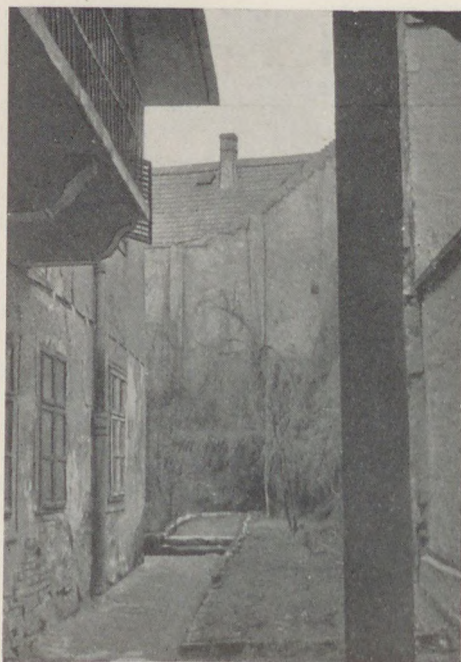
2. Fortuna u. 6.

3. Fortuna u. 8.
(Szerző felvételei)

tölti be. Javasljuk jelenlegi magasságának süllyesztését úgy, hogy mint mellvéd-fal szerepeljen és így a kertet tagolja, anélkül, hogy egységét megbontaná. A kert esetleges figurális díszítésével, zöld pázsitjával, napra helyezett virágágyával meghitt látványt nyújt majd, az építészeti megoldás hangsúlyozottan összefogja a különböző korok felfogását és művészetét (1. ábra).

Fortuna utca 6. Az emeletes lakóház múltja is a középkorba nyúlik vissza, mai homlokzatát 1820. körül nyerte, míg az udvari részen 1935-ben végeztek nagyobb átalakítást. A lebontott melléképületek helyén kert létesült, a fennmaradó tűzfalak dekoratív kiképzést kaptak a mindent elborító kúszónövények révén. Az öttengelyes barokk homlokzat — amely a háborúban ritka módon alig sérült — méltóságteljes háttérrel ad a mögötte elterülő karbantartott kertnek. Gondosan, nagy szeretettel fenn-tartott vári udvarkert, amely sajnos nehezen közelíthető meg a ház beosztási adottsága miatt (2. ábra).

4. Fortuna u. 13.

sen újonnan épül, mert 1945-ben elpusztult. — A csatlakozó 15-ös, emeletes lakóház a legő regébb vári házak közé tartozik. Az 1945-ös ostrom súlyos károkat okozott, a helyreállítás még csak állagmegóvás jellegű. Az árkadós udvar vonzó adottság, és az épületcsoport egyik legszebb része lesz a helyreállítás után.

— A négy ház közös udvarkertjének a kiképzése szép és hálás feladat. A területet jelenleg egy 2 méternél magasabb, középkori falmaradvány vágja ketté, szép szál ecetfa vagy magyar palma támaszkodik hozzá. A fal egyúttal a két, magasságukban különböző udvarrész között a támfal szerepét

Fortuna utca 8. Körülepített, kétemeletes, udvaros lakóház, falai helyenként a török előtti időkből valók. Mai alakját 1785 körül nyerte, kovácsolt-vas függőfolyosója 1845 körüli. A 3. ábra mutatja, hogy az udvar közepén kis kert létesült. Az udvar zöldjét tovább lehet fejleszteni félárnyékot tűrő növényzet betelepítésével és a függő folyosó napos oldalán jól átgondoltan létesített virág-ládák elhelyezésével. A Fortuna utca 8. jellegzetes vári lakóház, ahol a kertész beavatkozása szint és életet jelenthet.

Fortuna utca 13. Középkori lakóház maradványain épült, sorozatos átalakítások után mai alakját egyszerűsítés útján 1933-ban nyerte. L alakú udvara kedves kert létesítését tette lehetővé, a kert beugró részére szép nagy nyárfaveti árnyékát. Itt csak felrisszítás kell és kész a kifogástalan udvar-kert (4. ábra).

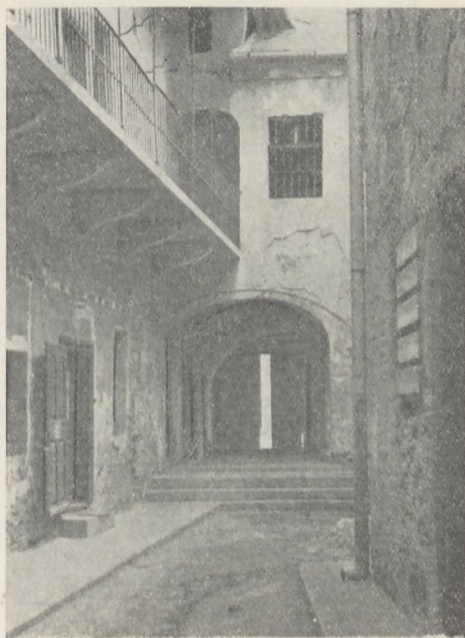
Fortuna köz 3. (Országház u. 5.) A Fortuna köz és Országház utca sarkán épült lakóház. Története hasonló a vári házak zömének történetéhez: a középkori épület a török idők alatt, majd az 1686-os ostrom alatt pusztul. A maradványokon felépült copf stílusú házat az 1848-as idők kevésbé rongálják meg, a második világháború komoly károkat jelent. Az udvar azonban majd sértetlen, falait háború előtti zöld treillage borítja. Hatalmas vadgesztenyefa uralkodik az udvar térségén (5. ábra). Rengeteg galamb szokott a házhoz és ez kedves mozgalmasságot jelent! A kőkonzolos függőfolyosó napos részén néhány virágláda színtoltot jelenthet, az udvar is élénkíthető köblös növényvel vagy virágcsereppel.

Hess András tér 3. Körülpitett, három utcára néző emeletes lakóház. A középkorban 4 kisebb lakóházból állott. Az itt elhelyezett Vörös Sün vendégfogadó a XVIII. század folyamán a Vár egyetlen kis szállodája volt, ahol bálakat és színelőadásokat tartottak. A keskeny udvar a fény és árnyék változatos játékát mutatja (6. ábra). A restaurálás után néhány futó növény, egy-egy leander, majd céltudatosan elhelyezett virágdíszítés csak fokozná a romantikus udvar festői megjelenését.

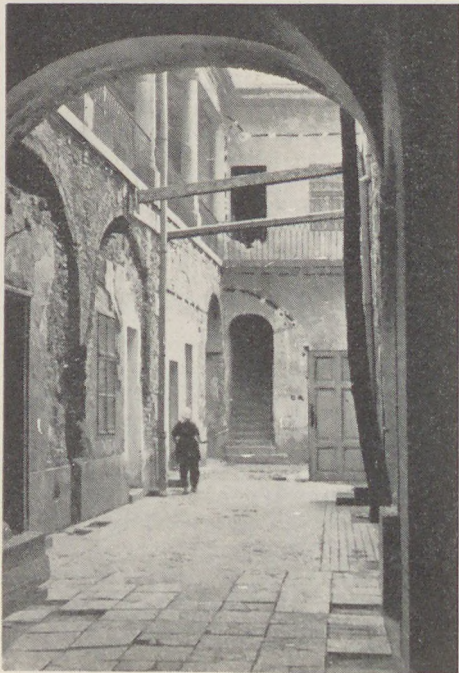
Országház utca 2. L alakú udvaros lakóház, középkori palota maradványaival. A legmarkánsabb vári kisudvarok egyike, amely évszázadok művészetéről beszél. A kapu alatt gótikus ülőfülkék, az udvar földszintes déli szárnyán a

5. Fortuna u. 3.

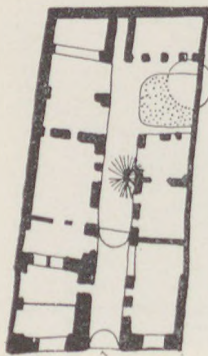

6. Hess András tér 3.

7. Országház u. 2.

falazata és néhány boltozata épen maradt, míg a ház 1781-ben teljesen átépült. A második világháborúban udvari szárnyai részben elpusztultak, majd napjainkban ismét restaurálták megmaradt részét (10. ábra). Nagy L alakú udvara kertészeti kiképzésre kiválóan alkalmas, térhatása nő az idelátszó 8. számú emeletes ház ugyancsak restaurált boltíves részével. Az udvar hátsó részén levő tetőzet felesleges helyfoglalásnak látszik. Az udvar akár az itt levő vendéglő kerthelyiségének szerepét tölti be, akár mint lakóudvar, a kertészeti megoldásnak sok lehetőségét kínálja.

8. Országház u. 2.

legújabb kutatások ma még befalozott árkádíveket tártak fel. Az emeletet későbbi klasszicizáló oszlopsor kíséri, csúcsívsoros vasrács korláttal (7. ábra). Az egyik emeleti utcai helyiség falán ma a Vármúzeumban őrzött, XV. századbeli falfestés került elő. Az L alakú udvar beugrójában parányi pázsitter foglалhat helyet, míg az északi fal tövében nőtt terjedelmes fa árnyékhatásával díszít. A sokrétű udvarkövezést terméskövel kellene kicserélni. Itt is jól érvényesül majd néhány cserepes örökzöld, babér, leander vagy egyéb (8. ábra).

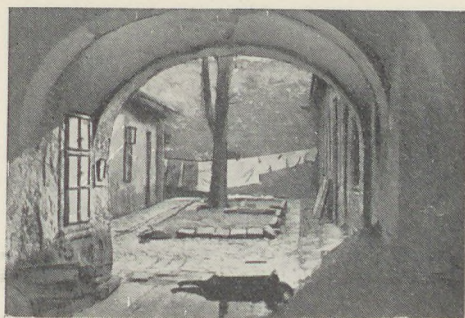
Országház utca 4. Jelenleg még erősen sérült, középkori alapzaton épült, egyemeletes, klasszicista homlokzatú műemlék. Udvari részét földszintes házak kísérik. Bármit hoz is a restaurálás munkája, a boltíves kapuval szemközt bájos kert alakítható ki, a szép vadgesztenyefa feltétlen megmarad (9. ábra).

Országház utca 10. Helyén már a XV. században állott lakóház, a földszint

században állott lakóház, a földszint falazata és néhány boltozata épen maradt, míg a ház 1781-ben teljesen átépült. A második világháborúban udvari szárnyai részben elpusztultak, majd napjainkban ismét restaurálták megmaradt részét (10. ábra). Nagy L alakú udvara kertészeti kiképzésre kiválóan alkalmas, térhatása nő az idelátszó 8. számú emeletes ház ugyancsak restaurált boltíves részével. Az udvar hátsó részén levő tetőzet felesleges helyfoglalásnak látszik. Az udvar akár az itt levő vendéglő kerthelyiségének szerepét tölti be, akár mint lakóudvar, a kertészeti megoldásnak sok lehetőségét kínálja.

Szentháromság utca 2. A Vármúzeum épülete évszázadok alatt kapta mai alakját, 1687-ben még több épület volt a helyén és itt alakult ki a budai Városháza, melyből múzeum lett az 1952-ben befejezett helyreállítási munkák folyamán. Folyosó-átjáróval összekötött két udvara közül a keletiben állították fel a Szent György szobor másolatát (11. ábra). A szép udvart határoló másik udvar mérsékelt befuttatása kívánatosnak látszik. Az ülőfülkék alatti kis zöldsáv kedvezően illeszkedik környezetébe. Az árkádokkal határolt nyugati udvar is élénkíthető kerti motívumok fokozott kialakításával. A Vármúzeum iskolapélda arra, hogy milyen meghitt és ünneplés hangulat alakul ki, amikor a helyreállítás a kertépítéssel összhangban történik.

Szentháromság utca 7. A régi vári lakóházakhoz hasonlóan évszázados múlttal rendelkezik, az 1686-os ostromból épen maradtak a földszintes helyiségek. 1890-ben került Ruswurm cukrászmester birtokába és mint ilyent városszerte ismerték. 1945-ben súlyosan megsérült, állagmegóvási munka közben középkori részletek kerültek elő. Hosszú udvara mai romos állapotában is festői és a későbbi kertészeti beavatkozás csak fokozza majd meghittségét. A tűzfal alatti pázsitsáv zöldje változatosságot adna, míg néhány cserepes zöld növény (virágláda) beiktatása szint hozna az építmények merev vonalai közé (12. ábra).

9. Országház u. 4.

Táncsics Mihály utca 1. Az angol követség palotája volt, még ma is romosan várja az újjáépítést. Restaurálás után meghitt belső kert alakulhat ki a mintegy 15×15 méteres udvaron. Bástyakertje fekvésénél fogva is gyönyörű adottsággal rendelkezik. Sajnos az 1945 után kijavított kis bástya saroktornyát ledöntötték. Még áll a Táncsics Mihály út 5. számú ház kertjéből átvivő pompás kovácsoltvas ajtó (13. ábra), mely a szomszédos kerteket összeköti.

Táncsics Mihály utca 5. A második világháborúban csak kisebb sérülést szenvedett épület, amelynek eredete szintén a török előtti időkre nyúlik vissza. Kertje rendkívül változatos, a vári kertek „ékszere”! Hosszú, festői fákkal tagolt udvaron keresztül (14. ábra) érjük el a bástyafalat, ahol a kert L alakúra bővül és teraszokra oszlik. Néhány cserje megtartása, lépcsők, alacsony támfalak beiktatása után ideális pihenőkert létesül, ahonnan élvezni lehet a Duna és Pest látképét.

Táncsics Mihály utca 8. Műemlék ez is, kétemeletes lakóház, cseppnyi kis udvarral. Jellemző a váriak növény- és állatszeretetére. A mély falakkal határolt udvart galambok népesítik be, néhány suháng, cserje és árnyéket kedvelő növény gondoskodik a zöldről. Csak egy kis segítség kell a kövek elhelyezéséhez, kút vagy szobor létesítéséhez, mert szeretet és jószándék van bőven... (15. ábra).

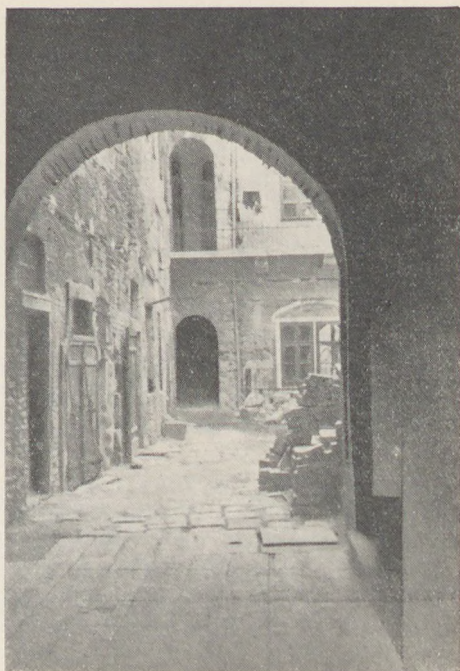
Táncsics Mihály utca 12. Ugyancsak parányi udvar, évszázados múlttal. A kőkeretes nyílású kapu, az íves lépcső,

10. Országház u. 10.

11. Szentháromság u. 2.

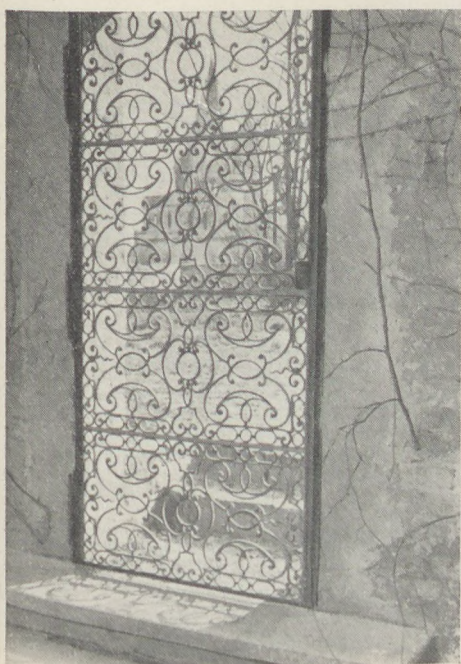

12. Szentháromság u. 7.

a kovácsolt vas függőlámpa összhangja kitűnő, a feloldó növényzet azonban hiányzik (17. ábra). Pedig az ablak alatt elhelyezhető virágláda, néhány cserepes növény beállítása nagy mértékben emelné az udvar hangulatát és varázsát (21. ábra).

Táncsics Mihály utca 21–23. A volt Zichy Palota helyén a középkorban 5 ház állott, a sok rombolást követő újjáépítés után kapta a palota mai alakját. Az udvar rendkívül mozgalmas, zeg-zugos alaprajzú (16. ábra), a bástya felé több mint egy méteres szintkülönbséggel (18. ábra). Néhány festői facsoport fokozza a függőleges tagoltságot és így igen kedvező lehetőség adódik a vári viszonylatban aránylag tágas udvarkert kialakítására. Tisztázni kell a jelenleg elkerített bástya-előkertek hovatartozásának sorsát, mert kérdés, hogy nem adódna-e kedvezőbb kertészeti megoldás a térben összefüggő előkertek esetén. Ez nem menne az intimitás rovására, mert alacsony növény-eltávolítást lehetne alkalmazni a mostani visszataszító kerítések helyett. Az utcaszinten levő udvarrész összefüggő pázsitfelülete a közlekedési kérdések gondos mérlegelése után alakul ki, a diszkrét virág- és növénydíszítés beiktatásával.

Úri utca 16. Az épület sorsa hasonló a Vár többi lakóházáéhoz, jelenleg kívülről restaurált, kívánatos lenne, hogy tágas udvarát néhány cserepes növény élénkítse, a tűzfalat futónövény takarja. Azt javasoljuk, hogy az udvar nyugati oldalán emelkedő kis teraszt virágládjával szegélyezzék.

13. Tánesics M. u. 1-re nyíló ajtó az
5. sz. kertből

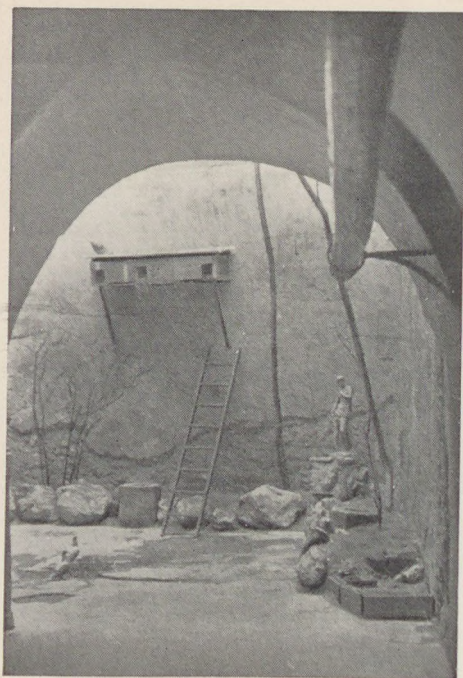
14. Tánesics M. út 5

Úri utca 19. Egyemeletes lakóház, klasszicista homlokzattal. Itt van a híres Balta köz átjárója. A török idők után Pest vármegye házának székhelye 1722–1806-ig. Gazdag vadszőlő takarja udvarának falait (18. ábra). Kis kertje hangulatos megoldást kap majd, ha a most törmelékkel borított medencét kiszabadítják.

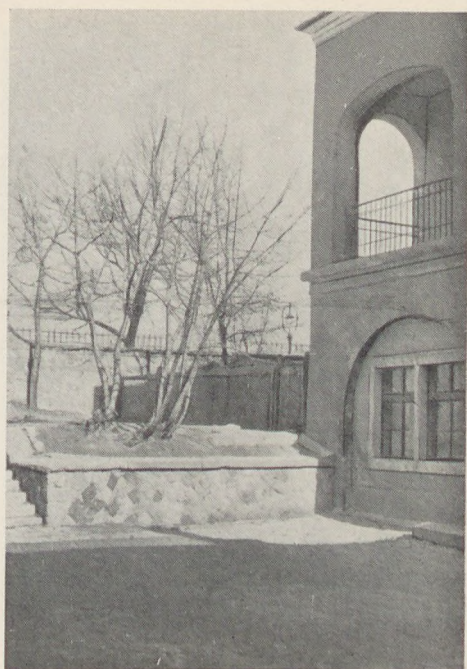
Úri utca 37. L alakú, barokk homlokzatú lakóház, ülőfülkés kapubejárattal, árkádos udvarral (19. ábra). A ház a XVIII. század első évtizedében épült fel mai terjedelmében és alakjában. Az emeletes függőfolyosót tartó gyámok sorozata megkapó látvány. A ház belső déli szárnya 1945-ben elpusztult s így tágas udvar keletkezett, amelyre öreg hársfa veti árnyékát. A tűzfalak megoldása lényeges építészeti feladat, futónövényre itt is szükség van. A kert építése szép és vonzó munka (20. ábra).

A végigjárt vári udvarkertek bemutatása nyomán jogga merül fel a kérdés, hogy mi is lesz ebből megvalósítható, mikor látjuk már a Vár udvarait növénydíszszel? A lakónegyed újjáépítése 1958-ban komoly lendületet vett és remény van arra, hogy ez a jövőben fokozódik.

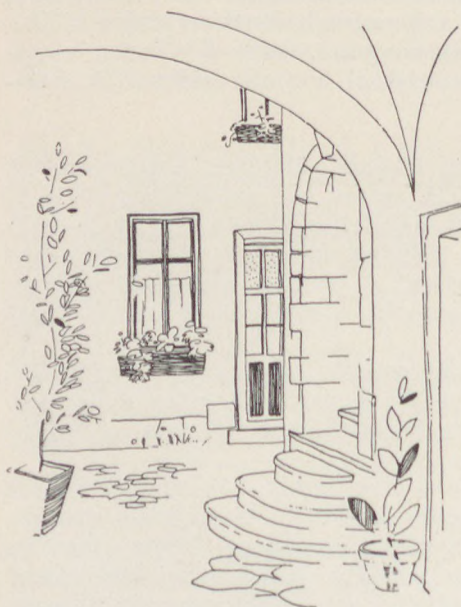
A nagyobb kert-egységek helyreállítása — mint láttuk — az építési munkák függvénye és így az újjáépítések a kertépítés lendületét is meghatározhatják. A kisebb kertek kialakításába és a fenntartásukhoz azonban az érdekelt lakosság közreműködése is szükséges. Az irányítás, a technikai segítség biztosítása a közületek feladata, de azon túlmenően a kertés udvarok használóira is hárul kötelezettek feladata, hogy a kettő összhangba hozható és a vár kertjei, udvarai a mű-

15. Táncsics M. u. 8.

16. Táncsics M. u. 21—23.

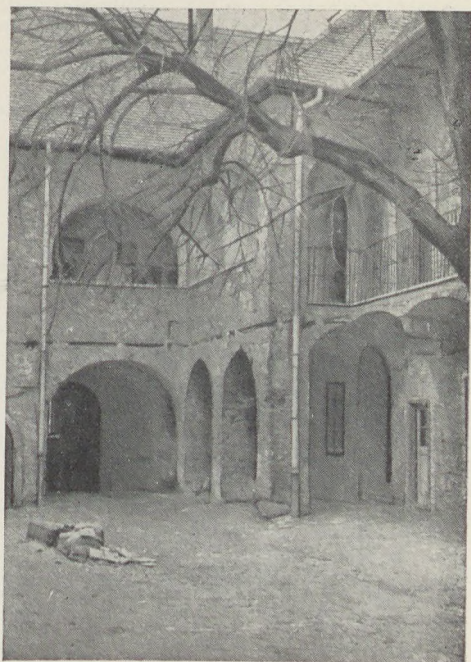
17. Táncsics M. u. 12.

emléki adottságokhoz méltóan mind-azok tanulságára és élvezetére szolgál-
nak majd, akik a múlt hagyományaiba
élvezetet találnak. A kertudvarok rend-
behozásának részletkörülményeivel nem
foglalkozunk, ez messze túlhaladná cik-
künk keretét. Úgy látszik azonban, hogy
a jég megtört és fokozatosan bár, de
kézzelfogható eredmények várhatók.

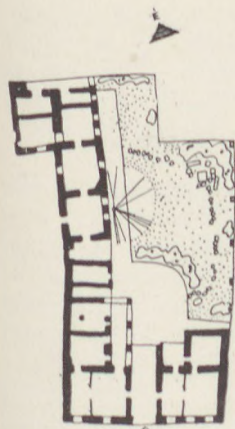
Csorna Antal

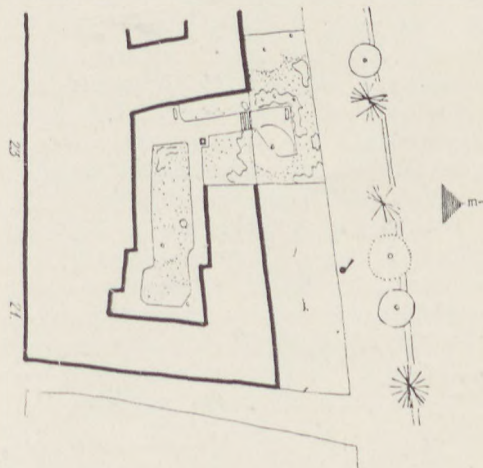
18. Ūri u. 19.

19. Ūri u. 37.

20. Ūri u. 37.

21. Tánicsics M. u. 21—23.

KÖZÉPKORI RÉSZLETEK FELTÁRÁSA A VERPELÉTI TEMPLOMON

A verpeléti rk. plébániatemplom tatarozása során érdekes középkori részletek kerültek felszínre.

Az épület szokványos, egyhajós barokk falusi templom. A műemlékjegyzék műemlékjellegű épületként tartotta nyilván. Genthon István jegyzéke szerint 1771-ben épült.

Néhány éve a déli oldalhomlokzaton a lehullott vakolat alól kisebb faragott kövekből boltozott félkörívek tűntek elő. Az 1958 tavaszán megkezdett tatarozás előtt a templom lelkésze tüzetesebb vizsgálat érdekében a Műemléki Felügyelőség szakértőinek kiküldését kérte. A vakolatleverés nyomán a déli oldalon három magasan fekvő, az említett ívekkel lezárt, falazott kávájú, befalazott románkori ablaknyílás bontakozott ki. E nyílásokban ezeknél keskenyebb, faragott kőkeretezésű, csücsíves, tölcseeres, lőrésszerű gótikus ablakok helyezkednek el. A gótikus nyílások kibontása során a kávák köfelületén aránylag ép állapotban indás és virágdíszes mészfestés mutatkozott, fehér alapon sötétkék, illetve sötétkék alapon fehér színben. A három, közel azonos záradékmagasságú gótikus nyílás közül a kelet felé eső két nyugati szomszédjánál jóval mélyebbre nyúlik le, és festése is kissé eltér társaitól. Csak a nyugati, kórus feletti ablakot lehetett teljesen átbontani, mert a másik kettőt belülről barokk falpillérek takarják. A két nyugat felé eső ablak alatt bejárat bontakozott ki. Ennek eredeti, kis kövekből boltozott, félkörívvel záródó, románkorinak látszó nyílását utóbb hasonló ívű, de keskenyebb és alacsonyabb nyílássá szűkítették, melynek fülkéjében négyszögű bejárat nyílik. Kávafelületeit az ablakokéhoz hasonló festés borítja. A bejárat felett jól látható a már nem létező előcsarnok nyeregteretjének csatlakozási hornya. Az előcsarnok falcsonkjai terepszinten még láthatók, hasonlóan a falak csatlakozási csorbái is a déli homlokzaton.

A letisztított homlokzat faragott kövekből rakott, aránylag szabályos hézagosztású, románkori falazatot mutat. A középkori fal keleti irányban a jelenleginél rövidebb volt, felületét faragott kövekből rakott sarokarmírozás zárta le, melytől élesen elválik a barokk toldás (1. kép).

Az egyszerű barokk ereszpárkány alatt keskeny sávban festett vakolatmaradvány mutatkozott. A középkori festett vakolást valószínűleg, sajnos, az utóbbi évtizedekben végzett tatarozások alkalmával verték le. A homlokzat a megmaradt sáv tanúsága szerint mezőnként váltakozva vörös, illetve sötétkék színű, ferde irányú vonalakkal volt díszítve, és e festésbe szövődhetett az ablak-kávákon talált indás virágos festés (2. kép).

Az északi homlokzaton a déli bejáróval azonos tengelyben a déli kisebb bejáróval azonos nagyságú és alakú nyílás íve mutatkozott. Ettől keletre körselektíves, befalazott, feltehetőleg régebbi sekrestye ajtaját találtuk. Az északi homlokzatnak a délihez hasonló falazású felületét a toldaléktól szintén armírozás választja el. A falfelület kb. 2/3 magasságában elbontott melléképület félnyereg tetőzetének vízszintes csatlakozási hornya húzódik. Ablaknyílás és festési nyom ezen a homlokzaton nem mutatkozott.

1. A templom déli oldalán előkerült gótikus ablak festéssel, a csücsív fölött a románkori ablak íve 1958 (*Susits László felvétele*) →

2. Verpelét, rk. templom. 1958
(Susits László felv.)

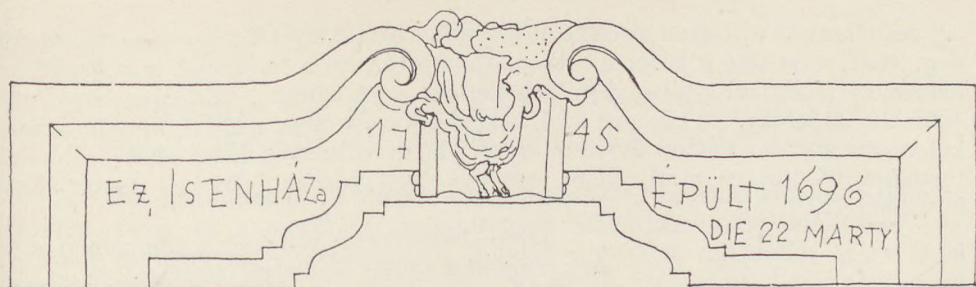
A leletek azt bizonyítják, hogy a jelenleginél rövidebb, közel négyzetes hajó — a félköríves román kori ablaknyílások tanúsága szerint — legkésőbb a XIII. sz. első felében épült. A tatárjárás után, valószínűleg a XIV. sz. elején szűkítették a román kori ablakokat csúcsíves gótikus ablakokká, ugyanakkor épült át a bejáró is. A festés XIV—XV. századnak látszik. A XVIII. században a török hódoltság alatt rommá vált hajót keleti irányban meghosszabbították, új szentély épült, a hajót az oldalfalak belső oldalához épített falpillérekkel megerősítve átboltozták. Az elfalazott középkori nyílások helyett új, körszeletíves ablakokat vágtak. Ez időben építhették a nyugati homlokzat elé az íves szárnyakkal csatlakozó tornyot is.

A templom mellett két nagyobb méretű, gótikus tagolású faragvány is előkerült. Ezek eredeti helyét nem ismerjük. Feltételezhetünk egy díszesebb kapuzatot, melynek keretezéséből ezek származnak.

A tatározás során a déli homlokzat szép köfelülete hézagolva nyersen maradt. A régi nyílásokat fülkeszerűen mutatták be. A kevésbé érdekes északi oldalt a többi homlokzathoz hasonlóan bevakolták és színesen meszelték.

A munkálatok nem adtak alkalmat az épület teljes feltárására. Kívánatos lenne, hogy — esetleg a közeli években esedékes belső tatározás alkalmával — erre is sor kerüljön, és a templom építéstörténetét az épületben végzett és okleveles kutatások alapján feldolgozzák. Az újonnan felfedezett középkori emlék jelentőségét, melyet a román kori eredet, a szokatlan középkori átépítés és a festések adnak, növeli az a körülmény, hogy Verpelét helyrajzilag két legjelentősebb koraközépkori emlékünkhöz, Tarnaszentmária és Feldebrő között helyezkedik el. Feltételezhető, hogy a beható műtörténeti kutatás összefüggéseket fedezhet fel a Tarnavölgy e három értékes műemléke között.

Détsy Mihály

1. Barokk szemöldökkő a táci ref. templomból

A TÁCI REFORMÁTUS TEMPLOM

Tác Székesfehérvártól délnyugatra fekszik. A területéhez tartozó Fövénypusztá a most feltárás alatt álló rómaiakori villamaradványok révén régészeti nevezetességre tett szert. A rómaiak idejében és később is Fövénypusztá lakott terület volt; a mai Tác még a XVI. században is ismeretlen és lakatlan terület. 1675 körül alakul itt református egyházközség („Ecclesia tatziensis est fundata circa annum 1675.”), valószínű, hogy ebben az időben vált lakottá ez a röviddel azelőtt még ingoványos, mind a mai napig egészségtelen falu. Lakói jórészt Fövénypusztáról települtek át. Ezt látszik bizonyítani a mindmáig igen elterjedt Fövényi név, amely 1700 körül különösen gyakran fordult elő az anyakönyvekben.

1675 után a reformátusok iskolát és parochiát, majd hamarosan templomot is építettek. — 1721-ben Székesfehérvárott vizsgálatot folytattak a reformátusok, illetve a templomot maguknak követelő katolikusok igazának eldöntésére. A vizsgálat jegyzőkönyve szerint több tanú eskü alatt vallotta, hogy „abban az időben (a templom építésekor) 3 katolikus gazda lakott Tátzon, helveticus pedig 40-nél is több.”

A táci református templom 1958. évi helyreállítása során nyilvánvalóvá vált, hogy a templom több építési periódus folyamán készült. Ezek kikutatásának eredményét és a helyreállítás eredményeképpen történt bemutatásuk értékelését foglaltuk össze és ismertetjük.

I

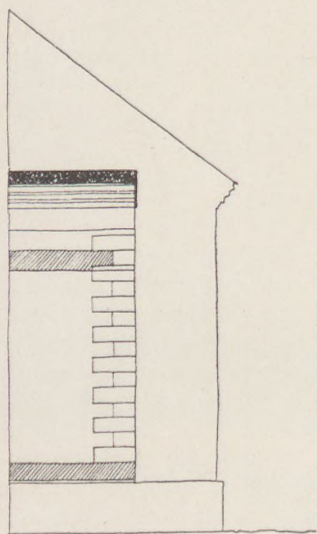
A templom téglányalakú, egyhajós épület, főtengelye északkelet-délnyugati irányú. Délnyugati homlokzata előtt torony áll; főbejárata a délkeleti hosszoldal bővítményéből nyílik. Hosszoldalai 3–3 tengelyesek. A falfelület alig díszített; a torony falai lizénákkal tagoltak.

A toronytól jobbra és balra megrepedt a homlokzat és a vakolatleveréskor kétszínű (fehér és sárga) festett sarokarmírozás került elő.

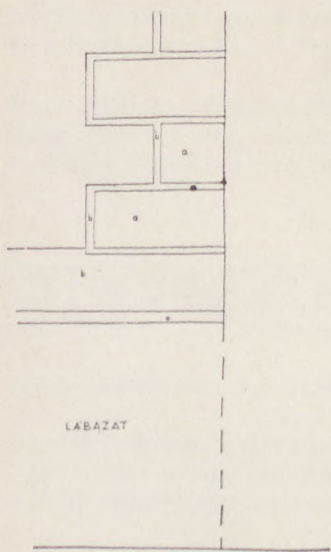
A templom a matriculumban és a protocollumok bizonyága szerint 1696-ban épült. Ekkor a mainál jóval keskenyebb és valószínűleg rövidebb is volt a hajó. Feltehetően ebben az időben készült el a festett sarokarmírozás. Ennek az első templomnak tornya nem volt.

A templom építésének második periódusa 1742–46 közé esett. Első fázisaként 1745. július 17-ig bezárólag hosszában nagyobbították a templomot, majd 1746-ban megépítették a tornyot is. Bejárat a templomba ekkor a két keskeny oldalról volt és valószínűleg a jelenlegi főbejáratnak megfelelő falon is. Erre utal

egy szép faragott ajtó-szemöldökkő, amelynek eredeti helyét biztosan meghatározni nem lehet, mert sem a jelenleg használatban levő, sem a toronnyal szembeni falon befalazott félköríves ajtóhoz nem tartozhatott. A kő felirata: „Ez Isten háza épült 1696 Die 22 Marty.” A középen levő, kakast ábrázoló címer mellett kisebb számokkal van bevésve az 1745-ös évszám, amely a kő készülésének kelte lehet (nemcsak a templom bővítésére utal), előbb ugyanis érett barokk jellegénél fogva aligha készülhetett.

2. Főhomlokzat részlete

3. Festett sarokdíszítés a főhomlokzatról a = fehér; b = sárga; e = szemeses vakolat

1805–1806-ban szélesítették a templomot, aminek nyomai a torony padlástér felőli részén és a főhomlokzaton az említett repedés vonalán jól láthatók. A hajó északi és keleti sarkát is ekkor kerekítették le. Az építómester Fasching András volt Székesfehérvárról.

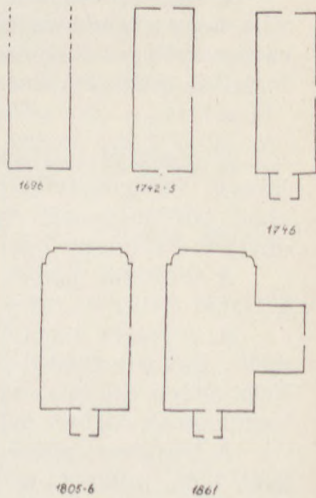
A templom építésének negyedik fázisaként 1869-ben a jelenlegi főbejárati szárnnyal bővítették a mindaddig egyszerű téglányalapú épületet.

A második világháborúban elpusztult toronysisakját túszerű, a templom egyébként sem nagy esztétikai értékét erősen rontó sisakkal pótolták.

Művészileg kétségtelenül az ajtószemöldökkő a legértékesebb és kvalitásban magasan az épület egyéb részeinek építészeti kiképzése fölött áll.

Megmagyarázatlan eredetű a festett sarokarmírozás. Ez a középkorra visszanyúló díszítésmód hazánkban, különösen a Felvidéken, a renaissance korában gyakran előfordul, a XVII. század végén már szokatlan—régebbi tradíciók lokális továbbélése lehet. Mint kuriózumnak, fenntartása feltétlenül indokolt.

A templom eredeti szélességének bemutatása a festett sarokarmírozás megtartása érdekében felvetett gondolat volt. Papp Imre építész-mérnök elgondolása szerint a részben sérült festés kiegészítésén túl a megfelelő helyen a festés befordulásának horony segítségével történő jelzése lett volna szükséges. Ez a homlokzati rész ezáltal elsősorban didaktikus szerepet kapott volna. Elgondolása a kivitelezés szakszerűtlensége következtében nem valósult meg. A díszítés megtartása által azonban a homlokzatesztétikailag nyert.

4. A templom építési periódusainak rekonstrukciós vázlatja

Kuthy Sándor

GYAKORLATI TANÁCSADÓ

TÁJÉKOZTATÓ A MŰEMLÉKI KIEGÉSZÍTÉSEKHEZ FELHASZNÁLT ZUZALÉKBETON KÉSZÍTÉSÉRŐL

A műemléki munkák elsődleges célja konzerváló, megőrző munka. Előfordul azonban, hogy ez a megőrzés csak bizonyos kiegészítésekkel valósítható meg tartósan és helyesen. Amennyiben a munkák irányításáért felelős szerv ilyen kiegészítésekre határozza el magát, felmerül annak kívánalma, hogy a kiegészítések a néző számára az eredeti részekről megkülönböztethetők legyenek. Ezért a múltban elűtő anyagot használtunk, pl: gyakori volt a kőfalaknak vagy kőrészeknek téglafallal, téglarészekkel való kiegészítése.

Az ilyen kiegészítéseknek hátránya, hogy túlságosan is elűtő jellegűek, ami az eredeti részek megjelenésének harmóniáját zavarta. E zavar elkerülésére készültek a téglafalak híg habarcsoszásai. Ilyen a Budavári Magdolna (v. Helyőrségi) templom tornya. Újabban megelégszünk a kiegészítő kőfalaknak az eredetivel való elválasztásával 6 cm magas, 3 cm mély közbenső horonnyal, melynek mélyén a horonyt téglasorral rakjuk ki, ilyen a budai vár déli nagyrondeállójának kaputornya. Esetleg megfelel az eredeti falhoz képest 5 cm-rel visszaugratott homlok-síkú kiegészítés is, ahogyan az a révfülöpi román templom-romnál készült. Falnyílások kőkeretei (ablak, ajtó) és a falsarkok, ülőfülkék eredeti kőrészeinek minél nagyobb maradványainak megtartására és a kiegészítések harmonikus megjelenésének biztosítására a Felügyelőség Visegrádi Művezetősége olyan zuzalékbeton-rendszert (helytelenül műkö) dolgozott ki, amely mai gyakorlatunkban alkalmas műemlék-kiegészítéseknek helyes megvalósítására. Ilyen gyakorlat szerint készülnek Visegrádon a Mátyás-palota ajtó, ablakkeretei, Diósgyőrött a vár kőgyámpótlásai, Nagyvázszyban ablakosztók és ülőfülkepadok stb.

A helyes és egységes gyakorlat kialakítása érdekében a mállott köveket kiegészítő vagy a törött és hiányos köveket pótló részeket a kő eredeti részére felhordva kell elkészíteni. A többi hiányokra előzetesen el kell készíteni a mintákat, melyeket kicsömöszölünk zuzalékbetonnal. A csömöszölést arra alkalmas vas vagy fa szerszámmal kell elvégezni. Az ily módon készített mesterséges köveket a mintából kivéve, homok alatt kell tartani, mert így öntözésük, nedveségtartalmuk jobban megőrizhető a teljes szilárdság eléréséig. Ekkor elhelyezzük őket, ugyanolyan feltételek mellett, mint amilyenek a terméskövek elhelyezésére érvényesek.

Zuzalékbeton készítése

1 m³ anyaghoz 250 kg 500-as portland cement szükséges. A keverékanyag zuzaléka a kiegészítendő kő vagy ahhoz hasonló kő zuzalékából készüljön, az alábbi összeállítás szerint:

45%	10—30 mm-es zuzalék
25%	4—10 mm-es zuzalék
20%	1—4 mm-es zuzalék
6%	homok
4%	kőliszt
<hr/>	
105%	

A fenti keverékhez — amennyiben a kívánt szint másképp elérni nem tudjuk — megfelelő színű és mennyiségű cementfestéket kell keverni, azonban ennek színhatását vékonyan felkent habarcsból ellenőrizzük, éspedig nedves és kiszáradt állapotban egyformán. A keverék szárazon, cementtel együtt kétszer átkeverendő.

Ha a keverék vizes, akkor külön kell átkeverni az adalékanyagot, legalább egyszer és másodszor cementtel. Csak annyi keveréket készítsünk, amennyit egy vagy másfél óra alatt a helyszínen vagy a mintába be tudunk dolgozni. A bedolgozásnál a széleket, majd a minta közepét jól bedöngöljük. Ha híg a beton, akkor 20 kg-mal több cement kell bele.

Zsaluzásban, árnyékos helyen álljon a zuzalékbeton 6—7 órát, amíg anyaga meghűz, azután kiszaluzzuk és drótkéfével átkeféljük. Télen a kiszaluzás ideje hosszabb (10 óra).

A kiszaluzás után végrehajtott átkefélés olyan legyen, hogy a felületnek durva jelleget adjon. Ennek elérése után locsoljuk le a felületeket enyhe sósavas vízzel, éspedig 1 vödör vízbe 2 dl hígított ún. kereskedelmi sósavat kell önteni. A locsolás után nyeles gyöckerkéfével vagy seprűvel kell a felületet lesöpörni.

A művelet után az előállított darabot homokba temetjük, vagy rongyokkal takarjuk és a betemető homokot vagy rongyokat locsoljuk rendszeresen, hogy mindig nedves maradjon, mindaddig, míg a zuzalékbeton teljesen meg nem köt, amihez 17—21 nap szükséges.

A víz át-nem-eresztés szempontjából fontos helyeken mosott homokból finomabb zuzalék készüljön a vízvédő réteg 2—2,5 cm vastagságban és m³-enként 350 kg 500 pc. adagolással. Teljesen kifogástalanul záró vízgáthoz tricosálos vizet kell használni a keverésnél. A tricosal literjét 30 liter vízzel lehet hígítani.

TÁJÉKOZTATÓ

A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGÉNEK MŰEMLÉKI BIZOTTSÁGA

1958. március 24-i ülésén a Mátyás-templom tetőfedése helyreállításának kérdését tárgyalta. A jelenlegi egyszerű cserépfedés átmeneti megtartása mellett foglalt állást és a színes, mintás fedés újbóli elkészítését egyelőre nem ítélte időszerűnek. Özv. Borbíró Virgílné Vámos Ferenc egy cikkével kapcsolatban levelet intézett a Szövetséghez. A levél megvitatása során a bizottság egyértelműen megállapította, hogy a Vigadó csillárjainak leszerelése s később eltűnése teljességgel független Borbíró Virgílnék az épületfelhasználási terv elkészítésére kapott megbízásától. Ezért felelősségének felvetése nem rendelkezik elegendő alappal.

Kende Ferenc javaslatára a bizottság a még fellelhető hajómalmok megmentése és múzeális megőrzése érdekében megkeresi az Építéstudományi Minisztérium műemléki csoportját.

1958. július 15-én tartott ülésén tárgyalta Siklós várának helyreállítási terveit, melyeket Ferenczy Károly mutatott be. A bizottság az udvar rendezési tervével kapcsolatban a térszint nagyobbarányú megmozgatásának mellőzését ajánlotta, a kapusoros és kápolna-feljárát átalakításának tervével egyetértett, azonban a növényzet és általában a kerti kialakítás megtartását kívánatosnak látta. A barbakan helyreállítási terveit a bizottság elfogadta.

Ferenczy Károly előterjesztése alapján tárgyalta a bizottság a pécsváradai vár középkori templomának helyreállítását. Az a vélemény alakult ki, hogy a későbbi átépítésből származó tömzsi középpillér megtartása helyes és a másodlagosan befalazott román oszlop-részek kibontása sem kívánatos. Bár a régi háromhajós, ötmezős rendszer valószínű, ennek a padozatban való feltüntetése, vagy éppen egy oszloptöredék magyarázó felállítását a mai térélményt megzavarná. Ehelyett a korábbi rendszer Ferenczy-féle rekonstrukcióját tervekben, rajzokkal kellene illusztrálni.

A szentélyapszis barokk négyzetes körül-falazását meg kell szüntetni, az eredeti fél-körű magot kibontani s helyreállítani a most előkerült román ablakokkal. A kert felőli megroggyott fal barokk külső köszfalának lebontásával egyidőben a falakat vassal kell átkötni. Kívánatos a korábbi ásatások megújítása és a templom-belső alapos átkutatása.

Sedlmayr János ismertette a kőszegi vár helyreállításának több éves ütemezését. A helyreállítás leglényegesebb része a kétemeletes barokk-kori árkádos folyosó védelmében megmaradt hatalmas méretű reneszánsz ablakok sorának bemutatása. Az ablakok mögötti épületrészben helyreállításra kerül a valószínű ebédlő és lovagterem, melyet ma magtár céljaira fafödémekkel megosztottak, illetve a barokk korban beholtzottak. A hatalmas méretű terem a beépítések megszüntetése után könnyű faszervezetű mennyezetet kapna, feszített és ékelt főtartós rendszerben. A bizottság a helyreállítási terveket elfogadta, és arra kérte a tervezőt, hogy a folyosó felőli reneszánsz ablakok eredeti részeiből minél többet mutasson meg s a helyreállítás az eredeti részek kihangsúlyozásával történjék. A terem belső megoldása, a várórk felőli ablakok világítási szerepének kikísérletezése későbbi feladat lehet, amelynél ügyelni kell a teremfalak összhangjára. A bizottság ellenzi azt a felvetett javaslatot, hogy a reneszánsz ablakok megmutatása érdekében bontsák el az előttük levő barokk árkádsort. A reneszánsz homlokzat teljes visszaállítására nincs elegendő támpont, kérdéses az emeleti feljárás, a feltételezhető függő folyosó megoldása stb. Ezzel szemben a kétemeletes barokk árkádsor egységes képe igen kedvező s a reneszánsz sgraffitóknak kitűnő védelmet nyújt.

1958. július 22-én tartott ülésén azokat a terveket tárgyalta, amelyeket a soproni Belváros szanalására a Győri Tervező Vállalat Soproni Irodája készített. Winkler Oszkár tömbönről ismertette a javaslatokat egyes házak megváltoztatására, átépítésére, telkek beépítésére, illetve udvarok kibontására. A tervezet négy fontos probléma megnyugtató megoldását tervpályázattal várja. Ezek a nyitvahagyott feladatok: 1. Az Előkapu 11. számhoz csatlakozó bódék fenntartásának vagy lebontásának kérdése, ami körül széleskörű vita folyik. 2. Az Orsolya tér beépítése és rendezése, beleértve a Lunkányi-ház és a Gyóni-ház telkének beépítését. 3. A Szent György u. és Új u. torkolatánál álló üres házhelyek beépítése. 4. A Bástya tér rendezése.

A szanalási terv számol az egészségtelen és rendkívül zsúfolt udvari szárnyak bontásával, de a bontásnál a műemléki értékek és a Sopronra jellemző szép udvarok megtartására súlyt helyez. Feltétlenül kívánatosnak tartja, hogy a Városháza mögötti mozt

lebontsák, az itt szabaddá tehető falszoros összefüggő szakaszát sétánnyá alakítanák, átvezető úttal, a Lenin körüti épületek ide-tapadó belső szárnyait bontsák le. Hasonló bástyakertek kialakítását tervezi a Fabricius-ház és a Megyeház között, a Megyeházon át pedig az alsóbb szintre átjárót nyitna. A templom utcában a volt kolostorudvart lezáró utcai falrészét tovább is beépíttelenül hagyja. A bástyakerteket a Bástya tér utáni szakaszon nem kívánja folytatni.

A bizottság miután meghallgatta Papp Imre részletes szakvéleményét és többen is hozzászóltak, a terveket útmutatóként elfogadta a további haladás irányára. Megkeresi a Szövetség elnökségét, kérje az Építésügyi Minisztériumtól, hogy a fenntartott négy helyre vonatkozóan tervpályázatot írjanak ki, kéri továbbá a Belvárosban mutatkozó aggályos statikai helyzettel kapcsolatos talajvizsgálatok elvégzését, hogy a város teljes keresztelvénye megrajzolható legyen. Javasolja a Bizottság, hogy a Városi Tanács gondoskodjék olyan fiatal építész közreműködéséről a Soproni Tervező Irodában, aki megfelelő műemléki gyakorlattal és szak tudással rendelkezik. Kívánatos volna, hogy a Belváros egy-egy építészeti kérdésének kidolgozásával egy-egy Műszaki Egyetemi diplomaterv foglalkozna. Az idén két műegyetemi hallgató az egyik lakótömb épület-felvételeit elkészíti. Ezt kellene az egész Belvárosra vonatkozóan elvégezni, a budai Várnegyed rendezési tervének alapját is egy teljes alaprajzi felvétel képezte. Ennek a kérdésnek, valamint a műemlékek feltárásával kapcsolatos kutatásoknak megoldását a Bizottság minisztériumi síkon tartja rendezendőnek.

1958. szeptember 22-én tartott ülésén tárgyalta az Unesco kérelmét, mely egy müncheni kultúratlasz számára kér adatszolgáltatást, amit részben az Országos Műemléki Felügyelőség tudományos osztálya, részben a Szinhiáztörténeti Múzeum fog megadni.

Sedlmayr János ismertette a soproni Fabricius-ház helyreállításának vázlattervét. Az épület bástya felőli részében több újabb födém kibontása után egy hatalmas, két emeletre terjedő gótikus csarnok, alatta egy kisebb belmagasságú szint után egy boltozatos mély pinceterem alakul ki. Az emeleti csarnok falaiban páratlan szépségű csúcsíves ablaksor került elő, aránylag ép mérművekkel. Csak függőleges osztoók hiányzanak, ezek azonban megbízhatóan pótolhatók. Ilyen ablaksor néz a bástya felé, de az udvar felé is, az utóbbiak azonban a loggia folyosójára nyílnak s mérműveik a loggia boltozata fölé emelkednek. Ezért ennek a felső boltozatsornak lebontását javasolják, úgy hogy a loggia lezárásául a ferde tetősíkot használják fel. Így ki lehetne a loggia toszkán oszlopait

is bontani. Nehéz probléma a lépcső elhelyezése. Az épület a város legnagyobbabású középkori épülete lehetett, bizonyára itt lakott Zsigmond király is. A középkori jelleget a helyreállítás után is meg kell őrizni. Az épületet múzeumi célra lehetne igénybevenni, bár kedvező világítása még kísérleteket igényel. A bizottság az előterjesztett javaslattal egyetértett és azt ajánlotta, hogy az udvari szabadlépcsőt az épület belsejében helyezék el.

Sedlmayr J. ismertette a soproni Fegyvertár u. 3. sz. ház helyreállítási tervét. Ugyanakkor, amikor változatlanul fenntartják az utcai homlokzatot, az udvar felé teljesen új homlokzatot kell kialakítani. A bemutatott két alternatíva közül a bizottság az egyszerűbb, harmonikusabb képet nyújtó változat mellett foglalt állást. Az emeleti lakások átalakítását javasolta olyan értelemben, hogy a legfelső szint bekapcsolásával kétszintes lakások készülnének.

Cseh Miklós bemutatta Alsó-, Felső és Kis-Dörgőse középkori templomrajnainak helyreállítási vázlattervét.

A felsődörgősei templom romfalai mai állapotukban maradnak, a hátsó fal helyén emelt új téglafalra támaszkodik a műpalatető, melyet elől csőből összeállított változó magasságú villastartók hordanak, a romfal magasságához alkalmazkodva. A bizottság a terv elvi kezdeményezését elismeréssel fogadta s mint kísérletet feltétlenül megvalósítandónak tartja. Az alsődörgősei templomrom esetében csak rommegőrzés történik a szükséges támaszfal megépítésével, melyben az eredeti háromnyílásos rendszert jelezni fogják.

A kisdörgősei rom feltárása még hiányos, pl. az apszis záróformája nem ismeretes. Az oromfalnak csak jobboldali fele van meg, a bizottság javasolta ennek kiegészítését. A hiányzó falakat 30–40 cm-nyire kellene felhúzni a föld fölé, az oromfal hiányzó oldalát a meglévővel egyenlő magasságig kellene emelni. Természetesen az új részletek a homloksík 5 cm-es különbségével volnának megmutathatók.

Ferenczy Károly ismertette a diósgyőri vár helyreállítására készített rekonstrukciós terveket. A külső falon csak kevés, az eredetinek megfelelő nyílást adna, befelé azonban jelentősen megnyitná az épületet. Helyreállítaná a négy tornyot felmagasztalt pártázattal, a nagy termet, a kápolnát és a tornyokat összekötő szobasorokat. A hegesztett vaszerkezetű tetőtérbe kiállítási helyiségeket lehetne elhelyezni. A bizottság hosszabb vita után elvetette azt a gondolatot, hogy a várat gyakorlati célra használják. A várat — a legutóbbi tapasztalatok alapján is — romként kell meghagyni, a romvonalak görbéinek megtartásával, az egyenes kiegészítések kerülésével. A határfalakat az abla-

kok kezdetéig szabad csak kiegészíteni, ezzel el lehet érni az udvar zártságát. A meglévő maradványok módot adnak arra, hogy elindítsák a díslépcső széles karaját, kiegészítsék a kapubejárót, a nagyterem alatti udvari árkádokat és a nagy teremről annyit, hogy a mennyezet és boltozatok helyreállítása nélkül a terem rendszere gondolatban kiegészíthető legyen.

Détsy Mihály ismertette a sárospataki Rákóczi vár folytatólagos helyreállításának terveit. A sarokbástyákon befalozott ágyúlőrészeket találtak, amik az eddigi terveket megváltoztatják. Javasolja a védőoromzat utánzó romantikus köcsipkedész elhagyását, ami teljesen szétfagyott, valamint a főpárkány fölötti, ugyancsak szétfagyott címeres kőmellvéd-oromzat megszüntetését. A reneszánsz jellegű ablak-kökeretek újrafalazása mellett az utólagosan kiépített középrizalitot is el kellene hagyni, amivel a vár Rákóczi-korabeli állapotához hívebb homlokzatot kapna.

A bizottság tagjainak egy része a XIX. századi homlokzat átalakítását ellenezte, mert az az eklektika kastélyépítészetének példája.

A bizottság végül is hosszabb vita után úgy döntött, hogy mind a régi homlokzat megtartóinak véleményét, mind az átalakítási javaslatot az Építésügyi Minisztérium főhatósága elé terjeszti s a helyreállításhoz ennek a döntését kívánja figyelembe venni.

1958. október 13-án tartott ülésén tárgyalta Császár Lászlónak a kispánai vármaradványok megővására vonatkozó tervét. Az őregtornyot sporthelyiségek céljaira kívánják felhasználni, ami a tetők, a belső fafödémek és a feljáró lépcső megépítésével megoldható. A torony 30°-os lejtőjű tetőt kapna, a fafödémek a régi födémek meglévő helyére kerülnének, a lépcső nyitott beton-csigalépcső volna, köpenyfalat nem építenek ki. A várkápolna alapfalaira csak védőréteget falaznának, a templomtornyot a másik tetőhöz hasonló tetővel fednék le. Kívánatos volna a várterület és az egész védelmi rendszer felkutatása.

A bizottság az épületek sátortetős lefedését, mely hamisan kelti a teljes befejezettség hatását, nem tartja helyesnek és lapos tető alkalmazását javasolja.

A váraszóli templom helyreállítási és bővítési tervét ugyancsak Császár L. készítette. Most ismerték fel, hogy a falu közelében álló kápolnarom románkori eredetű. A kért bontási engedély helyett tehát arra készítettek terveket, hogy a kápolnát az új templom szentélyeként használhassák fel. Az új hajó tömegében és felületi kezelésében világosan elválik a vakolatlan középkori résztől. Az új rész terve egyszerű szerkezeteket alkalmaz, a sekrestyét is az új részbe helyezi, hogy a román szakasz érintetlenségét biztosítsa. Az új torony csak két egymásra merőleges felmenő falból állana, közöttük harangfülkével.

A bizottság hosszabb vita után, mely részben a kétféle tér kapcsolatát, különösen pedig a torony különösebb alakítását tette bírálat tárgyává, tudomásul vette, hogy a tervezet a Műemlékvédelem egyik legközelebbi szférájában közölni fogják nyilvános megvitatás céljából.

Ferenczy Károly ismertette a fonyódi Alsó vár területén feltárt középkori erődtemplom-maradvány állagmegóvási tervét. A terepszint alatt 1 m-nyire levő alapfalakat a mai padlásszintig kellene felemelni, részint betonelemekből, részint soklyukú téglából, s ezzel az előkerült alaprajzot ott újból kialakítani. A bizottság vita után azt az indítványt fogadta el: terjesszen elő az Országos Műemléki Felügyelőség a megrendelő Somogy megyei Idegenforgalmi Hivatalhoz hármas alternatív javaslatot: 1. hangsúlyozzák az erődjellegét, a romok visszatemetésével, a vár-árok kiemeléssel, 2. mutassák be a templom-maradványt mélyített tereptükrőben a falazatok kiegészítése nélkül, 3. egészítsék ki és emeljék fel a templomfalakat a mai terepszint magasságáig.

A megrendelő kiválaszthatja ezek közül a számára gyakorlati szempontból legkedvezőbbet.

Szanyi József bemutatta a visegrádi Salamon torony kiegészítésére készített vázlat-terveit. A tervek teljesen modern kialakításúak mind anyagukban, mind szerkezetükben. Több változatot terjesztett elő: 1. sűrű vasbeton lamellákkal, 2. ritkább vasbeton lamellákkal, 3. tömör felmenő fallal, szét-húzott kövekkel, köztük függőleges részekkel, 4. a belső tér kontúrját követő üvegfelettel. A tervek felett nagy vita alakult ki. Elismerték azok artisztikus, érdekes voltát, s azt javasolták, hogy a megoldásokat pontosan körvonalozott irányokban fejlessék tovább, s az így készült tervek újból való bemutatását kérte.

A Sümegi Járási Tanács mellett működő Műemléki Bizottság kétéves működése alatt elhelyezte a sümegi műemlékeket megjelölő táblákat, szorgalmazta, hogy a várhegyet nyilvánítsák természetvédelmi területté, s hogy akadályozzák meg a vár pusztulását. A vár állagmegóvási munkái 1957 áprilisában kezdődtek meg, ásátásokkal párhuzamosan. A plébániatemplom helyreállítására s ezzel a híres Maulpertsch-freskók megmentésére jelentős támogatást eszközölt ki az Országos Műemléki Felügyelőség. Elkészítette Sümeg község rendezési tervét a község politikai és település-történetének figyelembevételével. Foglalkozik a sümegi, 1952-ben készült műemléki és városképi vizsgálat revíziójával, valamint a járás műemléki feltérképezésével. A bizottság elkészítette a műemlékvédelmi szabályrendeletet, mely a műemlékek, mű-

emlékjellegű épületek, város- és utcaképszempontból jelentős részek és védett területek mindennemű építési munkáját a Járási Tanács engedélyéhez köti, ez pedig az Országos Műemléki Felügyelőség hozzájárulását minden egyes esetben kikéri. Minden engedély nélküli átalakítást vissza kell állítani, a kellően nem gondozott műemléket ki kell sajátítani. A műemlékekről a járási tanács műemléki bizottsága nyilvántartást vezet. A műemlékek környékének méltó rendbehozataláról, a község műemlékeinek ismertetéséről a műemléki bizottság útján gondoskodik.

A Sümegi Műemléki Bizottság 1958. április 13-án tartott ülésén elfogadta Sümeg község műemlékvédelmi szabályrendeletét. Lenner J. részletesen ismertette a várban folyó helyreállítási munkákat. A vár feljáratánál levő romos ház helyreállítását Zöldy P. megsűrgette. A bizottság újból megkeresi a Képzőművészeti Alap kiadóvállalatát, hogy Sümegről új művészi képeslapokat hozzon forgalomba. Az Országos Műemléki Felügyelőség a sümegi vár építészvezetőségét az ún. Gruberházban szeretné elhelyezni, amelynek kiürítését és kisajátítását kéri. A tanács az épület kiürítése ügyében rövidesen el fog járni. A bizottság, mihelyt a községi tanács a műemlékvédelmi szabályrendeletet elfogadja, a bizottság által már letárgyalt községrendezési javaslatot is elő fogja terjeszteni.

A Sümegi Műemléki Bizottság 1958. július 30-án ülésén a vezetőség beszámolt eddigi munkájáról. A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatánál a Veszprémi Idegenforgalmi Hivatal kiadásában megjelent a Sümegi Leporello. A sümegi Maulpertsch-freskók kétszáz éves évfordulójára a templomot kömlemléktáblával fogják megjelölni. Hosszabb vita folyt a vár megtekintésének megszervezése és a várgondnoki állás rendszeresítése körül. Jelenleg a várban folyó helyreállítási munka akadályozza a vár egész területének meglátogatását, de a helyreállítás befejeztével szobakerülhet a vár bemutatása, belépődíj ellenében, és a bevételt a vár belsejének rendbentartására lehetne fordítani.

Az Országos Műemléki Felügyelőség a nagyvázsónyi építészvezetőség székhelyét Sümegre helyezi át.

Eger Város Tanácsának műemlék bizottsága 1958. évi első rendes ülése, március 26.-án volt.

Megjelent az Egri Útikalauz 15 000 példányban a Heves megyei Idegenforgalmi Hivatal kiadásában. A várható bevételi többletből további kiadványok előállítását tervezik. Cél-szerűnek látszik „Eger műemlékei” címen egy gazdag, mélynyomású képeskönyvet kiadni. Az Országos Műemléki Felügyelőség felajánlotta segítségét a képanyag összeállításában.

Az 1958-ban további 52 műemlék tábla elkészítéséhez rendelkeznek hitellel, ezzel Eger 175 műemlék- és műemlékjellel hűzából 100-nak megjelölését biztosítják. A táblák főleg a Belvárosban kerülnek elhelyezésre.

1957-ben a város átvette az egri várat, az Országos Műemléki Felügyelőség pedig megkezdte a feltárási munkákat a várépületen. Ennek lebonyolítására megszervezte az Északkelet-Magyarországi Építésvezetőséget Eger székhellyel, melynek élére Fuchs Nándor került. Détshy Mihály ismertette az Országos Műemléki Felügyelőség 1958-as egri munkatervét. A városban falmagassítások folynak, főleg a keleti részen. Megindultak a gótikus épület feltárási és helyreállítási munkái. A trinitárius templomn végleges tetőt kívánnak elhelyezni, a rác templom tetőfedési és javítási munkái folytatódnak. Bakó Ferenc múzeumigazgató bejelentette, hogy az Iparművészeti Múzeum vasanyaga Egerbe került, azzal a céllal, hogy Fazola Henrik Vasmúzeum elnevezéssel kerüljön bemutatásra, esetleg a volt trinitárius templom csarnokában.

A várban rövidesen megkezdődik a múzeum kiállításának rendezése. A 2. sz. épület földszintjén 6—7 teremben az eddigi kiállítás anyaga, 2 teremben őslénytani anyag, egy nagy teremben helytörténeti anyag az egri vár történeti makettjével. Az emeleten 6 teremben a volt érseki képtár, továbbá a meglévő iparművészeti anyag (parádi üveg-huták, bélapátfalvai kerámia), végül népművészeti kiállítás. A bizottság felveti Székely Bertalan „Egri nők” c. képeinek Egerben való elhelyezését, minthogy Székely a megbízatást a „Hevesmegyei Nőegylet”-től kapta.

A gótikus épület földszintjén, a helyreállítás befejezése után, 4 teremben a középkori kőtárat állítják fel, az emeleten pedig további kiállítási vagy raktárhelyiségek lesznek.

Hevesy Sándor elnök ismertette ezután a folyamathban levő és az 1958. évben várható műemléki tatarozásokat. Sajnos hitelfedezet hiányában a legutolsó ülésen bejelentett tatarozások részben elmaradnak, főleg az Ingatlankezelő Vállalat részéről tervezett főbb munkák. Mégis 38 épületen folyik, vagy van előkészületben műemléki munka ebben az évben.

A hevesmegyei topográfia a folyó évben folytatódik, újabb fedezet biztosításával remélhetőleg 1960-ra elkészül.

A bizottság tudomásul vette, hogy a Jezsuita utca a Városház utca nevet kapta, a Werner apát utca pedig Bródy Sándor utca lett. A Werner apát utca régi márványtábláját a múzeumban helyezik el.

A városi tanács egy bizottság kiküldését kéri, amelynek az lesz a feladata, hogy megszüntesse a plakátok ízléstelen elhelyezését és véglegesen kijelölje azokat a helyeket, ahol plakátot szabad kiragasztani. A várban

a régi rozsdás táblákat eltávolították, azonban ezeket kőtáblával kellene pótolni.

Csepány F. sürgette az „Egri Vár Baráti Köre” vezetőségének összehívását és a kör anyagi javainak elszámoltatását.

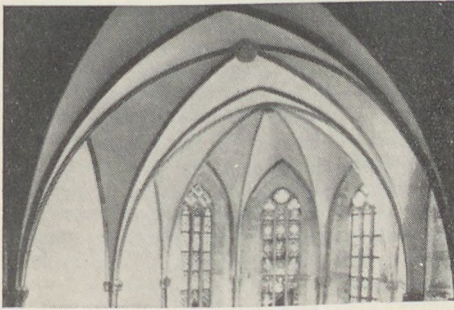
Eger Városi Tanácsának Műemléki Bizottsága 1958. április 11-én rk. ülést tartott a volt trinitárius templom melletti rendház helyén épülő 8 tantermes iskola építési terveinek elbírálása céljából.

A terveket a régi rendház helyére — a templomépület megtartásával — a Középület-tervező Vállalat készítette. A tervező: Mányoky László ismertette a tervet. A bejárat a Bartók Béla tér felől lenne. Főkérdés a templom melletti homlokzat megoldása, ami ellen városképi szempontból kifogások merültek fel. Ezért 3 alternatívát készített kis nyílásokkal, nagy falfelületekkel. Párkányi Mihály az Országos Műemléki Felügyelőség részéről hangsúlyozta, hogy a megmaradó templom kívánja a mellette levő homlokzati fal megtartását. Idő és költség kérdése, hogy ebben az elgondolásban, a homlokfalnak az új épületbe való befoglalásával, a régi magas tető átvételével új tervek készüljenek.

Hortobágyi I. a Megyei Tanács részéről bejelent, hogy keretemelre nincs lehetőség, a késés miatt pedig 1959-re kellene halasztani az építkezést, amikorra a fedezet kétséges. Bogyi K. a Megyei Tanács részéről aggodalmát fejezi ki, hogy a kolostorépület átalakítása esetén nem kapnak korszerű iskolát, holott ettől a követelménytől nem lehet eltekinteniük. Mányoky L. a kérdést építész-szemléleti kérdésnek látja. A meglévő falak mai állapotukban már nem tekinthetők műemléknek, teherhordásra nem alkalmasak. Nem szabad hamisítványt építeniük, csak korszerű mai épületet. Buzás Gy. az akadályok miatt veszélyben látja az egész építkezést. Azt pedig nem szabad 1959-re elhalasztani, hanem el kell végezni 1958-ban. Ennél az épületnél nem lehet ép részekről beszélni, azok 14 év alatt teljesen tönkrementek.

Harmath L.: A meglévő értékeket meg kell őrizni, de mondva csinálni műemlékekkel nem szabad a tényleges műemlékértékű templomot agyonütni. Hosszabb vita után a szavazásnál a 8 résztvevő közül öten szavaztak a kolostorrész lebontásá és modern tervek, hárman a régi homlokfal fenntartása mellett. Így a bizottság elfogadta az új terveket, de kéri, hogy a részletterveket újból mutassák be.

Helyreigazítás: Lapunk 1958 évi 3. szám 179. old. képaláírása helyesen: Budai Aurél terve. Az 1958 évi 4. szám 224 és 225. oldalain közölt 3. és 6. képek aláírásaihoz pótlólag közöljük, hogy a műemlékhelyreállítások tervezője: Dragonits Tamás.

1. A kolozsvári Szent Mihály templom gótikus szentélyboltozata helyreállítás után

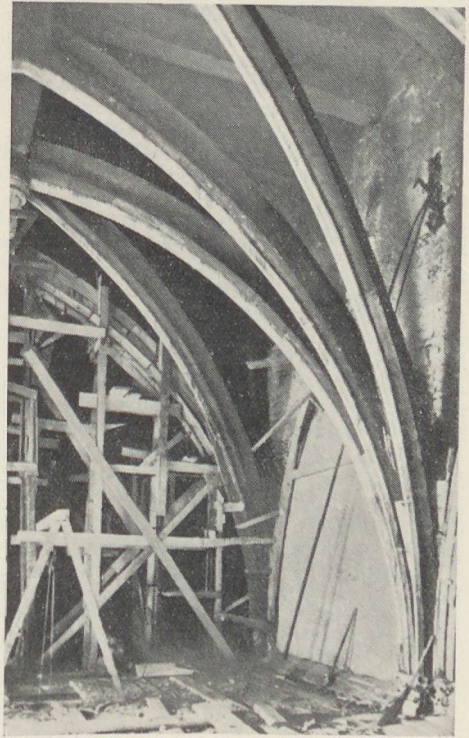
A KOLOZSVÁRI SZENT MIHÁLY
TEPLOM HELYREÁLLÍTÁSA

1956 májusában kezdődtek meg a kolozsvári Szent Mihály templom restaurálási munkái a román Műemlékvédelmi Bizottság bukaresti tervezőirodájának terveit alapján. A cél a szentély 1752-ben készült boltozatának kicserélése volt. Az eredetinel jóval alacsonyabba épített barokk boltozat esztétikailag sem tartozott a szerencsés megoldások közé: elfedte az ablakok felső záradékat és diadalíve is nyomott, nehézkes volt. A helyreállítást azonban elsősorban statikai szempontok tették feltétlenül szükségessé. A nehéz boltozat oldalnyomására a tartófalak 8—25 cm-ig terjedő távolságra kihajoltak, a korábban alkalmazott vonóvasak és függesztőművek ellenére a boltozatot tartó tölgfagerendák meghajoltak és elkorhadtak.

A feladat nagy technikai felkészültséget igényelt. A barokk boltozat és diadalív lebontásához biztosítani kellett a falakat, felmérni a boltozat szerkezetét és aládúcolni a legkritikusabb pontokat: boltövek, diadalív. A boltozatok eltávolítása után került sor a régi tartómű gerendáinak kibontására.

A gótikus boltozat bordarendszerét az eredetinek megfelelően helyre lehetett állítani. A szentély kiszabadított félpilléreinek fejezetein láthatóvá váltak az egykori bordák profiljai és ezek alapján megszerkesztették az eredeti keresztboltozatot. A hajó magasságával egy szinten levő új boltozat bordázatának ívei a szentély hosszanti tengelye irányában elhelyezett másodrendű vasgerendába csatlakoznak. Ezt az oldalfalak fölé készült vasbeton gyűrű és gerendaszerkezetre függesztették.

A helyreállítás során sok igen értékes középkori részletre bukkantak. Két új mérműves ablakot és ajtót tártak fel és a mész- és vako-

2. A kolozsvári Szent Mihály templom gótikus szentélyboltozata helyreállítás közben

latréteg alól kiszabadították a szentély tíz és a diadalív két művészi faragású pillérfejezetét. A gazdag és változatos növényi ornamentikával díszített fejezetek között sok figurális jelenetet is találunk, a mindennapi élet közvetlen, szinte genre-szerű ábrázolásait: gyermeket verő anya, szerelmespár, sajtárt tartó férfi, asszony a kecskével stb. A legérdeke-

3. Pillérfejezet a szentélyből. Kolozsvár (Cluj), Szent Mihály templom

sebb talán a gótikus fiatornyot faragó mester alakja, aki egy jellegzetes formájú kőfaragó széken ül, kezében vésővel és kalapáccsal.

A hajó renoválása kapcsán letisztították a többszörös mérszréteg alatt levő bordákat és záróköveket. Az utóbbiak közül jelentős: egy, a Kolozsvár város címerét ábrázoló és a Zsigmond-kori országcímerrel díszített zárókő. A vakolat alól előkerült a hajó egyetlen emberi alakos faragványa: egy férfi fejet — a felirat szerint Isaiás prófétát — ábrázoló gyámkő.

Faragott részletek helyett számos új freskót tártak fel a hajó helyreállítása során. Említésre méltó a déli kápolna északkeleti falán Szent Sebestyént ábrázoló falkép, valószínűleg a XV—XVI. sz. fordulójáról és Szűz Mária két női vértanúval a déli mellékhajó déli falán. Az utóbbit a XV. sz. közepére datálják.

Végül sor került a barokk szószerk restaurálására, amikor is a barokk köntös alól előbukkant a régi középkori prédikáló szék. Sajnos, faragott részletei a XVIII. századi átalakítások erősen megrongálódtak.

Bágyuj Lajos az építészeti munkákat, Darkó László a falfestmények konzerválását végezte. Ugyanők ismertették a helyreállítást a Kelemen Lajos-émlékkönyvben (Cluj, 1957).

Sallay Marianne

TÖRTÉNETI VÁROSOK ÉPÍTÉSZETI FELTÁRÁSA CSEHSZLOVÁKIÁBAN

A városok történeti magjának, fejlődésének, szerkezetének kutatásával Csehszlovákiában külön intézet foglalkozik. Az újjáépítési minisztérium hatáskörében és az Akadémia irányítása alatti kutató intézet létszáma 250 fő, 1956. évi költségvetése hat millió korona (kb. 10 millió Ft) volt.

Alkalmunk nyílt a Vilém Lorenc építész vezetése alatti intézet munkájába betekintést nyerni Prágában, ahol az iroda egyik részlege Christoph Dientzenhofer (1655—1722) saját-maga számára épített, remek barokk villájában dolgozik, mely ma is eredeti állapotában maradt meg.

A csehszlovák városok vizsgálata jórészt a védelemre kijelölt helyeken — az ún. rezervátumokban — folyik. A kutatás iránya és célja nagyjában megegyezik hazai munkánkkal. A különbség az iroda nagy arányainak megfelelő részletesebb és alaposabb feltárásban, az adatok pontosabb felvételében és kidolgozásában jelentkezik.

Legnagyobb létszámú csoportjuk Prágában működik, de vannak csoportjaik Brünnben

(Brno) és Pozsonyban (Bratislava) is. A brünni csoport vezetője Bohuslav Fuchs építész-tanár, aki volt szíves tájékoztatói építészeti feladataikról. Munkájukat a csehszlovák műemléki folyóiratban (Zprávi památkové péce) is közzétett cikke alapján ismertettük.

Csehszlovákiában a történelmi városok helyreállításának haladó gondolata ma már hivatalos véleményként kristályosodott ki. Fuchs építész véleménye szerint a városrendezés történelmi alapra épül. Ez az alap: a történelmi város váza, tömegének körvonaljaival és formáival feloszthatatlan egységet képez mind városrendezési, mind építészeti szempontból.

Ezt az egységet nem szabad megváltoztatni, és az új beavatkozások — ha feltétlenül szükségesek is — őrizték meg az általános tömeget, és gyakran a sajátos ritmust is. A legnagyobb hibákat a város tervének felülvizsgálatakor követik el. Elfeledkeznek arról, hogy a váz a századok folyamán kissé átalakul ugyan, de megőrzi az eredeti primitív elgondolást. Kell, hogy a városrendező ismerje a történelmi város fejlődésének alapját és építészeti hagyományát.

Legkomolyabb kérdés, mellyel a történelmi városok helyreállításánál találkozunk, a közlekedés kérdése. A középkori városot gyalogosok forgalma számára építették. Ezért a középkori utcák szerény arányúak. A XIX. században, amikor a gyáripár gyors fejlődésnek indult, hihetetlen méretű lett a közlekedés, amely elárasztotta az utcákat, lerombolta a városok kapuit, erődítményeit. Napjainkban a modern közlekedés követelményei nem hagyják abba a növekedést, és gyakran összeütközésbe kerülnek a műemlékvédelem követelményeivel. Prágában pl. építik a Vltava (Moldva) jobbpartjának közlekedését, amit megakadályoz a Mala Strana. A jobbpart közlekedésének megoldása egészében befejezett, és épségben hagyja a vele határos Krizovnicka utcát és a Čech-híd negyedét. A változás közben más kérdések is felmerültek a közlekedéssel kapcsolatban, mint például a Petřin-alagút, az öreg pályaudvarok, melyeket hidak vesznek körül, például a Nusle-híd stb. De mindezek a tervek nem a közlekedés tervén alapulnak, mely a város szervezete szempontjából elsőrangú fontosságú, és különösen fontos a műemlékvédelemben, a műemléki részek védelmében.

Egy körutat kell építeni, a műemléki központi mag körül, mint Brünn és Pozsony esetében. Ez az út a forgalom mértékével arányban épül. Az építkezés lehetőségei előtt a számítások alapján széles távlatok nyílnak. A város műemléki magjának fő kérdései a megmaradt magot jellege szerint differenciálják. A villamos és a trolibusz okozzák a legnagyobb nehézségeket a műemléki magban. Az utcák keskenyek, és kezdenek a gyalogosok számára

veszélyesek lenni. Az utcák megváltozott. Ha elég nagy a mag — ami Prága régi-városa esetében nem áll fenn — a negyednek szüksége van egy kiegészítő autóbuszvonalra vagy inkább gírobuszvonalra, de még csak kivételes esetekben. Továbbá meg kell oldani a szállítási kérdését, a könnyű szállítást, személyszállítást, a gyalogjáró és kocsutak tökéletes elkülönítését stb.

De ezek a bonyolult problémák sok európai városban is felbukkantak, ahol a második világháború alatt műemléki központok semmisültek meg. Csehszlovákiában különösen a határvidék műemléki városaiban haladt előre a helyreállítás. Cheb-ben, a híres védett történeti városban (Eger) a főteret fogják helyreállítani.

A körültekintő helyreállítás egységét, mely alapvető az átdolgozásban, a tömb biztosítja. Az udvarok és kertek elrendezése ebben a tömbben nagy fontosságú. Ezeket a kerteket és udvarokat az utolsó század alatt másodrendű építkezésekkel zárták el, mint műtermek, raktárak, garázsok. Ki kellene tisztítani az udvarokat, rendbe hozni a régi kerteket. Így meg lehet javítani a lakások egészségügyi körülményeit is. A tömbszerű újjáépítés folyamán meg kell javítani az egészségügyi berendezést, a csatornahálózatot, az új fürdőszobák berendezését stb.

Helyreállítják a csehek történelmi központjaitak, biztosítják továbbélésüket, mert megállapításuk szerint ezek tartalmazzák a művészet bizonyítékait; múzeumokat, templomokat, palotákat, gazdag polgárok lakásait stb. Itt lehet megalapozni a különféle mesterségek műhelyeinek elhelyezését: művészeti tárgyak, régiségek, régi könyvek, műtermek stb. helyiségeit.

Hátra van még néhány kérdés, melyek építészeti jellegűek: például a régi kutak helyreállítása, oszlopok, emléktáblák, az épületek színe, a köz- és magánvilágítás, az utcaburkolatok, a terek és utcák történelmi nevének tisztázása. Ezeknek a kérdéseknek megoldása különös finomságot követel.

Fuchs építész arra a következtetésre jut, hogy a történelmi mag képezi a város reprezentatív részét. Ez bizonyítéka a város fejlődésének, benne összpontosulnak a műkincsek, kultúrájának öröksége. De ez a mag nemcsak egy múzeum anyagát mutatja be, hanem kell, hogy cselekvő részese legyen a város életének. Kulturális és gazdasági vonatkozásaiban egyaránt vonzza a külföldieket. Azok, akiket gazdag élménnyel töltött meg, ne csak gazdasági vonatkozásokat lássanak a történelmi magban, hanem egy állandó technikai és művészi színvonalat, melyet a műemlékvédelem, a helyreállítások mutatnak be, és a szükséges átalakítások tesznek tartóssá.

G. L.

A műemlékekről szóló szakirodalom a közelmúltban néhány értékes művel gazdagodott.

Nemrég jelent meg a Magyarország Művészeti Topográfiája sorozatban V. és VI. kötetként

a Pest megye műemlékei című könyv. Szerkesztette Dercsényi Dezső, írta a Magyar Tudományos Akadémia topográfiai munkaközössége, melynek 22 tagja van, 6 levéltári kutató. A műszaki felvételek készítésében 27 személy vett részt. A nagyszabású mű első kötetének szövegrésze 685 lap terjedelmű, illusztrációinak száma 704, ebből 171 felmérési rajz. A második kötet szövegrésze 602 lap, illusztrációinak száma 666, ebből felmérési rajz ugyancsak 171. Az első kötetet egy összefoglaló cikk vezeti be a megye régészeti emlékirói (Patay Pál és Soproni Sándor), ezt követi Pest megye története (Makkai László), ezután egy művészettörténeti áttekintés Dercsényi Dezső, Genthon István és Rózsa György tollából. Ezek után következik a megye műemlékállományának felsorolása községenként kiterjedve a községek történetére, az épületek történetére és leírására, valamint berendezésére és felszerelésére. Az első kötetben a községenkénti felsorolás A—P betűig terjed, a másodikban R—Z betűig.

A szöveget gazdag illusztrációs anyag kíséri, számos nem ismert képpel, továbbá azonos léptékű felmérési rajzok. Az összeírás kiterjed a népi építészet emlékeire is, előbb az egyes községek általános jellemzését adva, majd a legkiemelkedőbb népi épületeket.

Az Akadémiai Kiadónál jelent meg a magyar építészeti szakirodalom régi mulasztását téve jóvá a *Hild Józsefről* szóló monográfia Rados Jenőtől.

A jelentékeny kötet részletesen tárgyalja Hild atyjának, Jánosnak pesti működését, Hild fejlődését és felszázados alkotó munkásságát, majd sorra veszi Hild József műveit, külön csoportosítva a sokoldalú mester magán-épületeit, középületeit, majd templomait, végül méltatja művészetét, „városformáló életművét, egyéniségét és hatását”.

A kötetet gazdag adattár egészíti ki, 85 Hildre vonatkozó okmányadat eredeti szövege (Schoen Arnold gyűjtése), valamint Hild József pesti munkásságának összefoglaló táblázata (Zakariás G. Sándor összeállítása) ötven éves időszakról: 1813—1863), mely 917 Hild József által végzett építkezést tüntet fel. Orosz, német és francia nyelvű szövegkivonat teszi a könyvet külföldi érdeklődők számára is használhatóvá.

Igen bőséges a kötet illusztrációs anyaga, 180 szövegközi ábra nagyrészt régi tervek és eredeti alaprajzok, 80 képtábla pedig Hild

alkotásait mutatja be pompás felvételekben. Hild József pesti munkásságát feltűntető térkép zárja le a kötetet.

A „Magyar Műemlékek” sorozatban most jelent meg Balogh István kötete Debrecenről. A város történetének ismertetése után részletesen tárgyalja a város műemlékeit, majd felsorolja és ismerteti a műemlékjellegű és városképi jelentőségű épületeket, az utcák sorrendjében. A szöveg között a történeti részt 29 illusztráció teszi szemléletessé, a műemlékeket 28 felvétel mutatja be, végül 35 képtábla ad áttekintést a város műemléki és városképi értékeiről.

Entz Géza: „A gyulafehérvári székesegyház” c. kötete (megjelent az Akadémiai Kiadónál) kimerítő monográfiáját adja a nagyszabású alkotásnak. A székesegyház, valamint a berendezés és felszerelés részletes leírását a székesegyház története és építéstörténete követi, továbbá a berendezés és felszerelés története. A tanulmányt a székesegyházra vonatkozó gazdag adattár s a történeti források eredeti szövegének gyűjteménye egészíti ki. A szöveget 84 kép kíséri, majd 111 képtábla teszi teljessé a kötetet, melyhez német nyelvű összefoglalás járul.

Komárom megye Tanácsának Művelődési Osztálya kiadta Bél Mátyásnak 1730 táján készült, az esztergomi Bibliothecában őrzött — eddig közzé nem tett — kéziratát, mely Esztergom megyét, Esztergom városát, az esztergomi várat és egyenként a járás községeit ismerteti, s voltaképpen a Notitia Hungariae kiegészítése. A latin nyelvű műve magyar fordítását Prokopp Gyula készítette, bevezette és jegyzetekkel ellátta Zolnay Gyula. A kötet egyúttal összehasonlításként ismerteti Helischer József latinnyelvű kéziratát is a régi Esztergom megyéről, mely 1823—1827 között készült. Befejezésül közli az 1720. és 1828. évi országos összeírásnak Esztergom megyére vonatkozó adatait.

Érdekes összefoglaló monográfiát adott ki Vas megye tanácsa a Vasi Napok alkalmából ez év májusában „VAS MEGYE” címen.

A kötetet Horváth Ferenc szerkesztette, Kuntár Lajos rendezte sajtó alá.

A kötet a vármegyére vonatkozó tanulmány-sorozatot tartalmaz a megye földrajzának és néprajzának ismertetésével. Több tanulmány tárja fel a megye társadalmának fejlődését, így a jobbágyviszonyok fejlődését, a parasztság helyzetét és mozgalmait, középkori tömegmozgalmakat a haladásért, a régi városok kézműiparának és céheinek életét, a munkásosztály kialakulását és szervezkedését és a megyei munkáshagyományokat. Ezt követi a megye hadtörténeti krónikája, majd a megye művelődéstörténete, külön fejezetekben tárgyalva a gyógyítás, a könyvnyomdászat, az iskolaügy történetét, a helyi irodalom, a színház és zenekultúra történetét, a vasi

tudósokat. Végül ismerteti a megye építészeti, festőművészeti és szobrászati emlékeit, valamint művészi életét.

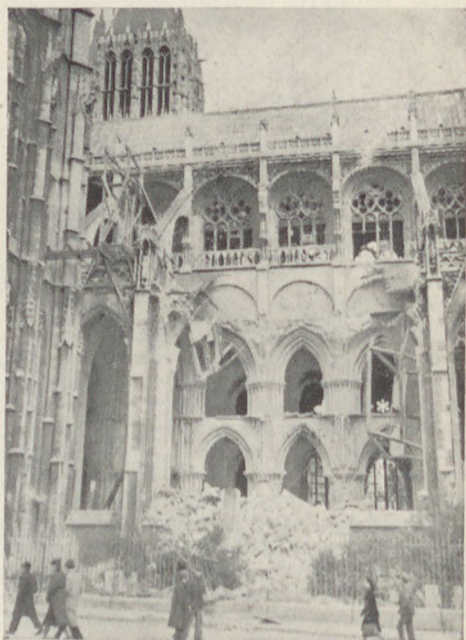
A 382 lapos kötet illusztrációinak száma 132.

A Magyar Tudományos Akadémia új folyóirata, az *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények* a műemléki kérdéseknek is rendszeresen helyet biztosít.

Az 1957. évi I. kötet 1—2. számban jelent meg Borsos Béla tanulmánya a budai Királyfürdőről, 26 képpel és 2 alaprajzzal. Ugyanabban a számban jelent meg Pogány Frigyes előadása a „Településtörténet és városépítés” nemzetközi akadémiai munkacsoport 1956 októberi erfurti ülészakán „A városépítéstörténet néhány módszertani kérdése” és Granasztói Pál előadása ugyanott: „Morfológiai problémák a magyar városépítésben”.

Az I. kötet 3—4. száma közli Gerő László részletes beszámoló tanulmányát a siklói vár helyreállításáról (28 képpel). Ugyanabban a számban jelent meg Ybl Ervin tanulmánya Weber Antalról, a múlt századvég neves építészéről (13 képpel, Weber műveinek jegyzékével). Granasztói Pál cikke „Városaink általános városépítészeti sajátosságairól” szól. Közli a kiadvány Csemegi József „A budavári főtemplom középkori építéstörténete” c. kandidátusi értekezésének érdekes művészettörténeti kérdéseket érintő vitáját.

Péczely Béla

4. Rouen székesegyház helyreállítás előtt
(Helyreállítva 1949—1953)

PAUL LEON: LA PROTECTION DES MONUMENTS. Paris 1952. La Documentation Française Illustrée 64. sz. 8° 32 oldal 27 kép 50 fr.

A népszerű sorozat 64. számát a francia műemlékvédelemnek szentelte. A kiváló műtörténész, Paul Leon akadémikus klasszikus tömörséggel foglalja össze a francia műemlékvédelem kialakulását, elveit és mai helyzetét. Megállapításai és adatközlései oly értékesek, hogy ismertetését szükségesnek tartjuk.

*

A XIX. századból ered az a gondolat, hogy a levéltári és múzeumi tárgyakhoz hasonlóan megőrizzük műemlékeinket is, mint a múlt megismeréséhez szükséges dokumentumokat. „A szó és a fogalom modern” írja Viollet-le-Duc is a műemlékvédelemről Dictionnaire-jében.

A XVI. századig az építészet a technikai, esztétikai és szociális igények szerint változott. Mindenik generáció saját korának stílusában épített; a XIII. századi hajókhöz hozzáfűzték a XVI. századi oldalhajókat s a XV. század gazdagon díszített kápolnáit, a román tornyokon gótikus sisakok nőttek anélkül, hogy félték volna az aszimmetriától vagy az aránytalanságtól. A különböző korból származó részletek mégis harmonizálnak egymással.

A renaissance az antik művészet tökéleteségét dogmává tette, és ezzel az építészetbe bevezette az utánzást. Ugyanez a dogmatizmus uralkodott az ú. n. „klasszikus századokban” is. A jó építésnek elég, amit az antiktól tanult, vallja 1691-ben a teoretikus d'Aviler. A gótikát a barbárság továbbélésének tekintették, s a középkori épületeket saját ízlésük szerint alakították át. Visszatérve az antik szépség tiszta forrásához, megsemmisítették a nemzeti múlt emlékeit.

Mégis a középkori művészet sohasem szűnt meg Franciaországban. Bármennyire is félreértették a hivatalos körökben, erős provinciális folyamatokat táplált. Számos példát lehetne felsorolni gótikus emlékek gótikus stílusban való kiépítéséről, befejezéséről és restaurálásáról. Az Orleans-i templom újjáépítése az első Bourbontól az utolsóig tartott (1599—1829-ig), három évszázadon át csúcspontú stílusban.

A forradalom, miközben vakon pusztította a műemlékeket — paradox módon — első ízben kísérte meg védelmük megszervezését. A műemlékek, „a nemzeti régiségek” kollektív tulajdonba mentek át. Bizottságokat alapítottak összeírásokra és konzerválásukra. Gyűjtemények létesültek, melyek közt az augustinusok volt kertje, a „Jardin Elysée”, ki nyilatkozatatként hatott.

A júliusi monarchia tovább folytatta a forradalmi nemzetgyűlések kezdeményezését. A romantikusok a császári gloire után a középkor dicsőségét keresték. Hugo „Notre-Dame de Paris”-a egy egész nemzedék megnyilatkozása volt. Michelet és Thierry illustriált történeti könyvei, Taylor báró régi Franciaországról szóló romantikus útleírásai visszaadták a középkori művészetnek a megbecsülést. A múltnak ez a felidézése megfelelt a júliusi monarchia politikájának és a nép vágyakozásának is.

A műemlékek összeírására és védelmük biztosítására műemlék-felügyelőséget szerveztek és vezetését Ludovic Vitet-re bízták. Három évvel később a fiatal Prosper Mérimée követte őt hivatalában, aki majdnem húsz évig (1834—1852) folytatta a megkezdett munkát. Kevés anyagi eszközzel rendelkezvén, egy diplomata ügyességét a tettek emberének energiájával egyesítve, számtalan kiváló műemléket mentett meg.

Szerencséjére Viollet-le-Duc-ben olyan építést talált, aki képes volt megvalósítani szándékait. Eddig a régészeti tudatlanság többet értett, mint a rombolás. Viollet-le-Duc az átalakítás nélküli konzerválást és a rombolás nélküli restaurálást tanította, s ha még sokáig követtek is el hibákat, lassanként új generáció képződött.

1837-ben alakult a Műemlékek Bizottsága. Ennek kellett biztosítani a helyreállítások számára a három lényeges elemet, a törvényt, a pénzt és a szakembereket. A törvény új szolgalmat vezetett be; az államnak a műemlékekre vonatkozó társulajdonjogát, mely a költséges kisajátításnál eredményesebben akadályozta meg a vandalizmus pusztításait. A műemlékké nyilvánítás jogát arra az értékre alapozták, amit az építmény történeti vagy művészeti szempontból jelentett, azonban csak a legkimagaslóbb emlékekre korlátozva.

Egy félévszázadon keresztül a műemlékvédelmet csak kötelezettség- és szankciónélküli miniszteri körlevelekkel szabályozták. Csupán 1887-ben szavazták meg az első törvényt, mely az államnak ellenőrzési jogot biztosított a műemlékeken végzett munkák felett, azonban csak a köztulajdonban levő és általános nemzeti érdekű emlékeknek. A magántulajdonban levő épületek műemlékké nyilvánítása a tulajdonos beleegyezésétől függött. A nyilvánított épületek száma a XX. század elején nem haladta meg az 1700-at.

Az egyház és állam 1905-ben történt szétválasztása új problémákat vetett fel. Míg a székesegyházak karbantartási költségei átszálltak a műemléki bizottságra, addig parochiális templomok gondozás nélkül maradtak, s így rombadőlésre voltak kárhoztatva. Maurice Barrés hadjáratot indított; „Irgalmat Franciaország templomainak” és kérte

az összes 1800 előtt épült templom műemlékké nyilvánítását. A mozgalmat régészek, történészek, művészek s az ország összes intellektuális társasága támogatta. Nyilvánítási kérelmek alapján 1906—14-ig több mint 2000 templomot soroltak be. Az új helyzet új törvényt követelt, melyet 1913-ban szavaztak meg. Ezentúl a kisebb jelentőségű épületeket is műemlékké lehetett nyilvánítani és kiterjesztették a magántulajdonra is. A 10 000 műemlékké nyilvánított épülethez 15 000 műemlékjellegű épületet tartalmazó függelék csatoltak, melyeken csak a miniszter hozzájárulásával lehetett változtatni.

Az első világháború pusztításai lényegesen növelték a nyilvánítások számát. A sérült épületeket csak így lehetett megmenteni a lebontástól vagy a szakszerűtlen helyreállítástól. A második világháború után ugyanezen okból 655 nyilvánítás történt. 1951-ben a függelékbe felvett összes épületeket egyenlősítették a műemlékké nyilvánított épületekkel. Ezentúl ezek is részesülhettek állami támogatásban.

Ez a támogatás hatalmas pénzügyi kereteket igényel. A Műemlékek budgetje, mely 1836-ban 120 000 frank volt, másfél milliárdra emelkedett, nem számítva a háborús károkat szenvedett épületek újjáépítésére szánt hiteleket, melyekkel együtt 2,5 milliárdot tesz ki.* Ezenfelül a tulajdonosok és az állam közötti szerződészerű költségmegosztás további fezzetést biztosít. A közületek és magántulajdonosok hatalmas tőkét fektetnek be, nemcsak újjáépítésekre, hanem szakszerű karbantartásra is. A műemlékek pénztárának intézménye is különböző bevételekből, nevezetesen beléptidjából, reprodukciók eladásából, több mint 60 milliót bocsát a fenyegetett műemlékek megmentésére.

A törvényhozással, költségvetési kerettel s az iskolákban és gyakorlatban egyre jobban kiképzett szakemberekkel támogatott műemléki szolgálat képes arra, hogy megvédje műemléki hagyatékunkat az idő és — hozzá nem értés pusztításaitól.

A középkori építészet meg nem értése és a forradalom a XIX. század első negyedében szörnyű pusztításokat okozott. Több elsőrendű épület bontottak le, hogy építési anyagukat felhasználják (Reims; St Nicaise, Arras katedrális stb). Az épületek helytelen használata lassan, de éppoly biztosan rombolt, mint a brutális lebontás. Még Párizsban is több gótikus palotában helyeztek el gyárakat, raktárakat. Az állami tulajdonban levő műemlékek sem jártak jobban. Az első császárság alatt nagy részüket kaszányává alakították át, a templomhajókat földemekkel osztották meg, szobrászmunkákat faragtak le, freskókat meszeltek be.

A pusztítás egyik legbarbárabb fajtáját a papság követte el. Elavultnak hitt berendezéseket pótoltak újakkal, a jobb világítás kedvéért festett üvegablakokat pusztítottak el, az oltárra való rálátás kedvéért szentélyrekesztő „jubéket” bontottak le.

Nagy károkat okozott a XIX. század folyamán a városrendezés is. A lakosság növekedése, a forgalom fejlődése a városfalak és kapuk lebontását eredményezte, az utcák szélesítésének és kiegyenesítésének is sok műemlék esett áldozatul. A városrendezők ahelyett, hogy a városkép ékességeiként használták volna fel, inkább lebontották azokat. Haussmann párizsi városrendezése is egész sereg középkori templomot pusztított el. A helytelen városrendezés nemcsak a műemlékek létét fenyegette, hanem a kedvezőtlenül kialakított környezet a megmaradtak hatását is leontotta.

1919-ben, majd 1924-ben két törvény kötelezte a városokat a városrendezési tervek elkészítésére. Ma a városrendezés állami feladat lett, egy minisztérium gondoskodik megszervezésükről. A Műemlékhivatal építész tesz javaslatot a műemlékek és környezetük megőrzéséről. Védelmi zónákat lehet felállítani nemcsak egyes műemlékek, hanem műemléki egységek megvédésére.

Az 1943. február 25-i törvény jogot ad az államnak, hogy kisajátíthassa vagy védetté nyilváníthassa a műemlék érvényesüléséhez szükséges környezetet. Eddig csak a legközvetlenebb szomszédságra, a csatlakozó épületekre voltak tekintettel s az érintett ingatlanok tulajdonosai kártérítési igényvel léphettek fel. Az új törvény merész újítással 500 m-es védelmi körzetet is tűzhet ki, melyen belül engedély nélkül változtatni nem lehet. Ez a szolgálat azonban minden kártérítési igényt kizár.

A műemlékek megvédésének feladata azonban nemcsak jogi természetű. A restauráló építészek archeológiai ismereteinek hiánya is sokat ártott a műemlékeknek. Nem ismerték a középkori szerkezeteket s gyakran csak elleplezték a szerkezeti hibákat, anélkül hogy kijavították volna. A megrepedt kőpilléreket körülfalazták, a kőboltozatokat — oldalnyomásuktól félve — falboltozatra cserélték ki (Reims, St. Rémi), s a kőtagozatok helyett öntöttvasat alkalmaztak (Rouen, Katedrális).

Viollet-le-Duc új építészgenerációt nevelt fel és a helyes restaurálásra tanította őket. „Dictionnaire raisonné”-ja a régi francia építészet enciklopédiája volt. 26 éves korában restaurálta a híres vézelai templomot, amire kortársai közül senki sem mert vállalkozni. Három évvel később tervet készített a párizsi Notre Dame helyreállítására. Ebből az alkalomból kifejtette nézeteit. „A kőépületeket kővel kell helyreállítani éspedig

nem felületi borítással, hanem a sérült részek teljes kicserélésével. Az épület nyerve vissza épségét, szilárdságát, eredeti alkotó elemeit és formáit. A restaurálás célja, hogy észrevétlen maradjon. Ehhez művészi alázat és az egyéniségről való teljes lemondás szükséges. Nem arról van szó, hogy új művészeti alkotást hozzunk létre, hanem vessük alá magunkat egy művészetnek, ami már elmúlt."

Ilyen program végrehajtása azonban nehéz. Ellentétes adottságokat kell összeegyeztetni; megtartani mindent, amit a századok hozzáépítettek, biztosítani az épület szilárdságát és megőrizni a különböző elemek mellett a műalkotás harmóniáját. Így aztán maga a mester is áthágta saját szabályait. A Notre Dame restaurálásánál, hogy visszaadja a régi sziluettet, újraépítette a forradalomban elpusztított huszártornyot és anatóliák alapján újra faragtatta a kapuzatoknak és a királyok galériájának szobrait.

Hasonló példák mindinkább elburjánoztak. Az építészek módosították, kiépitették a restaurálandó épületeket. Viollet-le-Duc tervet készített a Notre Dame sisakjainak befejezéséhez. Didronnak, a régésznek tiltakozása akadályozta meg a reimsi katedrális tornyainak kiépitését, „Mint ahogy egyetlen költő sem akarja befejezni az Aeneas abamaradt verseit, egyetlen festő sem Raffael képeit, egyetlen szobrász sem Michelangelo befejezetlen szobrait, úgy egyetlen józan építész sem vállalkozhatik a katedrális befejezésére."

A szilfűességét, a purizmust a kor esztétikai felfogása is támogatta. Eltávolítottak mindent, amit a későbbi századok hozzáépítettek a középkori épületekhez. Ez a tisztogatási düh még a dekadenciának minősített későgotikus elemekre is áterjedt.

Ezek az építészeti törevések a történészek és régészek ellenállásába ütköztek. „Egy műemlék — írja Boileau — nemcsak műalkotás, hanem dokumentum is. Nem arról van szó, hogy jobbat csináljunk, hanem hogy tiszteljük azt, ami megvan." Ezeket az elveket támogatta Renan is nagy tekintélyével. A purizmus ellenhatásaként jelentkező új elmélet és módszerek a restaurálás helyett a szigorúan vett konzerválást vallották. A chartres-i iskola, de Lasteyrie és később Lefèvre-Pontalis az építészeket mindinkább a konzerváló felfogásra és archeológiai szempontokra nevelte. Végül a közvélemény, Ruskin hatására szintén a konzerválás mellett foglalt állást.

A megváltozott elvi szempontokhoz még más természetűek is járultak. A legveszélyeztetebb épületeket Viollet-le-Duc és tanítványai már helyreállították s így azok — rendszeres karbantartás mellett — századokra biztosítva voltak. A műemlékek számának állandó emelkedése, az adott pénzügyi viszonyok mellett,

egyes épületekre csak erősen korlátozott kereteket engedélyezett, ami eleve megakadályozta a nagyobb beavatkozást. A fejlődő technika, a vasbeton, az injektálás alkalmazása lehetővé tette, hogy nagyobb bontások és átépítések nélkül, úgyiszlólván láthatatlan szerkezetekkel biztosítsák a fenyegetett épületrészeket. Ilyen munkák közül legnevezetesebb a strasbourg-i székesegyház lesüllyedt toronypilléreinek megerősítése volt. A hatalmas terhelésű pilléret a munkák tartamára vastag vasbeton köpenybe zárták be, a köpeny alapozásáról hidraulikus sajtókkal eredeti helyére visszaemelték, míg az alapozást cementinjektálással erősítették meg. E munkák csak az épület belső szerkezetét érintik, a külső megjelenés változatlan marad.

Az utolsó félévszázadban a kövek meglepő gyorsasággal indultak romlásnak. A számtalan laboratóriumi kísérlet még nem talált orvosságot e szörnyű csapásra, így a kövek kicseréléséhez kell folyamodni. E munkáknál nagy gondot fordítanak az eredeti vagy azokhoz hasonló anyagok felkutatására, a kömötszések és megdolgozási módok tanulmányozására, a szakmunkások különleges kiképzésére. Különösen kényes feladat az ornamentális és figurális részek pótlása. Ezeknél nem alkotó művészekhez fordulnak, hanem olyan nagy gyakorlatú szobrászokhoz, akik képesek egyéniségükről lemondani.

Az első világháború nagy feladat elé állította a Műemléki Hivatalt. Több mint ezer műemlék sérült meg, nagy részük rombadőléssel fenyegetett. Bontsuk le őket és építsünk újakat? A helyreállítás nemcsak az esztétikai és történeti szempontoknak felel meg, hanem a gazdasági és pénzügyi érdekeknek is. Minden elpusztult, de mégis sok maradt meg: alapozások, falcsomók és a romhalmazban építészeti tagozatok maradványai, melyeket eredeti helyükre vissza lehet tenni. Mint a forradalom pusztításai után, úgy most is egész sereg építész fogott neki a feladatnak, de sokkal jobb körülmények közt. Egy új törvényhozás a háborús károk helyreállítását úgy tekintette, mint a nemzeti együttérzés bizonyítékát. Az anyagi segítség tehát nem hiányzott. Az új, képzetesebb építészgeneráció gazdag felmérési- és fényképanyag, számtalan gipszöntvény és tökéletesebb építőtechnika segítségével pontos rekonstrukciókat végezhetett.

A munkák 850 épületet érintettek. Új és merész módszerekkel szerencsésen oldották meg a legnehezebb feladatokat is. A reimsi katedrális leégett fedélszékét előregyártott vasbeton elemekkel pótolták. A reimsi Saint Rémi templomnak a múlt században faszerezettel pótolta boltozatait kőből falazták újra. Az arras-i öregtorony vastag falait vékony kölemezekkel burkolt vasbetonvázalattal pótolták.

A második világháború pusztításai sokkal nagyobbak voltak. Ezért sürgősségi sorrendet kellett megállapítani. A középületek elsőbbséget kaptak. A szerkezeti részek kiépítése után a tagozatok helyreállítását későbbre hagyták. Egyes épületek megmentésén kívül városképi együttesek újraépítése is elsőrendű feladattá vált, mint a Rue Royale Orleáns-ban és Saint-Malo utcasorai. A Műemléki Hivatal és az Újjáépítési Minisztérium közti pénzügyi és technikai együttműködés a hitelek eredményes felhasználását és a munkák lehető leggyorsabb végrehajtását teszi lehetővé.

Műemlékeink sorsát komoly biztosítékok veszik körül. A törvényhozás biztosítja az államnak a védelem összes eszközeit. És ez tökéletesen összhangban van a közvéleménnyel. Apáknak, akik Reims bombázásakor elvesztették családjukat, maradtak könnyeik a katedrális számára is. Soha annyian nem látogatták a műemlékeket, mint ma. „Nincsenek szállodánk, ezért a műemlékek ismeretlenek”, írta Viollet-le-Duc. A turistaság és idegenforgalom fellendülése a műemlékek újjáépítését jelentette.

De azért vannak nehézségek is, melyek közül a pénzügyi a legnagyobb. Több mint százmilliárdnyi háborús kárt kell helyreállítani. Ha a modern technika korában már nincs is olyan feladat, amit az építész ne tudna megoldani, a régi és az új építési módok közti szakadék számtalan nehézséget okoz. A szakmunkások ritkulnak, a kivitelező műszaki gárda színvonala süllyed, a régi technikák feledésbe mennek.

Mégis, ha összehasonlítjuk a mai helyreállításokat a száz év előttivel, mélyebb ismeretek, élesebb vizsgálatok, gazdagabb technika, biztosabb és érzékenyebb ízlés állapítható meg s egy fontos alapelv; a restaurálás nem öncél, hanem eszköz az épület fenntartásához.

A füzet 6 évvel ezelőtt jelent meg, azonban szempontjait a francia műemlékvédelem ma is időszerűnek tekinti, mert az 1957 tavaszán Párizsban rendezett nemzetközi műemlékvédelmi kongresszus résztvevői között kiosztották. Így ismertetése talán ma sem tekinthető elkésletnek.

Az illusztris szerző a műemlékek védelmét a francia forradalomtól számítja. A műemlékvédelem valóban nem régebb másfél évszázadnál, ha e fogalom alatt törvényekkel és költségvetési kerettel támogatott, államilag szervezett működést értünk. Különbözik a műemlékvédelem olyan régi, mint a kultúra. A régi épületek esztétikai, hagyományi és — nem utolsósorban — anyagi értéke minden korban megbecsülést biztosított számukra. A római császárok és pápák védelmük érdekében törvényeket és rendeleteket adtak ki. II. Lajos magyar király rendeletileg tiltotta meg, hogy

Sopron főterén egy régi házat lebontsanak nehogy a városkép egységét megbontsák. A történelem folyamán állandóan hatalmas összegeket áldoztak fenntartásukra. Annak ellenére, hogy az elvi alapok, az állandó műemlékvédelmi apparátus, a rendszeres költségvetési keret és sokszor a hivatalos rendelkezések is hiányoztak, a XVIII. század végéig a műemlék-állományt súlyosabb károsodás — háborús és természeti csapásoktól eltekintve — nem érte. Az emlékek értéke és az új idők követelményei általában elegendő egyensúlyt teremtettek. Ez a helyzet azonban a múlt századforduló táján felbomlott. A francia forradalom dühe százával pusztította a gyűlölt feudális és klerikális múlt emlékeit, majd a korai kapitalizmus korlátlan és kíméletlen nyereségvágya fokozott mértékben folytatta a pusztítást. Ezek következtében vált szükségessé védelmi törvényes biztosítás. A hatósági műemlékvédelem tehát nem paradox jelenség — mint a szerző állítja —, nem a múlt század elején keletkezett mesterséges konstrukció, hanem egy általános emberi magatartás kodifikálása olyan korban, amelyik részben hajlamos, részben kénytelen volt törvényekkel rendezni a társadalom felmerült összes kérdéseket.

Borsos László

*A Magyar Nemzeti Bank devizaosztályának közlése szerint 1959-ben 1 dollár 350 francia franc-t ért.

5. Piac, della Pietra—Steiner A. festménye

HOZZÁSZÓLÁSOK

Winkler Oszkár: „A soproni belváros szanalásának egyik fontos kérdéséről” c. cikkéhez.

Sajnálom, hogy a szerző a Bástya tér lezárt kérdését újból vitára kívánja bocsátani, mert a vita idővesztéssel jár és ez akadályozhatja a Lenin körút 98. sz. romos,

tűzfalaz átjáróház helyreállítását, amelyre pedig most már kilátás lenne. A kifogás tárgyává tett tanulmány-tervet az É. M. Városépítési Tervező Vállalat 1955-ben készítette. Azt az Építésügyi Minisztérium 587/DS/1—1/1956. sz. alatt és az Országos Építésügyi Hivatal 127—39—1/1956. számmal már jóváhagyta azzal, hogy a városi tanács tatarozásainál és az új építkezéseknél vegye irányadónak.

Szerző azt állítja, hogy a rombolás nyomán feltárt jóhatású, értékes építészeti együtttest a városképbe illesztve kell bemutatni. Ezzel ellentétben a részéről javasolt megoldás ezt lehetetlenné teszi. Semmiképpen sem lehet ugyanis a feltárt együttes méreteire és a szemléltetés legkedvezőbb távlatára tekintettel levő megoldásnak elfogadni azt a megoldást, amely a tervezett kapunyílásokon keresztül az együttesnek csak egyes elemeire enged korlátozott és erőltetett rápillantást, amint ez a cikk 10. és 11. jelű ábráiból ki is tűnik. Semmivel sem jobb a rátekintés a tervezett belső udvarról sem, nem is szólva arról, hogy a Kis János utca—Lenkey utcai új házak belső udvarai, amelyeknek erkélyeit ruhaszártásra használják, igazolják, mennyire nem alkalmasak ilyen belső terek, idegenforgalmi látványosságok bemutatására. Nem tudok egyetérteni a szerzőnek azzal a felfogásával sem, hogy a Bástyá tér a kialakult városszerkezetet, ill. városképet kedvezőtlenül változtatja meg. A Bástyá tér éppen az egyedüli pont, amely a középkori várfalat és városszerkezetet eredeti alakjában állítja eléink.

Eredetiségét legfeljebb azzal lehetne még jobban érzékeltetni, ha visszaállítanánk a várfal előtt a várárkot is. A középkorban a Lenin körútnak csak külső oldalán álltak házak. Az Ötvös utca és az Ikvahíd közötti Kovács utcáról 1400-ban történik az első említés. Hasonló régi a Fogadószér, az Ikvahíd és az Ógabona tér között. A Lenin körút belső oldalán a várárok mentén az 1676. évi nagy tűz után jelennek meg nagyobb számban a vásári fabódék és ezek helyébe épülnek a XVIII. századtól kezdve a téglaeépületek. (l. Csatkay 244. old.)

Szerintem tehát hátránynak tekinthető a Bástyá tér újból való beépítése. Ha pedig üzlethelyiség miatt kellene a házort újból felépíteni — ami a jelen esetben nem áll —, azt véleményem szerint csak a régi megjelenésben lenne szabad megvalósítani, nem títustervszerű kiképzéssel.

Városrendezési szempontból sem indokolt a Bástyá tér beépítése. A domború utca-homlokzatok mindig előnytelen városképet alkotnak. A mai városépítés feltárja a teret. Ma már nem építenek architektonikus tereket, körülölgalló zárt falakkal és zártosú nagy útvonalakat. Az új várostervek széles utakat

és tágas tereket létesítenek a forgalom szabályozására. Ezeken az utakon és tereken szabadon álló épületeket emelnek és minden lehetőséget kihasználják művészi nézőpontok teremtésére. Ezért nem szabad a Bástyá tér megragadó szépségű panorámáját — városrendezési szempontból sem — újból eltakarni. Nem szabad ezt megtenni idegenforgalmi okokból sem. Sopronba nem azért jönnek az idegenek, hogy modern építkezéseket, zártosú, egyenlő párkánymagasságú típusházakat lássanak, hanem azért, hogy azt a várost élvezzék, amely ősi magjában és történeti építményeiben lényegesen elüt a többi magyar várostól. Ezt tapasztalhattuk a soproni hetek alatt itt megfordult idegeneknél is, akik gyönyörködve szemlélték a közép-kornak ezt a megmaradt emlékét.

Boronkai Pál

6. A régi Várkerület (1939)

A „Műemlékvédelem” folyó évi 3. számában „A Soproni Belváros szanalásának egyik fontos kérdéséről” címmel Winkler Oszkár egyetemi tanár cikket közölt, melyben Sopron egyik legégetőbb városépítészeti kérdését, a Lenin körúttal (Várkerület) kapcsolatos Bástyá tér végleges kialakításának vagy annak megszüntetésének gondolatát újra felveti. Ez a kérdés úgy a sajtó, mint a különböző bizottságok szűrőin keresztül a döntésre illetékes fórumhoz került el, ahol a Bástyá tér teljes szélességben való kialakítása és a kialakult városkép mindenképp való meghagyása mellett döntöttek. W. O. cikkében elismeri ugyan, hogy „a város a rombolás nyomán jó hatású értékes építészeti együtttesttel gazdagodott, amelyet a városképbe illesztve kell megmutatni”. Ugyanakkor néhány sorral lejjebb azonban olyan javaslattal szolgál, amely javaslat megvalósítása esetén ezt a „jó hatású értékes építészeti együtttest” a néző elől a maga teljességében, a tér Lenin körúti vonalának újra beépítése következtében gondosan elrejtteni igyekszik. Elgondolásának megokolása az, hogy „a városnak szüksége van a városmag (city) megszakítás

7. A soproni Bástya tér (1958)

nélküli üzletsorára". Ha ez a megjegyzés üzlethelyiségek hiányára vonatkozik, úgy meg kell jegyezni, hogy a Lenin körúton még ma is közel 20 olyan üzlethelyiség van, ami jelenleg vagy műhely, raktár céljait szolgálja, vagy teljesen használaton kívül van. Hogy a Bástya térnek a Lenin körút vonalába való beiktatása mennyire nem „erőszakos megoldás”, amelynek „hátrányos következményeit a városmag meg érezze”, mint azt cikkíró állítja, az ideiglenesen odahelyezett vásár színesen élő képe és az üzleteknek, különösen a vásári idő alatt, az eddiginél is sokkal nagyobb forgalma igazolja a legjobban. A sorházak elbontása következtében eltűnt üzlethelyiségek egyébként a déli oldalon felépítendő új épület földszintjén teljes számú pótlást nyernek. Az ideiglenes bódéknak a téren való felállítása semmiképp sem a Bástya tér kialakításának következménye volt, hanem olyan jelenleg sajnos gyakori intézkedés, amit mindenképp meg kell szüntetni. Ellenben a vásárnak a Bástya téren való részbeni elhelyezése igazolja a tér életrevalóságát, sőt szükségességét. A vásár idetelepítésének helyes intézkedése miatt a végrehajtó bizottság illetékeit köszönet és nem bírálat illeti. Az

elmúlt nyár folyamán egy budapesti barátommal, aki véletlenül az egyik színház rendezője volt, ott sétáltam a reggeli napsütéses Bástya téri vásáron. „Keresve sem találnék jobb városképet » Az ember tragédiája « vásárjelenete számára”, jegyezte meg ámuló barátom a mozgalmas, színes kép láttán. Ez az ember nem soproni, tehát nem elfogódott, de a felkínálkozó kép spontán varázsa annyira megkapta, hogy egyik felvételt a másik után pattantotta el gyűjteménye számára a helyszínen arra gondolva, hogy a kép mielőbb vásár legyen a színpadon.

A Lenin körút itteni hajlása mély perspektivikus keretet ad a háttérben kialakuló színes városképnek, melynek északi lezárásában Sopron örök jelképe, a zöldpatinás-árkádós városorony jelentkezik.

A Lenin körút azon a helyén, ahol ma a Bástya tér kialakulóban van, eredetileg két épület kivételével, I. emeletes múlt századbeli eklektikus házak sora állott (1. kép). A várfalból és a vele kapcsolatos belvárosi képből semmi sem volt látható, csak a XIX. század második felében épített torony nem szerencsés bádogsisakja lebegett mint mohamed koporsója az űrben, a tetők felett. Ezt a képet

nem volna sem érdemes, de nem is volna lehetséges már visszaállítani.

A várfal-tövi település eredetileg keskeny kisparcellákon álló ideiglenesen összetakolt vásári sátor-sorból állott. A XVIII. század elején a belső yárvédelem rendszere elavult, a vár körüli árok lassanként feltöltődött és ezzel megindult a várfal körüli apró parcellák kialakulása. Később a XVIII. században, de különösen a XIX. század elején e kis parcellák egyesítése révén, olyan telekegységek keletkeztek, amelyek már nagyobb házegységek megépítésére is alkalmasak voltak. Ez a telekspekulációs folyamat azonban még a második világháború előtt sem fejlődött be teljesen. Így sok épület földszintes formában kis parcellán, sok pedig már emeletes formában és nagyobb parcellán létesült. Ennek a körülménynek tudható be a Lenin körút mai nyugtalanul zavaros, minden egységet nélkülözö képe. A régi Várkerület a múltban kialakult „egységére” való hivatkozás fentiek szerint éppoly téves, mint amilyen hibás meglátás a Bástyá tér akár mai állapotát kategórikus imperatívussal „brutális zökkenőnek” nevezni. A Várkerület e helyén a szörnyű háború pusztítása a nyugtalan tűzfal-tömegekkel tarkított minden egységes képet nélkülözö utcasor helyébe nagyértékű történelmi súllyal bíró utcaképet varázsolt a jelen és a jövő szemlélő számára. A sors ez ajándékát nekünk soproniaknak kötelességünk gondosan megőrizni és a kialakult képet a nagy nyilvánosság számára minél tökéletesebben élvezhetővé tenni. Az itt bemutatott régi helyzet fényképe is igazolja a régi „Várkerület” nyugtalan utcaképet. E zürzavaros állapot megszüntetése érdekében vált szükségessé a Lenin körút (régii Várkerület) utcaképeének egységesített kialakulását célzó tervezési munka, amit a városépítési tervezö iroda Riedlmayer építész útján vázlatosan el is végzett.

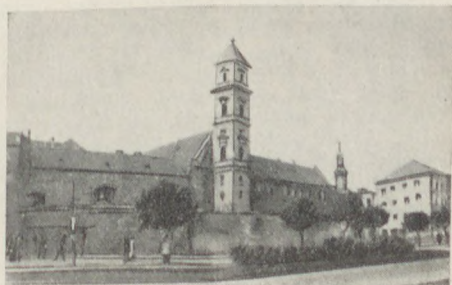
Ez a vázlatos és irányítást szolgáló terv az 1946-ból származó és a Soproni Mérnöki Hivatalban elhelyezett gipszmodellben bemutatott belvárosi rendezési terv nyomán, a

8. A Bástyá tér jelenlegi állapota

Bástyá tér megnyitásának, illetve végleges meghagyásának gondolatát átveszi és azt az általános rendezési tervbe mint kész adottságot illeszti be. A Bástyá tér északi lezárásánál a modellen jelzett új épülettömb tömegét csökkentik, hogy a várfal és mögötte kibontakozó panoráma minél szélesebb sávban és előnyösebb keretben érvényesülhessen.

Aligha lehet a Bástyá tér „fájó seb” a Lenin körút utcaképe, ha annak kialakítását nemcsak a Soproni Múemlékbizottság, hanem az Országos Építészeti Hivatal, továbbá a Múemléki Felügyelőség részletes tárgyalások, valamint többszöri helyszíni szemle után véglegesen kialakításra alkalmasnak találták. A Lenin körút e térszerűen kiszélesített részén olyan értékes városépítészeti együttes bontakozott ki, aminek megfelelő lezáró szárnykeretet adva a belváros várfalakkal, őrtornyokkal körülrzárt történelmi képét vetíti a szemlélő elé. Örök és jóvátéhetetlen hiba volna a láthatóvá vált löréses, rondellás várfalat és mögötte a ritka értékű városképet egy sematikus, rideg, nagytömegű sorház megépítése érdekében feláldozni és azt a közönség elől örökre eltemetni (lásd a bírált cikk 8. ábráját). A Winklertől javasolt beépítés a Lenin körúton haladók számára teljesen eltakarná azt a városkép-együttest, ami mintegy reflektorfénybe állítja, élővé teszi a várfal mögött ma is élő középkori-barokk város ódon hangulatát. Ugyancsak a cikk 10. ábráján megrajzolt metszet igazolja legöszintébben, hogy a javasolt megoldás (sorház beépítés földszinti megszakitásokkal, a jelenleg egységes városkép kibontakozására és akadálytalan szemlélésére teljesen alkalmatlan, az összképen apró részecskékre szabdalja, a rondella mögötti kép meglátási lehetőségét pedig teljesen kikapcsolja. A városkép teljes kibontakozásának egyesített megjelenésének érdekében, a jelenlegi szabad térség véleményem szerint beépítetlenül volna hagyandó, csak a térség északi lezárásában egy keskeny tömegű és alig 6—8 méter utcahomlokzattal rendelkezö, 2—3 emeletes irodaház (vagy lakóház) volna kialakítandó, a földszinten

9. A Bástyá tér tervezett kiképzése

loggiák mögötti üzlethelyiségekkel. A tér déli oldalán az eredeti párkánymagasság betartása mellett a takarékpénztár épülete megfelelő homlokzattal sarokkiképzést kapna, a tér lezárásának vonalában a várfalhoz csatlakozó tetőgerinccel. A múlt század második felében megépített templomtorony aránytalanul magas, szinte végnélküli hegyes bádognisakját alacsonyabb, kolostorfedéssel ellátott sátor-tetővel javasolom helyettesíteni. Mindez aránylag kis költséggel és egyszerű eszközökkel könnyen elérhető, illetve kialakítható volna.

A 2 házszor közti kapcsolatot a Bástya tér kialakításával nem szűnik meg (lásd 3. kép). Ellenkezőleg a térkialakítás következtében egységes és országos viszonylatban is nagyértékű képet iktatunk az eredeti nyugtalan, sivár utcakép helyébe; ami helyet ad egy olyan kereskedelmi központnak, amely ezt a helyet nem „kellő körültekintéssel” kiválogatott darabokból kötárrá alakítja, hanem mai, színes élettel tölti meg a nagymúltú vár tövét.

Objektív vizsgálat nem talál komoly érvet a Bástya tér bezárása mellett, sőt a köztudat majd jogosan jóvátehetetlen hibának rója fel az örökértékű történelmi városkép kialakításának elmulasztását.

Füredi Oszkár

Kétségtelen az, hogy a háborús események során Sopron belvárosát és a régi „Várkerületet” sok bomba érte és ezek a város régi zártságát erősen megtépázták, viszont nyereségként könyvelhetjük el azt, hogy a mai Lenin körút mögött húzódó várfal ismét láthatóvá lett. Városunk ezzel egy olyan idegenforgalmi szempontból is jelentős látványossággal gyarapodott, amelyet kár volna újból elrejtteni. Azok kedvéért, akik Sopronnak ezt a részét nem ismerik és csupán a cikkhez készült vonalas vázlatokból igyekeztek maguknak fogalmat alkotni e tér szépségéről és hatásáról, csatoltan bemutatjuk a helybeli festőművész della Pietra Steiner Antal képét. Természetesen mai állapota tarthatatlan. A tűzfalakat meg kell szüntetni. Ezt kívánja a térre néző romos épület is, amelyben legalább 10 lakást lehetne nyerni az újjáépítés során. A vásárcsarnok megépülte után pedig át lehet majd helyezni a piacot és a mai kövezés felbontása árán az egész teret parkosítani, amint azt a Városepítési Tervező Iroda már meg is tervezte. Az új parkban egy mélyedéssel még a régi várórk helyét is meg lehetne mutatni.

Winkler Oszkár cikkének 10. képén, a metszetről világosan leolvasható, hogy az általa javasolt árkádsorból éppen csak a nagyronddella felső éle volna látható, felette sem ég, sem felhő. A 11. sz. alatti alaprajzi vázlatból pedig az tűnik ki, hogy az előbbi nézőpontról vízszintes irányban csak kb. 50°-os

szög alatt lehetne látni a nagyronddellát, ha az emberi tekintet ekkora látószöveget egyszerre be tudna fogni. A rálátás tehát elveszne.

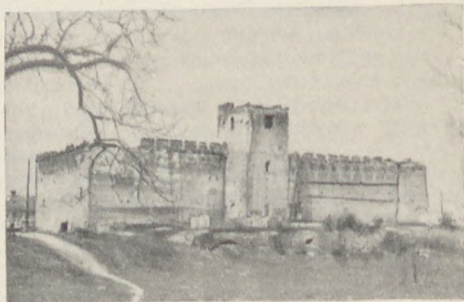
De elveszne egyben a tervezett bástyasétány kilátása is, ez ugyanis a legtöbb helyen úgyis a nem túl kedvező képet adó udvarok felé néz, ha tehát az egyetlen olyan helyen is elépítjük a kitekintés lehetőségét, ahol a Kurucdomb és fertői dombok felé tekinthet az ember, akkor kár a sétányt megnyitni.

Úgy vélem tehát, hogy nem csupán néhány építész kollégának, hanem a város lakói nagy részének véleményét is tolmácsolom akkor, amikor a ritka és jelentős városkép nyílt megmutatása mellett emelek szót.

Tomos Ernő

A soproni Bástya tér rendezésének kérdésében mi a tér megnyitása mellett foglaltunk állást már 1951-ben a város műemléki és városképi vizsgálata során. Álláspontunkat azóta sem változtattuk meg. De helyesnek tartottuk az ellenkező vélemény bemutatásával vitát indítani e téma fölött, melyben úgy éreztük, ha volt is már hivatalos döntés, mégis szólaljon meg több vélemény és elsősorban a soproniak szava, mielőtt a tér rendezésével a kérdés le nem zárul.

Szerk.

HELYREÁLLÍTJÁK A GYULAI VÁRAT

1953-tól kezdve folyamatosan történik a gyulai vár helyreállítási múzeum céljára. 1958-ban az OMF 200 000 Ft-tal, a gyulai Városi Tanács 35 000 Ft-tal járul hozzá a helyreállítási munkákhoz. Elkészült a pártázat és a védőfolyosó kiegészítése, a külső kifogyott téglák pótlása cca 45 000 db téglafelhasználásával.

1959-ben 250 000 Ft-ot irányoztak elő a toronylépcső elkészítésére, az emeleti helyiségek helyreállítására és a nyílászervek elhelyezésére.

Reméljük, hogy a helyreállítás után megfelelő helyen nyer elhelyezést, gazdag anyagával, a gyulai múzeum.

Erdei Ferenc

HOZZÁSZÓLÁS A JURISICH-VÁR SORSÁHOZ

Mindig nagy érdeklődéssel olvasom a „Műemlékvédelem” értékes és érdekes tanulmányait. Régi váraink sorsa különösen érdekel. Ezért szeretnék röviden hozzászólni a kőszegi Jurisich-vár helyreállításával kapcsolatos elgondolásokhoz, amelyekről a legutóbbi számban (1958. 3. szám) olvashattunk.

Csak helyeselni lehet műemlékvédelmünknek azt a célkitűzését, hogy — ahol még lehet — megfelelő helyreállító munkával a *holt* műemlékeket *élővé* varázsolja és így biztosítja azok megővését és állandó karbantartását. (Ezt az irányzatot képviseli több más tanulmány is.)

Eltérő lehet azonban a felfogás arra nézve, hogy az „élővé lett” műemléknek milyen szerepet szánunk, az épületet milyen célra használjuk fel? Véleményem szerint a döntésnél *nem szabad figyelmen kívül hagyni a műemlék múltját, történetét, a hely szellemét. Nem mindegy, hogy az épület hajdanában vallásos célt szolgált, véres harcok színhelye, vagy esetleg főúri szórakozóhely volt. Az elv megvilágítására álljon itt két példa.*

Mindig bizonyos áhítattal lépek a Bécsi-kapun keresztül a budai vár területére, mert úgy érzem, hogy ezt a helyet szinte megszentelte sok évszázadon át a harcosok bőven kiontott vére... Ezt az érzést nem tudom megszokni, pedig elég gyakran járok odafent.

A szegedi Dóm tér igen alkalmas szabadtéri előadások tartására. Múltkorában olvastam egyik napilapban, hogy a régi szokást fel fogják újítani. Mindenki bizonyára természetesen tartja, hogy itt csak komoly színműveket fognak előadni és — azt hiszem — általános volna a megrökönyödés, ha egyszer például — a Csárdáskirálynő előadását tűznék műsorra...

A kőszegi Jurisich-vár „vérrel szentelt” hely, ami már bizonyos fokig *irányt szab* jövőendő felhasználásának. Őszinte helyesléssel olvastam, hogy múzeum, kiállítási terem, képzőművészeti kör, zeneiskola, turistaszálló stb. berendezését vették tervbe, illetve, hogy ezekből néhány terv már meg is valósult. De valamelyest stílustalannak *érezem* az *eszcpresso* és a *bállerem* tervét, amit nem tudok összeegyeztetni a *hely szellemével*, a „genius loci”-val. Amennyire odailleső és vonzó volna például egy csendes, komoly, barátságos vendéglő vagy étkező, annyira kiütköznek a hely és környezet egészen más jellegéből a fent említett két „intézmény”.

Jó volna, ha hozzászólásomhoz mások is hozzáadnák a maguk gondolatait egyrészt az *elv*, másrészt az *adott eset* szempontjából.

Velösy Béla

MŰEMLEKHELYREÁLLÍTÁS BÁRTFÁN

Az *Architektura* ČSR 1956. évi 8. számában beszámolót közöl egy közelmúltban Bártfán (Bardejov) lefolyt épületrestaurálásról. A Fő-tér 1. és 2. sz. házakat restaurálták Josef Habetin és Milos Reichert tervei szerint. A két szomszéd ház körül az egyik árkádosan előbbreállított, azonban az idők folyamán homlokzatát megváltoztatták, az árkádok tagozását eltüntették s ami a legbántóbb volt, a két merőlegesen álló nyeregetetőt egységes jellegtelenné tettébe vonták össze. A rekonstrukcióról közölt alaprajzok és tervek szerint a régi tétőket kontyolt homlokfallal visszaállították, az előbbre álló árkádos homlokzatot sgraffito dísszel látták el, mely az árkádokat festett rusztikával veszi körül, a sarkokon és fenn díszítősávval élénkíti a felületeket. A szomszéd ház homlokzatát — a régi, későbbi rusztikázás és ablakkeretelés megszüntetésével — teljesen sima, egyszerű falkával képezték ki, amiből mindössze a nagyméretű gótikus kapu különleges hangsúlyú. Az emeleten nagy stukkó mennyezetű terem van. A tetőátalakítást általában annyira sikerültnek ítélik, hogy a tér többi épületein is hasonlókat terveznek.

P. B.

MESTROVIC SPLITISZOBRA

A spliti híres Mestrovic szobrot, Grgur Ninski püspök szobrát, mely eredetileg a római palotafalon belül állott egy kis téren, a második világháború után áthelyezték. A tér, ahol a szobor állott, a régi császári palota peristiliuma volt, a római építkezés gazdag részleteit őrizte meg, és egészében nemesen reneszánsz ízű volt. A kétszeres életnagyság körül járó szobor, izgatott, szenvedélyes kezmozdulatával, valóban kissé ellentétben állott a környezet nyugodt stílusvilágával, bár kifejezőereje éppen a szűk téren meghökkenítővé feszült és a római császárság ellen küzdő horvát szabadsághős jellemét felfokozott szobrászati eszközökkel iparkodott a néző elé vetíteni, aki a szobor emlékét feltétlenül megőrizte. Az olaszok a második világháború alatt lebontották, 1954-ben pedig a jugoszláv állam új helyen állította fel. A szobor mai helyén sajnos, hiányzik a monumentális szobornak az építészeti keret, és a szobor túlságosan alulnézetből kerül a mélyebb szintről közeledő néző elé. Ezáltal elveszíti összeméretességét és lenyűgöző nagyságát, ami a régi helyet jelentőssé tette. Most újra át akarják helyezni, a palota délkeleti tornya elé szintén a falon kívül, de közvetlenül annak saroktömege előtt, szemben a piactérral, ahol a szenvedélyes szónok szinte egyenesen a néphez, a piacon állandóan sereglő sokasághoz intézheti szavait. (Bauwelt, 1955. évi 52. szám.)

Ára : 7,— Ft

Olvasóink kívánságára közöljük, hogy az Országos Műemléki Felügyelőség címe: Budapest, I. Dísz-tér 4—5. Telefon : 160—197. A Felügyelőség Tudományos és Tervező Osztályainak előadói a hét középső napjain általában vidéki munkákon vannak, ezért hivatalukban hétfőn és szombaton találhatók.